

Марія КІРЖЕЦЬКА

Юрій КІРЖЕЦЬКИЙ

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДСИСТЕМ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗМІЦНЕННЯ**

ЛЬВІВ
2018

Mariya Kirzhetska

Yuriy Kirzhetskyy

**ECONOMIC SECURITY IN THE FOOD INDUSTRY
OF UKRAINE: PROBLEMS AND
STRENGTHENING PRIORITIES**

Monograph

*LVIV
2018*

Марія КІРЖЕЦЬКА

Юрій КІРЖЕЦЬКИЙ

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДСИСТЕМ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗМІЦНЕННЯ**

Монографія

*ЛЬВІВ
2018*

УДК 658:005.922.1:338.439
ББК 65.9(4 укр)

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою Радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 26.12.2018)*

Рецензенти:

М.І.Флейчук, доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові

І.О. Ревак, доктор економічних наук, декан факультету № 8 (економічний) Львівського державного університету внутрішніх справ

О.Б. Мрихіна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри Економіки підприємства та інвестицій НУ «Львівська політехніка»

Кіржецька М.С., Кіржецький Ю.І.

Економічна безпека підсистем харчової промисловості України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / М.С. Кіржецька, Ю.І. Кіржецький. – Львів: Ліга-Прес, 2018. - 214с.

ISBN 978-617-397-216-0

Монографія спрямована на теоретичне обґрунтування та розробку прикладних рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму зміцнення економічної безпеки харчової промисловості України, шляхом зміцнення економічної безпеки її підсистем. Для досягнення поставленої мети у монографії : ідентифіковано сутнісні характеристики забезпечення економічної безпеки харчової промисловості та виокремлено роль держави в цьому процесі; узагальнено методичні підходи до оцінювання безпеки функціонування окремих галузей національної економіки; систематизовано основні елементи організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі як підсистеми харчової промисловості; виокремлено основні внутрішньогалузеві загрози економічній безпеці харчової промисловості; проведено компаративний аналіз організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України, Польщі, Німеччини та Франції; оцінено рівень економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі; обґрунтовано заходи підвищення рівня економічної безпеки цукрової галузі; розроблено пропозиції щодо взаємодії державних і недержавних галузевих інститутів задля підвищення рівня економічної безпеки галузей харчової промисловості України.

Для науковців, практиків, аспірантів, викладачів, студентів, зацікавлених проблематикою зміцнення економічної безпеки національної економіки.

УДК 658:005.922.1:338.439
ББК 65,9 (4укр)

© Кіржецька М.С., Кіржецький Ю. І, 2018
© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	10
1.1. Сутнісні характеристики забезпечення економічної безпеки харчової промисловості	10
1.2. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки харчової промисловості	32
1.3. Складові організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі харчової промисловості	54
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	71
2.1. Динаміка показників розвитку цукрової галузі України	71
2.2. Компаративний аналіз організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України, Польщі, Німеччини і Франції	89
2.3. Комплексна оцінка рівня економічної безпеки цукрової галузі України	106
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	131
3.1. Прогнозування динаміки рівня економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі	131
3.2. Заходи підвищення рівня економічної безпеки цукрової галузі України	142
3.3. Удосконалення організаційно-економічного механізму взаємодії державних і недержавних інституцій для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України	156
ВИСНОВКИ	167
ДОДАТКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190

ВСТУП

Актуалізація зовнішніх викликів національній безпеці, спричинених анексією територій та військовою агресією, зумовили необхідність формування нової системи національної безпеки України. За цих умов одним із ключових завдань, поряд із відновленням територіальної цілісності й створенням ефективного сектору оборони є зміцнення економічної безпеки держави. Остання, за своєю функціональною основою, формує ресурсні передумови для усіх інших компонентів національної безпеки України: оборонної, технічної, продовольчої, екологічної тощо.

Економічна безпека, як системна категорія, сформована з різноманітних підсистем, які можна класифікувати й за галузевою належністю. Однією з ключових підсистем національної економіки є харчова промисловість, що формує близько 8% ВВП, щороку стабільно нарощує обсяги виробництва й реалізації продукції (частка галузі в обсязі реалізованої промислової продукції становить близько 21,3%) та є стратегічно важливою галуззю народного господарства. З огляду на це виникає необхідність в розробці науково обґрунтованого підходу до вдосконалення організаційно-економічного механізму зміцнення економічної безпеки харчової промисловості України.

На актуальність проблеми зміцнення економічної безпеки національної економіки та її підсистем (зокрема й харчової промисловості) вказують теоретико-прикладні дослідження, серед яких варто виокремити напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців: Л. Абалкіна, Г. Вєчканова, Т. Васильціва, І. Губаревої, А. Гуревич, В. Гейця, Я. Жаліла, В. Загашвілі, В. Кейбла, І. Михасюка, І. Мойсеєнко, А. Сухорукова, Ю. Харазішвілі, Н. Юрків та інших. Вплив дестабілізуючих чинників на розвиток харчової промисловості України на системній основі вивчали

українські науковці: В. Барканов, О. Данькевич, Л. Дейнеко, Л. Духновська, О. Заєць, Ю. Лузан, М. Ярчук та інші.

Проте, і надалі актуальними залишаються наукові дослідження у сфері формування методики оцінювання, окреслення пріоритетів та напрямів підвищення, а також розробки практичних заходів щодо побудови ефективних механізмів зміцнення рівня економічної безпеки галузей харчової промисловості України.

Метою цього дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка прикладних рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму зміцнення економічної безпеки харчової промисловості України. *Об'єктом* – процес зміцнення безпеки харчової промисловості національної економіки. *Предметом дослідження* є теоретико-методичні та прикладні засади і положення щодо удосконалення організаційно-економічного механізму зміцнення економічної безпеки цукрової галузі харчової промисловості України.

Авторськими новаціями можна вважати доповнення, систематизацію й узагальнення теоретико-методологічних основ організаційно-економічного механізму зміцнення економічної безпеки харчової промисловості, а також у виявленні можливостей та обґрунтуванні напрямів підвищення її рівня в Україні. Зокрема, запропоновано удосконалити процес формування комплексної системи заходів протидії загрозам економічній безпеці окремих компонент національної економіки, що, у протигагу наявним, передбачає створення стійкої внутрішньогалузевої структури та цільових програм; вироблення стабільної та збалансованої моделі взаємодії між галузевими суб'єктами, розробку довгострокової Стратегії розвитку цукрової галузі України, використання різних інструментів державного регулювання залежно від рівня ієрархії (операційного, тактичного і стратегічного) та закладає передумови для вдосконалення процесу управління економічною

безпекою цукрової галузі як підсистеми харчової промисловості;

Уточнено сутність поняття «економічна безпека харчової промисловості», що, на відміну від загальноприйнятих, розглядається з позиції технологічного підходу (як сукупність рівнів стану економічної безпеки галузей промисловості, у межах яких виготовляються продукти харчування і тютюнові вироби) та є основою інформації, що піддається верифікації за допомогою математичних методів дослідження і формування організаційно-економічного механізму;

Авторами запропоновано, методичний підхід до ідентифікації внутрішньогалузевих загроз для цукрової галузі України через порівняння індикаторів економічної безпеки та їх нормативних значень, який, на відміну від наявних, дає змогу оцінити рівень та здійснювати прогнозування динаміки індикаторів рівня безпеки функціонування галузі за окремими функціональними складовими: ресурсною, соціальною, ринковою та інноваційною, що спрощує обґрунтування пріоритетних напрямів для комплексного підвищення рівня економічної безпеки.

У монографії розвинуто положення стосовно: (1) типологізації внутрішніх загроз економічній безпеці харчової промисловості, яка відрізняється від існуючих доповненням класифікаційною ознакою «ієрархічного рівня регулювання»; (2) концептуальних підходів до формування адаптованої моделі забезпечення економічної безпеки окремих суб'єктів національної економіки з урахуванням фази економічного циклу, у якій вони перебувають та виокремленням активної, помірної або пасивної ролі держави; (3) методичних засад оцінювання економічної безпеки харчової промисловості, які умовно поділено на п'ять груп (у протизагальнозастосовуваних трьом): системний, функціональний, казуальний, елементний і процесний; (4) структури організаційно-економічного механізму забезпечення

економічної безпеки цукрової галузі, який розглядається як сукупність нормативно-правових, адміністративних, економічних, спеціальних методів та інструментів, які використовують суб'єкти глобального, макро-, мезо- та мікрорівнів щодо захисту інтересів цукрової галузі від зовнішніх і внутрішніх загроз та її розвитку; (5) систематизації внутрішньогалузевих дестабілізуючих чинників цукрової галузі України за функціональними складовими (ресурсною, соціальною, ринковою, інноваційною) на підставі діагностики та прогнозування базових індикаторів; (6) формування організаційного механізму взаємодії державних і недержавних галузевих інституцій, що дає змогу вибудовувати паритетні відносини в досягненні галузевих інтересів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

1.1. Сутнісні характеристики забезпечення економічної безпеки харчової промисловості

Держава може гарантувати захист та безпеку для особи та суспільства лише тоді, коли її економіка є ефективною. Саме тому, підвалиною для забезпечення національної безпеки є її економічна компонента. Ця думка розвивається українськими науковцями: А. Гуревичем, який визначає економічну безпеку конституційною основою системи національної безпеки в цілому [28]; В. Гейцем, який охарактеризував економічну безпеку, як провідну складову національної безпеки, що відображає причинно-наслідковий зв'язок між економічною могутністю країни, її воєнно-економічним потенціалом та національною безпекою [76]; Я. Жалілом, що вважає економічну безпеку невід'ємною складовою національної безпеки держави, яка відіграє важливу роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, зростанні конкурентоспроможності національної економіки [44]. Серед іноземних науковці домінують такі твердження: В. Кейбл визначає економічну безпеку держави умовою реалізації урядом поставлених цілей у сфері державної політики [177], Л. Абалкін – як сукупність умов та факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення [1]. В. Загашвілі вважає, що національна економічна безпека є станом національного господарства, який забезпечує здійснення економічного суверенітету, нарощення економічної сили і підвищення

якості життя в умовах участі країни в системі міжнародної економічної взаємозалежності та в геоекономічній структурі [51].

У національному законодавстві України підходи до проблеми національної економічної безпеки почали формуватися ще у 1996 році. Категорію «економічна безпека» на законодавчому рівні було закріплено ст. 17 Конституції України, як одну з найважливіших функцій держави. Основи концептуалізації державної політики щодо економічної безпеки були закладені законотворцями у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України (Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р., № 3/97-ВР), де економічну складову визначено одним із чинників національних інтересів. Її фрагментарний опис здійснено у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р., № 964-IV, де, зокрема, одним із пріоритетів національних інтересів України є: «...створення конкурентоспроможної, соціально-орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення», а основним напрямом державної політики з питань національної безпеки України є посилення соціальної складової економічної політики держави [129]. Саме поняття економічної безпеки в українському нормативно-правовому полі, отримало трактування у 2007 році (Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р., № 60), за яким вона є станом національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [89].

Для забезпечення всебічного розгляду проблеми зупинимось на тлумаченнях сутності поняття «економічна безпека» сучасними економістами-безпекознавцями. Зокрема, можемо виділити чотири основні концептуальні підходи до розгляду категорії «економічна безпека», які найчастіше використовуються: 1) як захист національних інтересів; 2) з

позиції стійкості; 3) з позиції забезпечення незалежності; 4) з позиції економічного розвитку.

Трактування економічної безпеки з позиції захисту національних інтересів представлене у роботах В. Білоуса [8], С. Гордієнко [23], І. Губаревої [25], В. Кір'янова [59], та інших (Додаток А, табл. А.1) і є близькими за суттю до визначення, що міститься у Законі України «Про основи національної безпеки України» (від 19.06.2003 р., № 964-IV), де захист національних інтересів (в т.ч. й економічних) гарантує державний суверенітет. У монографії І. Губаревої наведено аналіз змістовної ваги термінів та визначено, що економічна безпека є станом захищеності національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [25]. У юридичній літературі економічна безпека передбачає захищеність національних інтересів у сфері економіки від прямих та опосередкованих економічних збитків [8; 23]. Розділяючи погляди цих науковців, варто зазначити, що їх підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека національної економіки» формуються через захист об'єкта безпеки: національної економіки від небезпек чи загроз. У працях В. Білоуса [8] та В. Кір'янова [59] не виокремлено фактори, які можуть впливати на зміцнення економічної системи, підвищуючи її резистентність до дестабілізуючих чинників.

Науковці, що трактують економічну безпеку через стійкість (Додаток А, табл. А.2), використовують ті ж критерії, що були закладені Урядом для ідентифікування стану економічної безпеки України та її функціональних підсистем (Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р № 1277 [125]). Зокрема, основним мірилом стає стан економіки (економічного механізму; народного господарства) здатний зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, а також її здатність задовольняти потреби суспільства. Ці критерії обґрунтовані у наукових працях: М. Єрмошенко [42], Б. Губського [26], О. Груніна [24], С. Лишкіної і А. Свинаренко [85] та інших. У науковій праці В. Т. Шлемка та І. Ф. Бінька [167] представлено результати системного дослідження економічної безпеки

України, виокремлюючи найважливіші її складові. У праці М. Єрмошенко досліджено взаємозв'язки економічної незалежності України із політичними та правовими аспектами існування держави [42]. Авторами (див. Додаток А табл. А.2) акцент зроблено на тих характеристиках економічної системи, які відповідають за підвищення опірності до дії загроз: «ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери»; «виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на одну особу найбільш ефективним способом»; «іммунітет до впливу внутрішніх та зовнішніх чинників» тощо. Проте, упущеною є важливість потреби економічних суб'єктів усувати наслідки дестабілізуючих чинників. Саме тому, у цій групі ґрунтовним є трактування економічної безпеки національної економіки, яке пропонує Б. Бузан [176], де поряд із чинниками стійкості економіки: економічним благополуччям та стабільністю внутрішнього ринку країни, визначаються також запобіжники впливу загроз: «резерви господарюючого суб'єкта».

Російська агресія проти України та вплив глобалізаційних процесів на економіку України засвідчили актуальність трактувань економічної безпеки з позиції незалежності. Зокрема, Г. Дарнопих [30], О. Шнипко [168], Л. Абалкін [1], Я. Тімберген [190], та інші (Додаток А, табл. А.3) основним критерієм забезпечення економічної безпеки визначають гарантування економічного суверенітету. Поділяючи актуальність вищезазначених поглядів, зауважимо, що в умовах олігархічної моделі економіки, країна є самостійною у прийнятті рішень, проте, не має можливості запобігти, локалізувати чи усунути наслідки негативного їх впливу, окрім як, через допомогу міжнародних партнерів.

Можливості забезпечення економічної безпеки підвищуються в процесі сталого економічного зростання, що стало основою для трактування економічної безпеки з позиції економічного розвитку українськими науковцями: Г. Пастернак-Таранушенком [109], М. Флейчук [163], В. Мунтіяном [97], А. Степаненком [153] та В. Ткачем [158] (Додаток А, табл. А.4). Науковці, що досліджували проблему з цієї позиції зазначають

важливість стабільного розвитку економіки держави при забезпеченні її економічної безпеки. На наш погляд, позиція авторів В. Мунтіяна та М. Флейчук є більш виваженою, оскільки, окрім чинників розвитку економіки, їх трактування визначають також і чинники протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Відтак, дослідивши сутність категорії «економічна безпека національної економіки», вважаємо, що більш ґрунтовно та комплексно розкриє її поєднання підходів, які ґрунтуються на позиціях захисту інтересів та розвитку економічної системи. Узагальнюючи результати дослідження бачимо, що в сучасній науковій літературі характеристики економічної безпеки відокремлені від великої кількості універсальних економічних понять. Проте, багатогранність її формулювань не дозволяє нам сформулювати власне визначене без подальшого її дослідження.

Визначення структури економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях управління як у загальнотеоретичному плані, так і в теоретико-прикладному аспекті є наступним етапом дослідження сутності економічної безпеки. Наукове осмислення економічної безпеки, як системи передбачає формування структурно-ієрархічних рівнів її складових та встановлення вертикальних та горизонтальних взаємозалежностей між ними. Дослідження рівнів економічної безпеки розглянуто у працях багатьох українських економістів. Найбільш вживаною є позиція, що передбачає виокремлення трьох рівнів економічної безпеки: (1) держави; (2) суспільства; (3) особи. Цей поділ виокремлено у працях О. Власюка [14], колективу українських науковців О. Гончаренко, Е. Лісичина, О. Бодрука та М. Горелова [98], В. Ліпкана [81] та інших. Проте, на нашу думку, він є дещо спрощеним, та не дозволяє дослідити весь спектр компонентів економіки держави.

Економічну безпеку, як окремий напрям економічної науки, можна розглядати з позиції класичної таксономії методів економічного аналізу на: мікро- та макрорівнях. Рівень національної економіки та суб'єктів

господарювання передбачає різні критерії досягнення економічної безпеки внаслідок відмінності цілей та інтересів певних суб'єктів. Зокрема, для держави, галузей і регіонів (макрорівень) забезпечення економічної безпеки передбачає поступальний економічний розвиток, соціальну задоволеність, збереження єдиного економічного простору тощо. А для господарюючих суб'єктів (мікрорівень) – позитивну динаміку показників фінансово-господарської діяльності, повне виконання домовленостей з контрагентами тощо. Узагальнивши науковий доробок вітчизняних вчених із проблем економічної безпеки за цим підходом, можна виокремити дослідження В. Мунтіяна, який сформував рекомендації щодо трансформації господарської системи України та макро- та макрорівні [120], та Я. Жаліло, що критеріальним чинником поділу інтересів економічної безпеки на різних рівнях ієрархії управління економікою вважає зміст відтворювальних процесів [44]. З повагою оцінюючи внесок цих дослідників [44; 120] у вирішення проблем економічної безпеки загалом, все ж таки варто відзначити значну низку національних інтересів і загроз, які формуються саме на мезорівні.

Поділ рівнів ієрархії за об'єктним принципом здійснено Т. Воронковою, яка вважає за доцільне виділити шість щаблів економічної безпеки: особистості (базовий рівень), підприємства, організації, установи (мікрорівень), регіонів (мезорівень), держави (макрорівень), глобальний і міжнародний (мегарівень) [16]. Подібне розуміння ієрархічної структури викладене й у роботі О. Власюка, який складовими частинами національної економічної безпеки виділяє: міжнародну (глобальна та регіональна); національну (державна та недержавна); корпоративну (підприємства, фірми, корпорації тощо); особисту (фізичних та юридичних осіб) безпеку [14]. На нашу думку, яка базується на дослідженнях міжнародних документів [181]: Резолюції 40-ї сесії ГА ООН 1985 р. та Резолюція 42 сесії ГА ООН, 1987 р., стосовно міжнародної економічної безпеки та Концепції міжнародної економічної безпеки, проблема економічної безпеки має національний та

міжнародний аспекти. Саме тому, на національному рівні за об'єктивним принципом доцільно виділяти мікро-, мезо- та макрорівні.

Напрацювання американських економістів К. Допфера та Дж. Поттса, а також представників пермської школи ієрархічного аналізу є додатковим підтвердженням правильності попередньої позиції, та доводять, що в архітектурі національної економіки важливо виокремлювати мікро-мезо-макрорівнів. Зокрема, К. Допфер, Дж. Поттс та Дж. Фостер [180] аргументують концепцію, за якою економіка розглядається крізь призму трьох ієрархічних рівнів, які формують систему правил: виокремлюються індивідуальні носії правил і системи, що їх організують – мікрорівень; відбувається формування процесів та процедур зміни існуючих правил – мезорівень, формування загальної системи правил – макрорівень. Даний підхід, на нашу думку, дозволяє забезпечення економічної безпеки розглядати через необхідність формування механізму, де держава, галузь чи підприємство не є об'єктами економічної безпеки, проте, вони формують рівні забезпечення економічної безпеки (рис.1.1). Декомпонування об'єкта і описання його ієрархічної структури варто проводити через узгодження на кожному рівні ієрархії індивідуальних характеристик об'єкта. Де об'єктом забезпечення економічної безпеки на макроекономічному рівні є національна економіка; на мезорівні – економіка підсистем національної економіки: регіону, території, сектора, галузі, виробничого комплексу; на мікрорівні – економіка підприємств різних форм власності та домашніх господарств.

Отже, економічна безпека національної економіки характеризується існуючими механізмами захисту економіки економічної системи на кожному структурно-ієрархічному рівні від негативного впливу загроз відповідними внутрішніми та зовнішніми засобами з одного боку, а з іншого – шляхом постійного та стабільного її зростання.

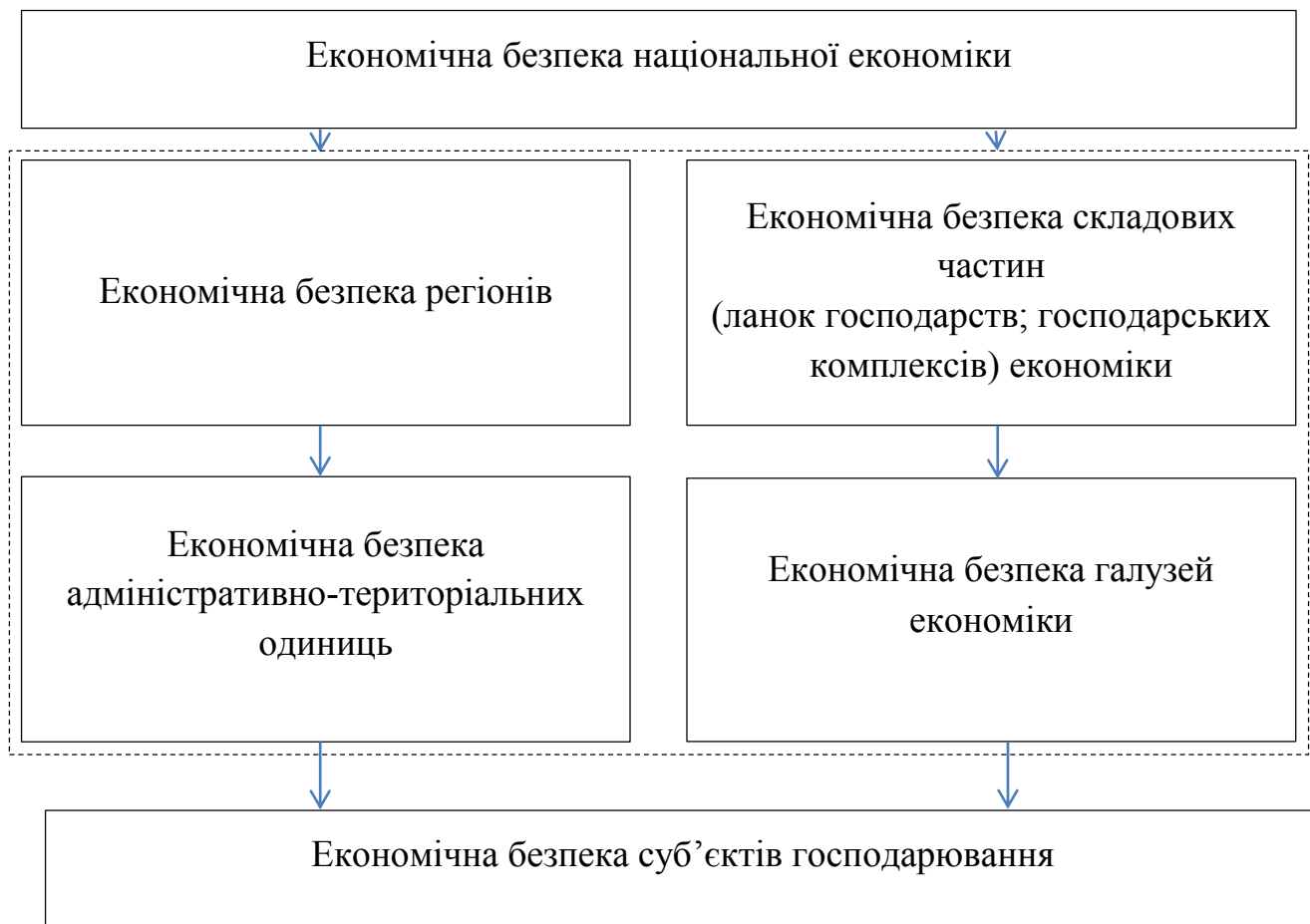

Рис. 1.1. Структурно-ієрархічні рівні національної економічної безпеки (складено авторами)

Забезпечення економічної безпеки має тісні зв'язки із концептуально-теоретичними пошуками глибини втручання держави в економіку. У межах безпекового дискурсу, роль держави трансформувалась із протидії безпосереднім загрозам до забезпечення умов для національного економічного розвитку. У політичній економії затвердилися в основному три парадигми тлумачення національної економічної безпеки: камералістська, кейнсіанська та інституційна. У відповідності до цих парадигм, реальні або потенційні загрози у національній економіці окремої країни можуть створюватися зарубіжними конкурентами (камералістська парадигма), недосконалістю ринку (кейнсіанська парадигма) і недосконалістю державної політики (інституційна парадигма) [163]. В той же час, в межах цих парадигм

сформувалися різні підходи державного регулювання до забезпечення економічної і соціальної стабільності, а також економічної безпеки [171]. Ретроспективне дослідження ролі держави у забезпеченні економічної безпеки дозволяє виділити різні концептуальні підходи її теоретичного осмислення. Вперше, на питання захисту національної економіки від загроз звернув увагу Ф. Ліст. Його праця «Концепція економічного націоналізму» визначала важливість захисту національних виробників від конкурентного тиску з боку більш розвинених в економічному відношенні країн. Науковцем було доведено, що у випадку вільної торгівлі між країнами із різним рівнем економічного розвитку, країни, які з різних причин є аутсайдерами – приречені на відсталість та економічну залежність [80]. Ф. Ліст головним способом забезпечення економічної незалежності держави визначав державне регулювання економіки. Основними засобами державного регулювання економіки, в контексті забезпечення її економічної безпеки, як зауважено у заданій праці є протекціоністська торговельна політика та державна підтримка розвитку національної економіки [171].

Протидія загрозам з боку приватної власності на засоби виробництва, як визначальний засіб забезпечення економічної безпеки, визначена у економічній концепції суспільно-економічної формації К. Маркса [159]. Способом досягнення економічної безпеки національної економіки прихильники цієї концепції визначають абсолютне панування державної власності й централізоване (директивне) планування [159].

Безробіття та дестабілізуючі економіку чинники, що виникли внаслідок світової економічної кризи визначені основними загрозами національній безпеці у США у 30-тих роках XX ст., за концепцією Дж. М. Кейнса. [148]. Метою забезпечення економічної безпеки визначено економічну та соціальну стійкість. Основними методами забезпечення економічної безпеки стало поєднання нормативно-правових, економічних

та адміністративних методів державного регулювання. Зокрема, економічні методи були націлені на держзамовлення, субсидування національних виробників та стимулювання інвестицій через забезпечення низького рівня позичкового відсотка; адміністративні – через прямий адміністративний контроль за конкуренцією. Окрім того, кейнсіанські ідеї створили передумови для формування у 1934 році Федерального Комітету з питань економічної безпеки США, та прийняття Закону про економічну безпеку США (англ. – The Economic security Bill of 1935). У цьому законі вивчені та винесені рекомендації щодо найбільш ефективних інструментів державного забезпечення економічної безпеки США: впровадження соціального страхування, формування підвалин адміністративної політики щодо пенсійного страхування та страхування безробіття [190].

Валютна і структурна кризи 70-х років XX ст. започаткували наступний етап дослідження ролі держави у подоланні загроз, який передбачав розгляд економічної безпеки національної економіки з позиції стабільності її фінансової системи. Засобами державного регулювання визначено грошову і кредитну політику.

У 80-х роках XX ст. розпочалася широкомасштабна наукова розробка категорії «економічна безпека» установами провідних країн світу такими, як Лондонський інститут стратегічних досліджень і Стокгольмський інститут досліджень безпеки [162]. В той же час, сформованою є неоінституціональна концепція, що пов'язує внутрішню безпеку економіки з ефективністю державної інституційної політики. Економічна безпека неоінституціоналістами розглядається з позиції національного економічного розвитку, а основними загрозами вважаються надмірна бюрократизація та наявність адміністративних бар'єрів, що породжують корупцію та тіньову економіку. Державне регулювання (як один із способів захисту національних інтересів) повинне стосуватися захисту

прав власності, трудових, фінансових, соціальних та інших економічних інститутів.

Дослідження змісту нормативно-правових документів України, що регулюють питання забезпечення національної (в т.ч. й економічної) безпеки [89; 129; 137-138] показало, що до 2012 р. поняття економічної безпеки трактувалось з позиції кейнсіанського підходу, де роль держави полягала у збереженні економічної та соціальної стійкості під впливом внутрішніх макроекономічних загроз. Відредагована Стратегія національної безпеки: «Україна у світі, що змінюється» [137], та нова Стратегія національної безпеки України, прийнята у 2015 р. [138], побудовані на елементах неоінституціональної концепції, визначили важливість інститутів та інституціонального середовища у забезпечення економічної безпеки, зокрема через: забезпечення поступального розвитку України; формування нової державної політики щодо захисту національних інтересів та виокремлення ролі України у глобальній системі безпеки. Що дозволило зробити значні позитивні поступи у розбудові інституційного безпекового середовища та створити базис для подальшої розробки нормативно-правових актів спрямованих на забезпечення економічної безпеки на регіональному та галузевому рівнях.

Розглядаючи зміцнення економічної безпеки національної економіки як багаторівневий, ієрархічний, керований процес, не можна не погодитись із Т. Васильцівим, Н. Юрків, В. Загашвілі, які підкреслюють необхідність поглиблення дослідження проблеми зміцнення національної економічної безпеки у галузево-територіальному аспекті, що потребує внесення до ієрархії рівнів економічної безпеки держави таких компонентів, як регіон, галузь чи сектор економіки [12; 51; 171].

Класична школа економіки заклала теоретичний фундамент дихотомії ринкової економіки на реальний та фінансовий сектори. Дискусії, які ведуться науковцями стосовно межі реального сектору економіки, не порушують його основи: виробництва промислової і сільськогосподарської продукції. Так, відповідно до класифікації інституційних секторів економіки України (затвердженої наказом Державної служби статистики України від 03.12.2014 р. № 378) до реального сектору економіки віднесено галузі і підприємства, в яких виробляються матеріальні блага (рис. 1.2): промисловість, сільське і лісове господарство, та будівництво, а також галузі, що надають фінансові та нефінансові послуги [99].

Опираючись на дослідження О. П. Тищенка щодо трактування поняття національна економіка [160] можна виділити два підходи до сутності економічної безпеки реального сектору економіки: з позиції соціально-економічного та технологічного підходів. За соціально-економічним підходом економічна безпека реального сектору економіки є підсистемою економічної безпеки національної економіки, та повинна відповідати критеріям, що закладені в основу забезпечення економічної безпеки національної економіки: 1) стійкості до внутрішніх та зовнішніх загроз, 2) здатності до сталого та збалансованого зростання та розвитку, 3) високої конкурентоспроможності у світовому економічному середовищі; 4) здатності задовольняти потреби держави та її громадян.

Н. Юрків, розглядаючи економічну безпеку реального сектору економіки як стан захищеності галузей економіки країни від зовнішніх та внутрішніх загроз, що спроможний забезпечити його сталий розвиток і можливість поступового зростання; а також досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, що забезпечить її конкурентоспроможність, модернізацію виробництва, стабільність

підприємств галузей, здатність до саморозвитку і прогресу, можливість виходу на зовнішній ринок та забезпечення функціонування галузей [171], дозволяє стверджувати, що дане визначення базується на законодавчому трактуванні економічної безпеки держави [125], а об'єкт забезпечення економічної безпеки: економіку реального сектору визначає з позиції соціально-економічного наукового підходу.

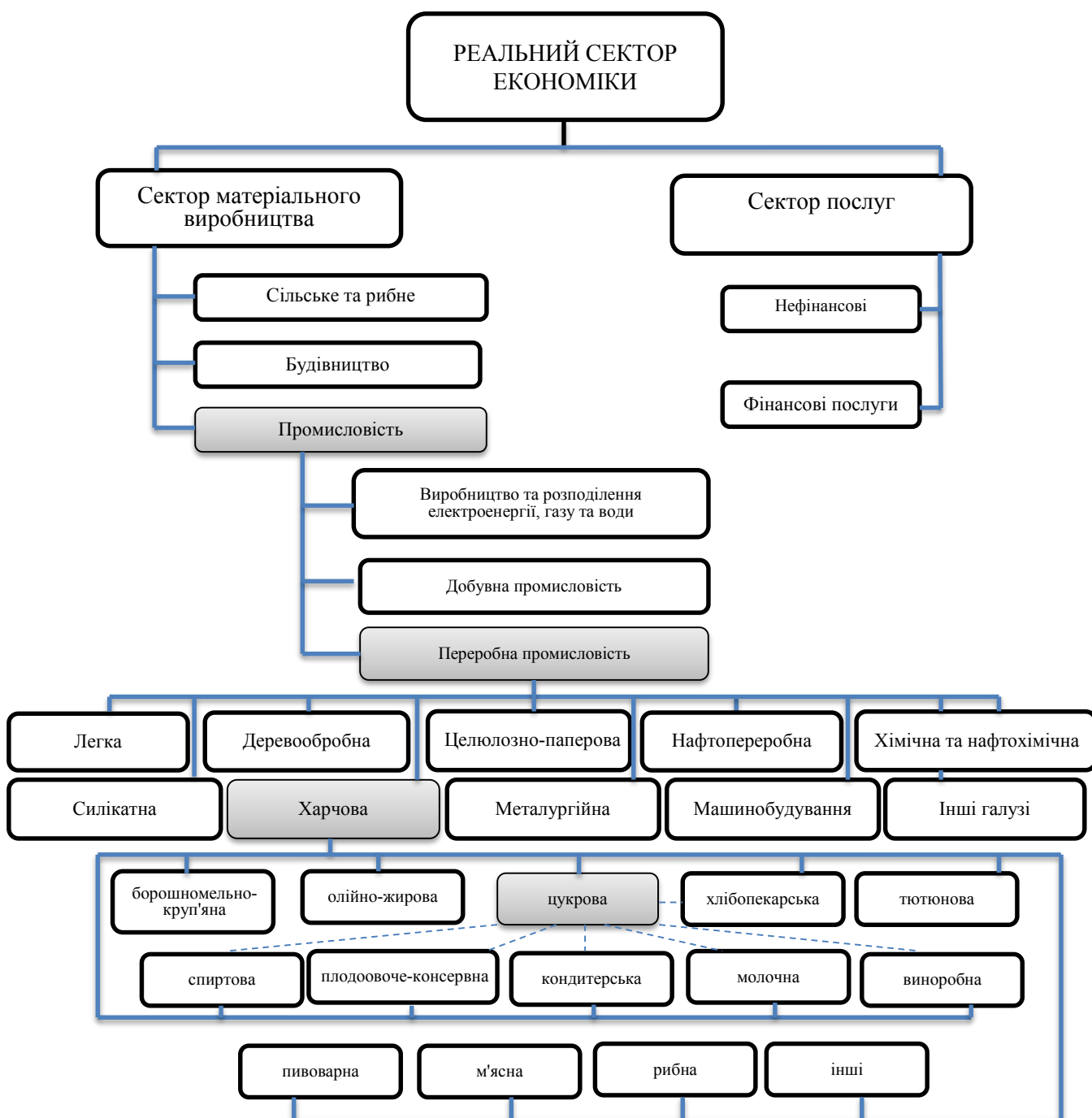

Рис. 1.2. Структура реального сектору економіки (складено за: [99])

Подібним є трактування Н. Іляш, що визначає економічну безпеку реального сектору економіки як підсистему економічної безпеки держави, що характеризується сукупністю умов захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, функціонування і розвитку його суб'єктів, їх здатності задовольняти потреби держави та її громадян (у товарах, роботах, послугах), реалізувати економічний потенціал, забезпечувати структурно і просторово збалансований розвиток та конкурентоспроможність національного господарства [54].

З позиції технологічного підходу можемо потрактувати економічну безпеку реального сектору економіки як сукупність рівнів економічної безпеки галузей, що виготовляють матеріальні блага. Вона забезпечується відповідними внутрішніми та зовнішніми засобами захисту галузевих інтересів з одного боку та економічного зростання – з іншого.

Харчова промисловість (як одна із підсистем реального сектору економіки) за даними Державної служби статистики, є одним із лідерів за обсягами реалізованої промислової продукції посеред всіх галузей промисловості України (додаток Б). Впродовж останнього десятиліття галузь розвивається достатньо швидкими темпами та визнана однією із найбільш соціально значущих. Розвиток харчової промисловості є також одним із пріоритетів сучасної економічної політики України від стану якої залежить економічна та продовольча безпека країни [138].

Харчову промисловість України формують десятки галузей, базовими серед яких є: цукрова, молочна, олійно-жирова, хлібопекарська, кондитерська, м'ясна, лікero-горілчана тощо (додаток Б, рис. Б.5). Вона має тісні виробничо-економічні зв'язки із сільським господарством, торгівлею, та між окремими галузями, що її формують. Характерною особливістю, що об'єднує всі галузі харчової промисловості, є економічне призначення продукції, яку вони

виробляють: продукти харчування, напої, смакові продукти або сировину для їх виробництва та тютюнові вироби [11].

У теорії безпекознавства відсутні наукові підходи до трактування поняття «економічна безпека харчової промисловості». Розглядаючи харчову промисловість як сукупність системоутворювальних підсистем, що характеризують її особливість, її економічну безпеку визначимо сукупністю рівнів стану економічної безпеки галузей промисловості, які виробляють продукти харчування, напої, смакові продукти або сировину для їх виготовлення та тютюнові вироби. Вона забезпечується внутрішньогалузевими та загальнодержавними засобами захисту інтересів галузей харчової промисловості та засобами їх економічного зростання.

Ми погоджуємось із Н. Юрків, яка стверджує про те, що певна країна формує індивідуальну модель забезпечення економічної безпеки реального сектору (в т. ч. й харчової промисловості) із врахуванням фази економічного циклу свого розвитку [173]. Дослідження автора [171; 173] показали, що забезпечення економічної безпеки реального сектору (зокрема й харчової промисловості) визначається загальною моделлю державного регулювання економіки. Це дає змогу доповнити їх, з огляду на задіяні інструменти державного впливу відповідно до фази економічного циклу, роллю держави у забезпеченні економічної безпеки реального сектору економіки, яка може бути активною, помірною або пасивною. Активна роль держави у забезпеченні економічної безпеки реального сектору економіки переважно виокремлюється у фазі економічного росту та реалізується через інструменти фіскальної та грошово-кредитної державної політики обмеженої лібералізації в економіці з метою одержання позитивної динаміки інвестицій та їх стимулюванні. Помірна роль держави у забезпеченні економічної безпеки реального сектору спостерігається у фазі високого економічного розвитку та полягає у мінімізації чинників,

що знижують здатність ринку до саморегулювання [173]. У випадку забезпечення економічної безпеки на засадах кейнсіанської концепції, державне регулювання розглядається як позитивне та здійснюється інструментами бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики. Пасивна роль держави спостерігається у фазі економічного спаду та економічної кризи. Це зумовлено слабкістю та недостатньою дієвістю у боротьбі з економічними загрозами формальних інститутів. У межах цієї фази державні інститути надто слабкі та неспроможні протидіяти економічним, екологічним та інформаційним загрозам з одного боку, а з іншого – надто громіздкі, щоб створювати передумови для забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки [150-151]. Саме тому, забезпечення економічної безпеки здійснюється учасниками ринку без прямого втручання держави, а роль її економічної політики у порівнянні з місцевими, регіональними чи галузевими групами економічних суб'єктів – знижується.

Різні фази економічного розвитку визначають різні пріоритети держави у забезпеченні економічної безпеки реального сектору економіки. Науковцями доведено, що активізація її ролі відбувається здебільшого в періоди соціально-економічної нестабільності, економічного спаду чи криз [151, 173], та спрямована на забезпечення можливостей щодо реалізації галузевих інтересів та захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз (табл.1.1).

Базовими категоріями дослідження економічної безпеки є дестабілізуючі чинники: небезпека, загроза. Складність тлумачень цих понять є наслідком відсутності їх трактування у класичній економічній науці [14; 163]. Однозначного тлумачення стосовно відмінності між поняттями небезпека та загроза – не має, проте, етимологія цих термінів свідчить, що негативний чинник, який послаблює захисні механізми є загрозою. Загроза – формує небезпеку, яка несе збиток економічним інтересам [100].

Таблиця 1.1

Роль держави у забезпеченні економічної безпеки підсистем реального сектора економіки (зокрема й харчової промисловості)

Фаза розвитку	Характеристика моделі	Роль держави	Концепція регулювання
Піднесення	Здійснюється використання економічних інструментів і державного регулювання для перенаправлення інвестицій із галузей з низькою доданою вартістю у галузі, що визначатимуть конкурентні переваги держави на міжнародному ринку.	Забезпечення економічної безпеки здійснюється через захист національних інтересів, де інструментами виступають: податкові пільги, державні інвестиції, державна політика держзакупівель, для стимулювання внутрішнього виробника; та регулювання діяльності зарубіжних корпорацій	кейнсіанська, неокласична ціна
Пожвавлення	Економіка побудована за ліберальною моделлю. Забезпечення економічної безпеки здійснюється через стійкість нац. економіки та її гнучкість і адаптивність, для належного реагування на наслідки неминучих криз з мінімальними втратами, а також реалізацію можливостей розвитку, що є наслідком кризою.	Держава є складовою структури міжорганізаційної взаємодії, що передбачає ослаблення її ролі в забезпеченні економічної безпеки та реалізується через політичні стратегії, що передбачають співробітництво держав у безпековій сфері, особливо на регіональному рівні	неокласична
	Економіка побудована на соціальних цінностях, які є в основі стійності економіки та складається з двох основних частин: (1) цивільного та господарського права, (2) системи заходів з підтримки конкурентного середовища. Модель соціального ринкового господарства погоджує розширення конкурентних прав із створенням особливої соціальної інфраструктури, пом'якшуючи недоліки ринку.	Держава не встановлює економічні цілі (це є функцією індивідуальних ринкових рішень), а створює надійні правові та соціальні рамкові умови для реалізації економічної ініціативи. Такі умови втілюються в громадянському суспільстві та соціальній рівності індивідів, що забезпечує належний рівень економічної безпеки	кейнсіанська
Спад	Економіка побудована за моделлю державно-номенклатурного соціалізму, яка характеризується слабким ринковим середовищем, політично й адміністративно залежна від керівництва держави. Існує високий рівень бюрократії та домінуванням державних підприємств і квазі-державних компаній	Економічна безпека спрямована на забезпечення обороноздатності країни і розвиток експортного потенціалу сировинних галузей. Держава займає основну роль у забезпеченні економічної безпеки, яку будує використовуючи економічні надбання попередніх років	суспільно-економічна формація
Депресія	Економічна безпека розглядається з позиції забезпечення незалежності, із акцентом на самостійності прийнятих та реалізації стратегічних рішень [23]. Проте, проблема аномії державного регулювання критично загострює проблеми економічної безпеки та руйнує її. Країна перетворюється на суцільну зону підвищеної небезпеки і стає надзвичайно вразливою до економічних та політичних шоків	Забезпечення економічної безпеки зі сторони держави має декларативний характер, та забезпечується учасниками ринку без прямого втручання держави, а роль її економічної політики у порівнянні з місцевими, регіональними чи галузевими групами економічних суб'єктів – знижується	ліберальні

Складено авторами

Усі загрози національній економічній безпеці України на законодавчому рівні систематизовані та описані у Стратегії національної безпеки України (Указ Президента від 26 травня 2015 р. № 287/2015), де їх можна чітко розмежувати на зовнішні та внутрішні виклики. Серед актуальних зовнішніх загроз економічній спрямованості визначено: торговельно-економічну війну з РФ; до внутрішніх – корупцію та неефективну систему державного управління; економічну кризу; виснаження фінансових ресурсів держави; зниження рівня життя населення. Принципово новим у цій Стратегії є те, що окрім основних завдань державної політики України щодо забезпечення економічної безпеки (серед яких: створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи - членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС) є також напрями їх реалізації (серед основних: реформування системи державного управління, нова якість антикорупційної політики; інтеграція в Європейський Союз; проведення економічних реформ) [138].

М. Флейчук типологізує загрози, які виникають в умовах трансформаційної економіки в процесі інтеграції у світове господарство наступним чином: (1) зниження конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання; (2) перехід нелегітимно монополізованих ринків під контроль суб'єктів глобалізації; (3) формування нелегітимних центрів влади на основі монопольного контролю; (4) погіршення інвестиційного клімату; (5) „консервація” попереднього технологічного укладу та гальмування переходу до інноваційного розвитку; (6) відтік капіталу в зовнішнє конкурентне господарське середовище; (7) загострення невирішених соціально-економічних проблем; (8) неефективне використання ресурсної бази [163].

Дослідження економічної безпеки реального сектора також не можливе без діагностики його загроз. Так, Н. Юрків групує загрози реального сектора на (1) фінансові: заборгованість із заробітної плати та соціальних виплат; неефективність податкової системи, недосконала фінансово-бюджетна система, надмірний дефіцит державного бюджету; високий рівень інфляції тощо; (2) виробничі: високий рівень матеріало- та енергомісткості виробництва та зношеності основних фондів; деформована структура виробництва, відсутність інноваційної перебудови; застарілі технології; значне падіння обсягів виробництва тощо; (3) соціальні: депопуляція населення; низький рівень заробітної платні, відсутність мотивації до праці; поглиблення розриву в рівнях доходів різних груп населення; (4) правові: корупція; недосконалість національного законодавства; високий ступінь галузевого лобізму; зростання «тіньової» економіки, посилення її криміналізації; тощо (5) політичні; неефективність державного регулювання економічних процесів; непослідовність і безсистемність у здійсненні економічних реформ, тощо; (6) екологічні: неефективне використання природних ресурсів, застосування екологічно шкідливих технологій тощо [172].

Т. Васильців здійснює аналіз загроз відповідно до джерела їх існування. Автор зазначає, що внутрішні небезпеки чи загрози можуть виникати на мікро- мезо- та макрорівнях ієрархії управління економікою, внаслідок недосконалого державного управління. Водночас зовнішні загрози економічної безпеки реального сектора можуть бути проявом тіньового сектора ринку, зовнішніх ринків та інтеграційних дій, в яких беруть участь органи державного управління [12, С. 34].

Погоджуємося із Т. Васильцевим стосовно поділу небезпек чи загроз реального сектора на зовнішні і внутрішні. В той час, як зовнішні загрози ми можемо ідентифікувати для усіх підсистем реального сектору економіки: (1) недосконалість інституційного середовища; (2) загрози пов'язані із

інтеграцією країни в глобальну економіку; (3) політична нестабільність; (4) несприятливий діловий клімат та відсутність бізнес-культури; (5) структурна криза. Внутрішніх загрози, зазвичай, виникають в самому середовищі підсистем реального сектора, тому їх ідентифікацію необхідно проводити опираючись на галузеву специфіку, та можна згрупувати за певними класифікаційними ознаками. (рис. 1.3).

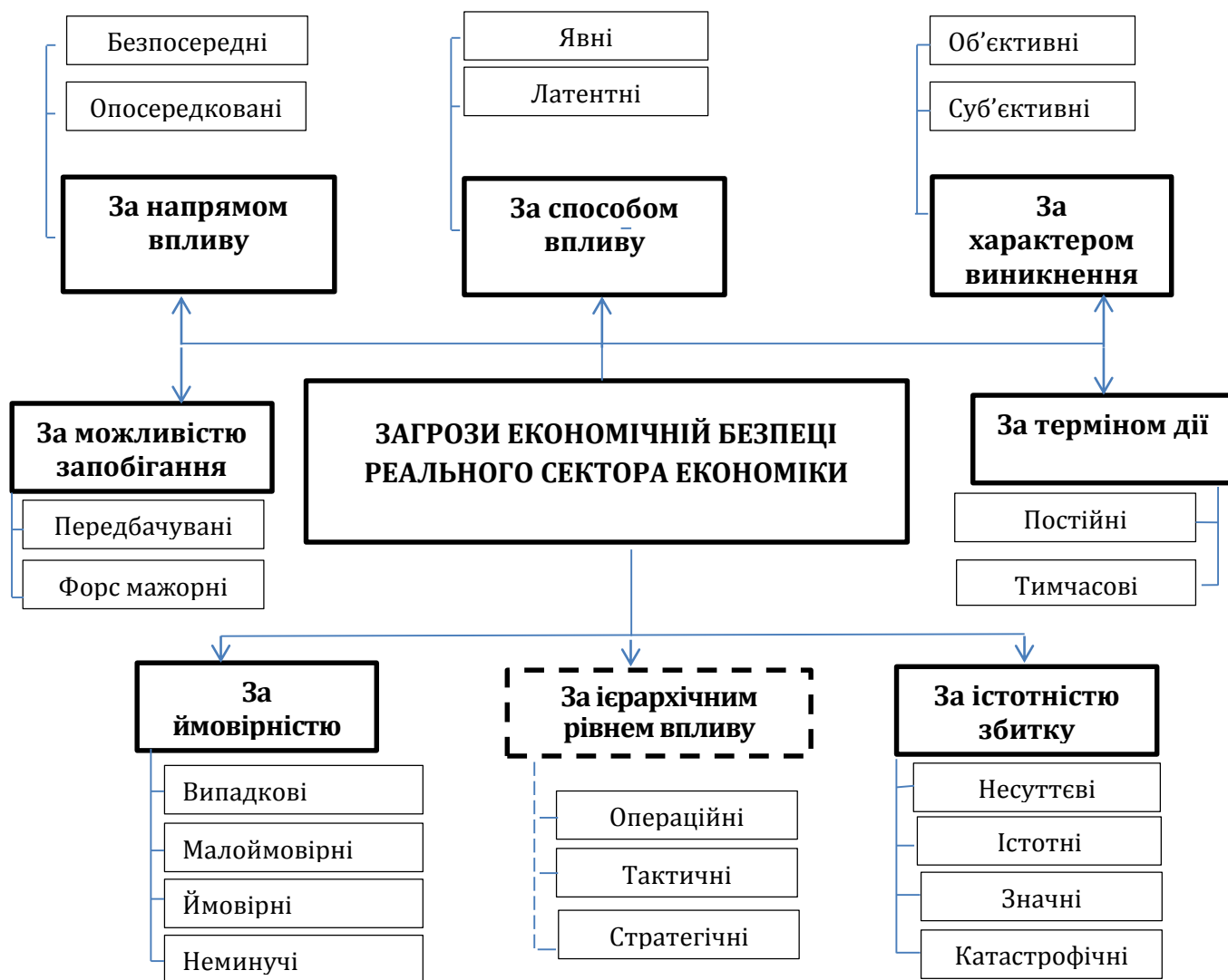

Рис. 1.3. Класифікація внутрішніх загроз економічній безпеці галузям реального сектора економіки

Складено авторами за: [73;79;93;96;140;152;156;161;174]

У сучасній економічній науці використовують різні підходи групування внутрішніх загроз. Так, загрози економіці реального сектору можуть бути безпосередніми і опосередкованими. Безпосередніми є

навмисно створювані загрози економічним інтересам реального сектору (наприклад запровадження Російською Федерацією торговельного ембарго на певні товарні групи). Опосередкованими загрози є тоді, коли виникають внаслідок руйнування або трансформації сформованих міжгалузевих зв'язків. Аргументований перелік опосередкованих загроз реальному сектору економіки приведено у роботі професора Н. Юрків, основними серед яких, на нашу думку є: неефективна валютна, податкова та митна політика; втеча капіталу з країни; відсутність реальної протекціоністської політики держави по відношенню до вітчизняних товаровиробників [172]. Залежно від характеру виникнення науковці [30; 109; 167] виділяють об'єктивні і суб'єктивні загрози. Об'єктивними є ті загрози які виникають внаслідок збігу об'єктивних обставин, суб'єктивними – такі, що виникають в результаті випадкових помилок [109]. Прикладом суб'єктивних загроз може слугувати некомпетентність персоналу у галузях реального сектору. Залежно від імовірності виникнення, загрози як правило, поділяються на випадкові – загрози, які не можуть бути визначені апріорі, оскільки існує нескінченна множина можливих факторів, що їх формують, малоімовірні – загрози, які можуть бути визначені, проте, відсутні об'єктивні передумови для їх актуалізації, ймовірні – об'єктивні передумови для реалізації загрози існують, але є передумови їх стримування та неминучі – існує цілковита впевненість актуалізації загрози [30]. За можливістю запобігання, загрози поділяють на форс-мажорні – загрози, які наступають раптово, та не можуть бути своєчасно попереджені та передбачувані – такі, які є очікуваними для суб'єкта (для прикладу запровадження глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі із ЄС несе передбачувані загрози для певних галузей реального сектору економіки). За істотністю збитку: несуттєві – актуалізація яких суттєво не вплине на галузеві інтереси; істотні – актуалізація яких спричинить втрату істотної частини ресурсів галузі;

значні – спричиняють втрату економічної незалежності; катастрофічні – актуалізація загроз здатна вплинути на існування галузі. За терміном дії: постійні – чинять дію протягом усього періоду існування галузі та є фактично непереборними. Тимчасові – мають обмежену часом дію: короткотермінові й довготермінові [109].

Заходи держави щодо забезпечення економічної безпеки реального сектору будуть різнитися, відповідно до рівня ієрархії загроз: операційного, тактичного і стратегічного. Операційні загрози, спрямовані на звуження ресурсної бази галузі за функціональними складовими. Тактичні загрози – є такими, що знижують якість організаційного забезпечення функціонування галузі. Стратегічні загрози – це загрози, що безпосередньо впливають на інтереси галузі, які внаслідок кризи будуть мати непоправні втрати та виражатимуться у руйнуванні галузевого простору.

Одним із способів забезпечення економічної безпеки є державне регулювання реального сектору економіки. Опираючись на трактування державного регулювання економіки, яке сформоване колективом авторів за ред. І. Михасюка [34], державне регулювання економічної безпеки реального сектору економіки є елементом взаємовідносин між владою та галузями реального сектору економіки з метою захищеності їх інтересів від загроз при створенні суспільних благ і послуг. Виникає певна залежність та взаємозумовленість дій між державою та бізнесом, яка реалізується через методи та інструменти організаційно-економічного механізму.

Залежно від цілей та ресурсів держави забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки (зокрема й харчової промисловості) може реалізовуватись за напрямками: 1) забезпечення безпеки через протидію небезпекам чи загрозам; 2) зміцнення позиції об'єкта, що дозволить уникати загрози або швидко відновитися після заподіяної шкоди.

Відповідності до обраного напрямку формується стратегія забезпечення безпеки:

- стратегія оборони, яка ґрунтується на мінімізації шкоди заподіяної загрозами чи небезпеками;
- стратегія зміцнення, направлена на загальне зміцнення об'єкта забезпечення безпеки через заходи державного регулювання.

Отже, дослідження трактувань сутності поняття «економічна безпека національної економіки»; «економічна безпека реального сектору економіки» та «економічна безпека харчової промисловості», а також описання ієрархічної структури національної економічної безпеки дозволили запропонувати власні визначення цих понять, що, на відміну від існуючих, дозволяє досліджувати структуру та стан підсистем харчової промисловості та є базисом для отримання інформації, що піддається верифікації за допомогою математичних методів дослідження.

На основі аналізу доповнено класифікацію внутрішніх загроз економічній безпеці галузям реального сектору економіки (в т.ч. й галузям харчової промисловості), яка, на відміну від існуючих доповнена класифікаційною ознакою «ієрархічний рівень регулювання», що дає змогу формувати регуляторні заходи держави щодо забезпечення економічної безпеки, відповідно до операційного, тактичного і стратегічного їх рівнів.

1.2. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки харчової промисловості України

За своєю суттю, оцінювання економічної безпеки харчової промисловості є процесом узгодження між предметом оцінювання та критеріями досягнення безпеки, що дозволяє обґрунтувати логіку

досягнення цілей безпеки в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників [21]. Багатогранність поглядів щодо сутності економічної безпеки, які можна застосувати й до харчової промисловості, актуалізує питання дослідження основних підходів до її оцінки, де предметом оцінювання можуть виступати:

1) безпосередньо об'єкт дослідження, тобто економіка підсистеми реального сектора економіки (зокрема, харчової промисловості);

2) чинники впливу на об'єкт дослідження: зовнішні та внутрішні загрози;

3) процес забезпечення економічної безпеки: заходи, які забезпечують умови для стабільного функціонування усіх складових досліджуваного об'єкту.

Якісною характеристикою забезпечення економічної безпеки харчової промисловості є можливості суб'єктів виявляти ознаки, що в подальшому формуватимуть загрози. Очевидно, що кількісна її характеристика передбачає числову оцінку загроз, що впливають на підсистеми реального сектору, в нашому дослідженні – це галузі харчової промисловості.

Методика кількісного оцінювання економічної безпеки харчової промисловості ґрунтується на: дослідженні визначальних умов її функціонування у певний момент часу; можливих сценаріях розвитку загроз та ймовірного їх впливу. У відповідності до цієї методики можливі наступні підходи до оцінювання економічної безпеки харчової промисловості: (1) системний; (2) функціональний; (3) казуальний; (4) елементний; (5) процесний.

Найбільш поширеним при оцінюванні економічної безпеки є *системний підхід*. Особливістю оцінювання за системним підходом є побудова інтегрального показника стану економічної безпеки, який відображатиме співвідношення між показниками поточного та критичного

стану досліджуваного об'єкту. Найбільш застосовуваним даний метод є при розрахунку економічної безпеки держави. Методику розрахунку рівня економічної безпеки України за системним підходом рекомендовано Міністерством економіки і торгівлі України [125].

Економічна безпека харчової промисловості є важливою складовою економічної безпеки держави та підсистемою нижчого рівня, яка має свою структуру та внутрішню логіку побудови. Дослідження російських науковців, що займаються проблематикою ієрархічного аналізу, свідчать про те, що кожен елемент системи нижчого рівня імітує структуру – вищого рівня, але в той же час, є самостійною підсистемою і може бути самостійним предметом дослідження [110; 169]. З позиції системного аналізу, об'єкти економічної системи різних рівнів можуть застосовувати аналогічні методи аналізу, оскільки кожен рівень, що є підсистемою, має проекцію на систему вищого рівня. Це обумовлює можливість використання методики розрахунку рівня економічної безпеки держави, для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки харчової промисловості із виокремленням індикаторів, що її характеризують. Інструментами оцінювання рівня економічної безпеки харчової промисловості є адитивні чи мультиплікаційні моделі, які описують функціонування об'єкта та відображають зв'язок між результуючою та факторними ознаками.

Адитивна модель оцінювання економічної безпеки харчової промисловості може бути описана наступною рівністю:

$$y = \sum_{i=1}^n x_1, \dots, x_{n-1}, x_n. \quad (1.1)$$

де y – кількісне значення показника економічної безпеки; x_i – кількісні значення компонентів системи економічної безпеки; n – кількість чинників, що формуватимуть економічну безпеку, $i = 1, 2, \dots, n$.

Кількісне значення кожної компоненти економічної безпеки харчової промисловості можна розрахувати за допомогою регресійної моделі:

$$X_i = a_0 + \sum_{i=1}^n b_i x_i, \quad (1.2)$$

де X_i – кількісне значення рівня економічної безпеки; x_i – факторні характеристики моделі; b_i – коефіцієнт чистої регресії.

Ще одним досить поширеним підходом, який може використовуватись для оцінювання економічної безпеки харчової промисловості є *функціональний підхід*. Він базується на принципі цілісності функціональних характеристик об'єкта дослідження та виконуваних ними функцій (рис. 1.4).

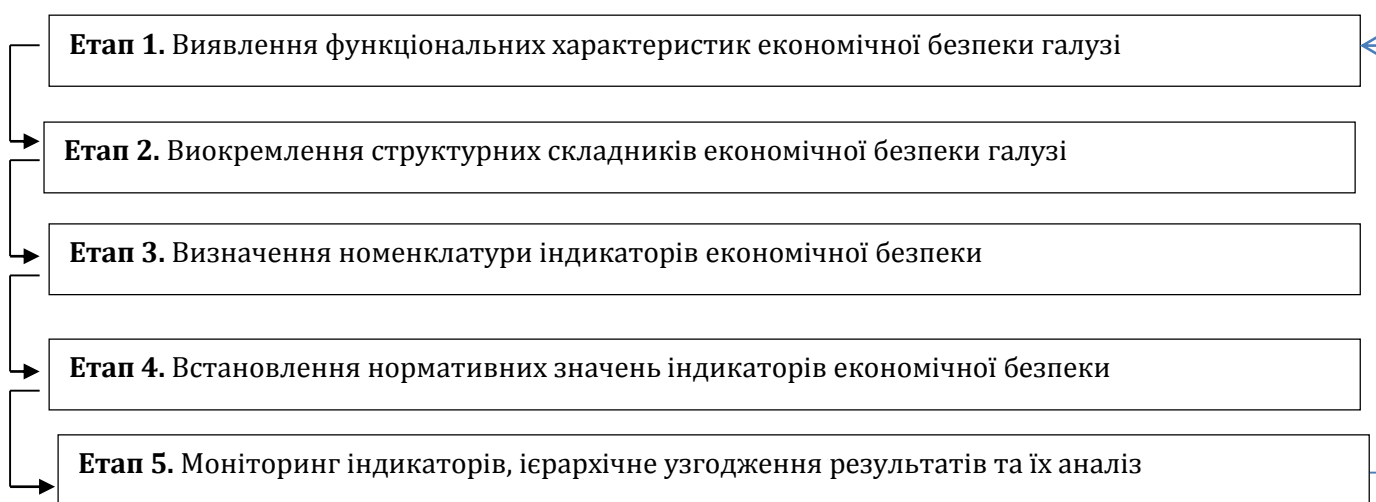

Рис. 1.4. Послідовність оцінювання економічної безпеки за функціональним підходом (Складено за: [157])

За даним підходом визначається взаємодія поміж об'єктом і середовищем за ознакою спрямованості дії, що поділяється на дві групи. У першу – потрапляють чинники, які впливають на об'єкт зі сторони зовнішнього середовища, вони є вхідними. Зазначимо, що деталізовану оцінку впливу зовнішніх чинників на розвиток харчової промисловості здійснено у роботі Л. Дейнеко [33, с.150], серед яких виділено: (1) розрив господарських зв'язків, які мали місце в єдиній господарській системі колишнього СРСР; (2) різке скорочення виробництва в сільському господарстві, що виступає сировинною базою для харчових виробництв;

(3) прорахунки в митній політиці; (4) відсутність високо розвинутого спеціалізованого продовольчого машинобудування, виробництва таропакувальних та інших допоміжних матеріалів; (5) низький платоспроможний попит населення, зумовлений загальною економічною кризою. Які, на нашу думку, можна доповнити: (6) активізацією глобалізаційних процесів у всіх сферах світової економіки; (7) лібералізацію зовнішньоторговельних відносин; (8) зростанням світових та внутрішніх цін на продукти харчування.

До іншої групи відносяться чинники впливу, які об'єкт спрямовує у зовнішнє середовище. Серед них можна виокремити: позитивні – ріст промислового виробництва продуктів харчування; поступове покращання структурних показників розвитку; лідируючі позиції серед галузей переробної промисловості щодо формування ВВП тощо; та негативні: розвиток галузей харчової промисловості на екстенсивній основі; брак кваліфікованого персоналу; високий рівень енергомісткості виробництва тощо. Виявлення залежностей впливу вхідних чинників на такі, що об'єкт спрямовує у зовнішнє середовище є перевагою при оцінюванні за функціональним підходом. Недоліком – є неможливість оцінювання загального впливу зі сторони зовнішнього середовища (дослідник вибирає лише ті його елементи і впливи, які його цікавлять з позиції поставленого наукового завдання).

Казуальний підхід, або підхід, який дозволяє дослідити вплив зовнішніх дестабілізуючих чинників на харчову промисловість України, і спрямований на оцінювання їх впливу на економічну безпеку та аналіз причин їх виникнення. Тобто, оцінювання економічної безпеки обмежується вивченням впливу існуючих та потенційних небезпек на функціонування харчової промисловості. Вплив зовнішніх чинників на економічну безпеку виявлятиметься у зміні показників діяльності підсистем харчової промисловості, що дозволить проаналізувати причини

порушення умов забезпечення економічної безпеки. Рівень економічної безпеки може бути описаний функцією з багатьма змінними (формула

1.3), де функція $F(x)$ є сумою ряду $\sum_{i=1}^n a_i f(x_i)$:

$$y = f(x_i) \rightarrow \min, \quad (1.3)$$

де $F(x)$ – рівень економічної безпеки; a_i – коефіцієнт вагомості кожного показника економічної безпеки; $f(x)$ – індивідуальні функції залежності рівня економічної безпеки відповідним показникам діяльності; n – кількість індивідуальних функцій, які формуватимуть економічну безпеку; $i = 1, 2, \dots, n$.

Цікавим з точки зору казуального підходу, який можна адаптувати до оцінювання економічної безпеки харчової промисловості, є дослідження українських науковців С. Довбні та Н. Гічової, що запропонували оцінювати вплив зовнішніх дестабілізуючих чинників на рівень економічної безпеки залежно від часового параметру [38]. Авторська методика С. Довбні та Н. Гічової передбачає кількісний розрахунок значення поточної, тактичної, стратегічної безпеки за формулою 1.4.

$$P(T; S) = \frac{\sum_{i=1}^n z_i \left(\frac{k_i}{k_n} \right)^l}{\sum_{i=1}^n z_i}, \quad (1.4)$$

де $P(T; S)$ – показник рівня поточної тактичної/стратегічної безпеки відповідно; z_i – коефіцієнт значущості i -го показника; $k_i (k_n)$ – фактичне (нормативне) значення i -го показника; n – кількість показників використовуваних для оцінки; l – степінь, значення якого визначається (+1) для показників-стимуляторів економічної безпеки, і (-1) – для дестимуляторів.

Так, дослідниці виділили три основні форми економічної безпеки: поточну (за якої оцінюються загрози, що здатні призвести до припинення функціонування об'єкта у поточному періоді часу); тактичну (оцінювання загроз, які не здатні призвести до руйнування сьогодні, але негативно впливають на результати діяльності); стратегічну (виявлення дестабілізуючих чинників, які можуть виглядати несуттєвими на перший погляд, але позбавляють об'єкт дослідження певних можливостей та

перешкоджають подальшому успішному його розвитку) [38]. Загальний рівень економічної безпеки, своєю чергою, автори розраховують як середньозважене значення показників поточної, тактичної та стратегічної безпеки.

За *елементним підходом* харчова промисловість – є системою, що складається з окремих галузей та елементів з численними внутрішніми і зовнішніми зв'язками [60]. Завданням дослідників є оцінювання елементів внутрішнього середовища її підсистем та їх вплив на позиції харчової промисловості у зовнішньому середовищі. У якості інструмента оцінювання сильних та слабких сторін досліджуваного об'єкта може бути використаний метод експертних оцінок (рис. 1.5).

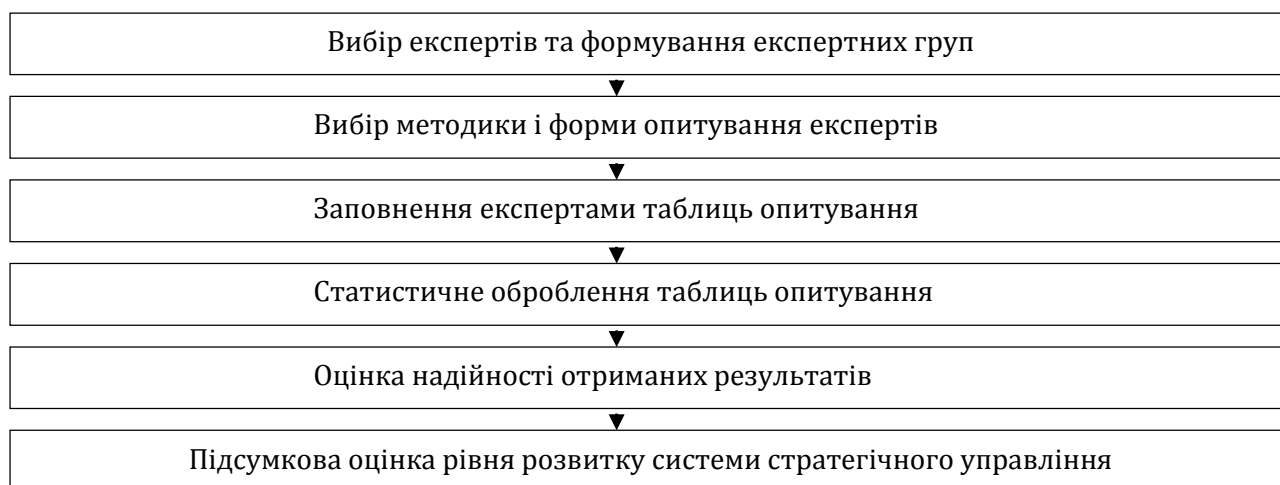

Рис 1.5. Етапи оцінювання сильних та слабких сторін харчової промисловості методом експертних оцінок (*Складено за: [60]*)

Оцінку рівня економічної безпеки харчової промисловості ($F(x)$) за елементами системи можна описати формулою (1.5):

$$F(x) = \frac{\sum_{i=1}^n w_i E_i}{\sum_{i=1}^n w_i}, \quad (1.5)$$

де n – кількість елементів які формуватимуть економічну безпеку, $i = 1, 2, \dots, n$; w_i – вагомість i -го елемента, E_i – рівень i -го елемента аналізованого об'єкта оцінювання.

Процесний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки харчової промисловості передбачає оцінку ефективності заходів спрямованих на забезпечення економічної безпеки усіх бізнес-процесів, що проводяться

досліджуваним об'єктом. Даний підхід до оцінювання економічної безпеки може бути описаний за допомогою етапів, які використовуються у стратегічному менеджменті [6]: (1) усвідомлення необхідності у забезпеченні певного рівня економічної безпеки харчової промисловості та її підсистем; (2) діагностика та структуризація складників економічної безпеки досліджуваного об'єкта; (3) формування плану подальших дій стосовно забезпечення певного рівня економічної безпеки для досліджуваного об'єкта; (4) прийняття одного або декількох варіантів для реалізації плану; (5) реалізація рішення; (6) контроль за виконанням і оцінку результатів.

Очевидно, що усі розглянуті підходи (табл.1.2) до оцінювання економічної безпеки харчової промисловості при практичному їх застосуванні мають як свої переваги, так і недоліки.

Таблиця 1.2

Класифікація підходів до оцінювання економічної безпеки харчової промисловості

Підходи до оцінювання рівня економічної безпеки	Характеристика підходу
Системний підхід	Побудова інтегрального показника стану економічної безпеки харчової промисловості, що відображає порівняння показників поточного та критичного стану досліджуваного об'єкту.
Функціональний підхід	Передбачає, що вся сукупність взаємодій між об'єктом і середовищем за ознакою спрямованості дії поділяється на дві групи. У першу – потрапляють чинники, які впливають на харчову промисловість зі сторони зовнішнього середовища, вони є вхідними. До іншої - відносяться чинники впливу, спрямовані у зовнішнє середовище. Завданням оцінювання є виявити характер залежності між вихідними чинниками впливу на об'єкт та чинниками входу.
Казуальний підхід	Дослідження впливу та оцінювання зовнішніх дестабілізуючих чинників на харчову промисловість, з метою аналізу причин їх виникнення.
Елементний підхід	Оцінювання елементів внутрішнього середовища підсистем харчової промисловості та їх вплив на її позиції у зовнішньому середовищі.
Процесний підхід	Оцінювання ефективності заходів спрямованих на забезпечення економічної безпеки усіх бізнес процесів, що провадяться досліджуваним об'єктом.

Складено за: [6; 60; 38; 157]

Проведене дослідження дозволило зупинитися на поєднанні системного та функціонального підходів. Оскільки, системна постановка завдань для забезпечення економічної безпеки харчової промисловості може оцінюватися через призму індивідуальних характеристик функціонування елементів системи – галузей харчової промисловості. Застосування системно-функціонального підходу дозволяє сформувати універсальний алгоритм для оцінювання економічної безпеки галузі харчової промисловості та обчислити інтегральний показник, який узагальнює характеристики, що відображають найбільш важливі властивості об'єкта дослідження. Загалом процес оцінювання рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості можна представити як послідовність етапів (рис. 1.6).

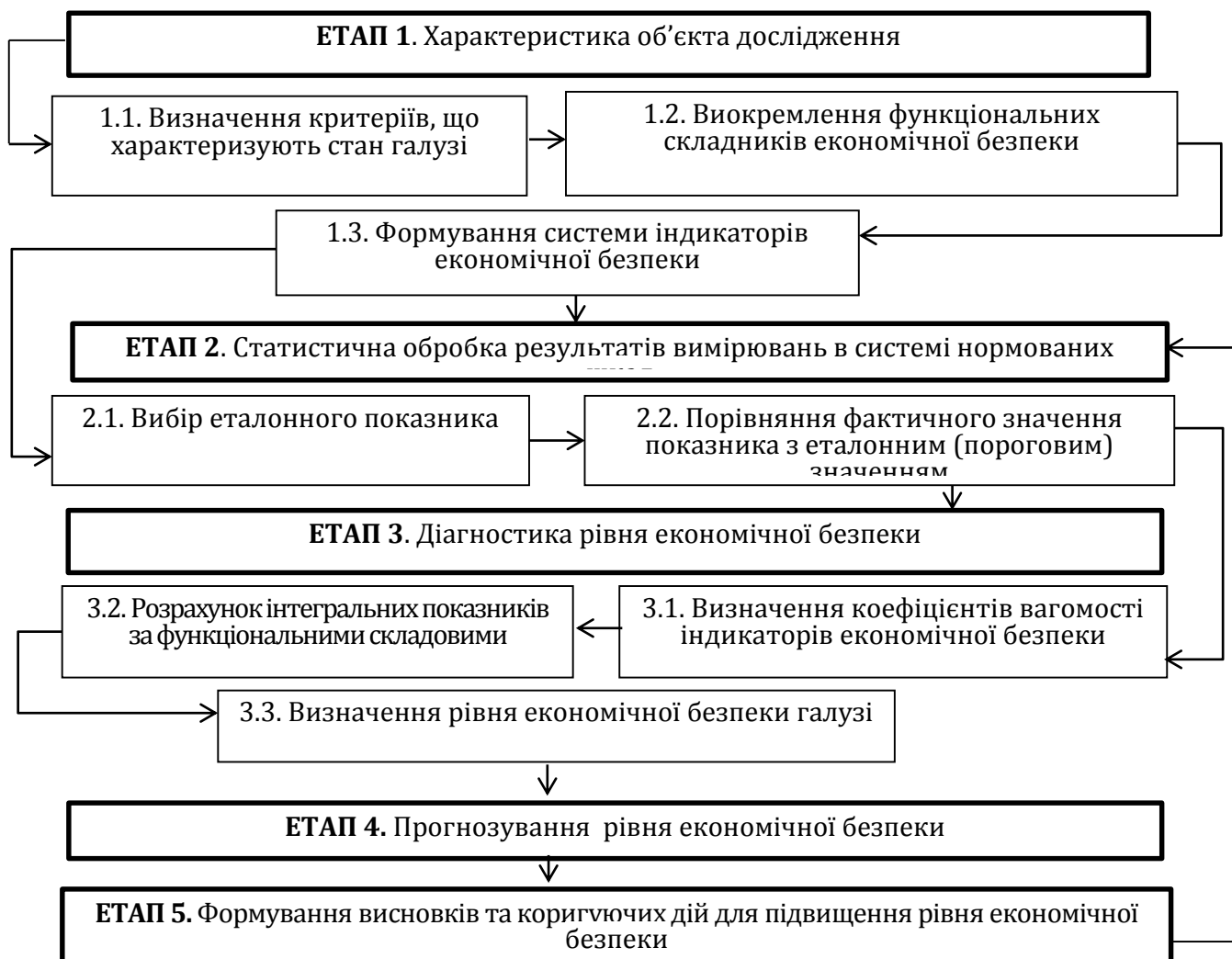

Рис. 1.6. Загальна послідовність оцінювання рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості (складено авторами)

На першому етапі оцінювання рівня економічної безпеки важливо описати об'єкт дослідження та характеристики галузі, які є основою для формування функціональних складових її економічної безпеки. Трактують сутності економічної безпеки визначає, що для її забезпечення слід захистити внутрішньогалузеві інтереси та інтереси суспільства, а також створити можливості для генерування інноваційних зрушень і реалізації конкурентних переваги на світових ринках [112]. Це дозволило обґрунтувати критерії, які можуть стати базою для формування функціональних складових економічної безпеки. Зокрема, першим критерієм є відбір діагностичних складників, що характеризують діяльність галузі, з точки зору ефективності використання ресурсів; другим – можливості інтенсивного зростання, які концептуалізується через впровадження інновацій в галузі. У системі забезпечення економічної безпеки цілі галузі формалізуються через критерії ефективності функціонування, які охоплюють сфери, що найбільше впливають на стан її функціонування та визначають:

- здатність галузі оптимально розподіляти і ефективно використовувати ресурси для виробництва – ресурсна складова економічної безпеки галузі;
- можливості забезпечити на належному рівні потреби, інтереси та цілі споживачів галузевої продукції та забезпечення галузь трудовими ресурсами – соціальна складова;
- спроможність захищати внутрішньогалузеві інтереси в умовах зростання впливу глобалізації – ринкова складова;
- спроможність галузі розвиватися в умовах невизначеного та мінливого зовнішнього середовища – інноваційна складова.

Ключовим у побудові ефективної системи забезпечення економічної безпеки галузі є вибір основних показників (індикаторів економічної

безпеки), що відображають важливі напрями її функціонування. Під показником варто розуміти доступну спостереженню і виміру характеристику досліджуваного об'єкта, що відтворює хід процесу або стан об'єкту спостереження у вигляді якісних або кількісних характеристик [16]. Основними принципами відбору показників є: надійність та достовірність; збалансованість; єдина періодичність досліджуваної інформації. Аналіз системи індикаторів економічної безпеки галузі харчової промисловості дозволяє передбачити напрями розвитку чи загроз для галузі [91].

Відсутність визначених показників економічної безпеки для галузей харчової промисловості на загальнодержавному та галузевому рівнях дає змогу (на основі визначених критеріїв) виокремити спеціальні взаємопов'язані складники, які відповідатимуть за забезпечення основних засад функціонування галузі та її розвитку. Так, система показників для ресурсної безпеки дозволяє оцінити рівень забезпеченості галузі виробничими ресурсами. Критерієм забезпечення ресурсної безпеки є їх достатність для збереження існуючих обсягів виробництва і його подальшого розвитку. Відповідності до визначених критеріїв, ресурсна безпека може бути представлена: безпекою використання виробничих ресурсів та безпекою виробничого процесу. Безпека використання ресурсів може бути згрупована за видами ресурсів на: безпеку трудових; матеріально-сировинних та фінансових ресурсів.

Показники ресурсної складової, які, своєю чергою, можна класифікувати на:

трудова:

- середня кількість зайнятих на одному заводі, осіб;
- продуктивність праці на підприємствах галузі, кг/особу;
- ефективність фонду заробітної плати працівників галузі, %;

матеріально-сировинні:

- матеріаломісткість виробництва продукції коп/грн;
- рівень енергомісткості виробництва, %;
- фондомісткість, грн/грн;
- ступінь зносу основних виробничих фондів галузі, %;
- технологічна якість сировини т/га;

фінансові:

- вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку, %;
- відсоток перехідних запасів продукції, %;
- індекс цін виробників продукції;

виробничого процесу:

- частка вертикально-інтегрованих компаній в загальній структурі галузі, %;
- тривалість виробничого циклу, дні;
- забезпеченість сировиною, %;

Критеріями відбору показників оцінювання рівня соціальної складової економічної безпеки є достатність якісної і доступної продукції для населення та забезпечення зайнятості. Показниками, які характеризують соціальну складову безпеки є:

- достатність споживання харчової продукції, кг/особу;
- частка недоброякісної продукції, %;
- показник фізичної доступності продуктів харчування для населення, %;
- показник економічної доступності продуктів харчування для населення, %;
- частка зайнятих у галузі у загальній кількості зайнятих по Україні, %.

Критеріями для відбору показників оцінювання ринкової складової безпеки є визначення місця галузі на світовому ринку та чинники, що

впливають на нього. Показниками, що характеризують рівень безпеки ринкової складової є:

- частка національної продукції у загальносвітовому ринку, %;
- частка продукції у загальному обсязі експорту країни, %;
- коефіцієнт покриття імпорту експортом продукції галузі харчової промисловості;
- частка експорту продукції на одну особу, т/особу;
- частка тіньової складової, %;
- рівень рентабельності виробництва, %;
- індекс порівняльних переваг галузі;

Важливою складовою для досягнення економічної безпеки галузі є інноваційна складова. Критерієм відбору показників для цієї складової є оцінювання можливості галузі розвиватися в умовах невизначеного та мінливого зовнішнього середовища. До групи показників безпеки інноваційної складової галузі можна віднести:

- частку інноваційних продуктів у галузі, %;
- частку інновацій у виробництві, %;
- частку підприємств, що мають міжнародні виробничі сертифікати, %;
- частку інвестицій у підприємства галузі, %;
- частку фахівців усіх спеціальностей для галузі у загальній кількості спеціалістів в Україні, %.

При конструюванні інтегральної оцінки завжди виникає завдання коректного об'єднання даних різного типу, які характеризують об'єкт дослідження. Складність аналізу полягає у тому, що показники є різними за значеннями, одиницею вимірів, діапазонів змін, а це потребує використання різних методик та засобів щодо їх співставлення. Результуюча оцінка є узагальнюючою для усіх індикаторів економічної безпеки галузі харчової промисловості та проводиться на основі дотримання принципу єдності

вимірювань. Саме тому, оцінка економічної безпеки галузі харчової промисловості може бути отримана лише на основі преведення результатів вимірювань в систему нормованих шкал. А нормування показників передбачає лінійне перетворення усіх показників таким чином, щоб вони знаходилися у співставних за величиною діапазонах.

Другим етапом послідовності є статистична обробка результатів вимірювання через вибір еталонного показника і подальшого порівняння його фактичного значення з еталонним. Еталонним (пороговим) значенням показника є оптимальне, або гранично припустиме значення індикатора економічної безпеки, недотримання якого унеможлиблює функціонування галузі в режимі розширеного відтворення [90]. Еталонне значення показника може бути визначеним за допомогою: аналогового, законодавчого чи порівняльного підходів, досвіду інших країн, експертних оцінок або розрахунку, проведеного фахівцями міжнародних організацій [89].

Статистична обробка даних, що вимагає нормування, дає змогу його здійснювати використовуючи наступні методики [6-7; 79]:

1. співвідношення фактичного значення показника з еталонним:

$$y = \frac{x_i}{x_e}, \quad (1.6)$$

де y – нормоване значення показника; x_i – фактичне значення показника; x_e – еталонне (порогове) значення показника.

Недоліком даної методики є незначний динамічний діапазон, оскільки фактичне значення показника визначається як таке у певний момент часу та не враховує його динаміки [6].

2. Нормування із використанням лінійної функції:

$$y = y_2 - \frac{(y_2 - y_1)}{(x_2 - x_1)}, \quad (1.7)$$

де x_i – фактичне значення показника; x_1 – мінімально допустиме значення показника; x_2 – максимально допустиме значення показника; y_1 – мінімальне значення стандартного інтервалу; y_2 – максимальне значення стандартного інтервалу.

Недоліком лінійної функції є те, що досліджувані економічні процеси, в переважній своїй більшості є нелінійними. Проблеми при дослідженні виникатимуть у випадку розпорошення значень вибірки, оскільки значення нормованих індикаторів безпеки будуть зібрані поблизу максимального або мінімального значення визначеного діапазону. Використання даної функції є доцільним у короткостроковому періоді, довгострокову динаміку варто аналізувати послуговуючись нелінійними функціями [6-7].

3. Нормування із використання нелінійних функцій. Перетворення показників із використанням нелінійних функцій передбачає застосування не екстремальних значень, а їх статистичних характеристик: середнього арифметичного, дисперсії тощо. Алгоритм нормування індикаторів передбачає:

- розрахунок арифметичного середнього індикатора:

$$\bar{x} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N x_i, \quad (1.8)$$

де N – кількість індикаторів.

- обчислення квадратного кореня із загальної дисперсії:

$$\delta = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2} \quad (1.9)$$

- безпосередньо нормування:

$$y_i = \left(\frac{x_i - \bar{x}}{\delta} \right), \quad (1.10)$$

де δ – квадратний корінь із загальної дисперсії; $\bar{x}$ – середнє значення, яке розраховується за формулою (1.8)

Нормування нелінійними функціями не дає змоги заздалегідь спрогнозувати максимальне розпорошення значення індикаторів. Саме тому, варто застосувати попереднє нелінійне функціональне

перетворення даних. Наприклад, перетворення за допомогою нелінійної функції дозволить понормувати індикатори у діапазоні де $y \in [0;1]$ [91]:

Для індикаторів, які позитивно впливають на рівень економічної безпеки (показники-стимулятори) використовуватимемо функцію нормування, де:

$$f(y) = \frac{1}{1+e^{-y}} \quad (1.11)$$

для показників-дестимуляторів:

$$f(y) = \frac{1}{1+e^{y-1}} \quad (1.12)$$

Третім етапом алгоритму оцінки є діагностика рівня економічної безпеки. Для визначення коефіцієнтів вагомості та побудови моделі науковцями використовуються різноманітні методи, які можна умовно поділити на три групи:

(1) вибір незалежного показника, який є кількісною оцінкою рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості. Однак, для складних систем виявити такі показники, які б однозначно визначали її стан, буває досить складно. Для прикладу, досліджуючи економічну безпеку молокопереробної галузі, автор [5] критерієм оцінки рівня економічної безпеки вибрала сукупний чистий прибуток (збиток) усіх підприємств галузі.

(2) оцінювання рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості за методами багатовимірною статистичного аналізу: багатовимірний регресійний, дискримінантний, факторний, кластерний аналіз та інші [7]. Так, одним із найпоширеніших методів оцінювання рівня економічної безпеки є таксономічний. Даний метод базується на розрахунку таксономічного показника, що відображає ступінь наближення кожного окремого об'єкту до еталона [112]. Визначаючи оцінювання економічної безпеки як процес, який досліджує

відхилення фактичних показників функціонування галузі від еталонних, спостерігається залежність: чим більшою є плюсова відстань між еталонним та фактичним значеннями показників, тим безпечнішим є стан досліджуваного об'єкта. Значний рівень відхилення може свідчити про перебування галузі харчової промисловості у стані небезпеки, або здійсненні негативних, руйнівних чи деградаційних впливів на неї, що є передумовою до зниження захищеності від загроз.

Ще одним достатньо поширеним методом оцінювання рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості є побудова моделей дослідження індикаторів економічної безпеки за допомогою кореляційно-регресійного та багатовимірного аналізу. Використання методу кореляції і регресії при оцінюванні економічної безпеки харчової промисловості дозволяє вирішити такі основні завдання: 1) встановити характер і тісноту зв'язку між індикаторами безпеки та результуючою ознакою; 2) визначити і кількісно виміряти ступінь впливу індикаторів безпеки і їх системи на рівень економічної безпеки харчової промисловості; 3) на підставі фактичних даних моделі залежності індикаторів економічної безпеки від різних факторів розраховувати кількісні зміни аналізованого явища при прогнозуванні рівня економічної безпеки і давати об'єктивну оцінку діяльності галузі харчової промисловості [41].

Кластерний аналіз в процесі розрахунку рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості може бути використаний при впорядкуванні загроз в порівняно однорідні класи на основі попарного їх порівняння за попередньо визначеними критеріями [113; 170] або при формуванні множини репрезентативних показників шляхом побудови матриць подібностей [170]. Загалом, методи багатовимірного статистичного аналізу дає змогу оцінити функціональні характеристики економічної безпеки галузі харчової промисловості в цілому та за окремими складовими.

(3) розрахунок інтегрального показника економічної безпеки галузі харчової промисловості із використанням модельно-незалежних оцінок, дають змогу описати функціонування системи в цілому. Оцінювання рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості, можливе із застосуванням методів нечітких множин, багатовимірного шкалювання з врахуванням взаємного впливу різних факторів, нейромережних технологій тощо [2; 57; 79].

Як зазначалось, процедура моделювання рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості у більшості випадків ускладнена відсутністю єдиного кількісного результуючого показника безпеки та базується на створенні моделі для аналізу окремих складових або рівнів безпеки. Результуючий показник, який описує рівень економічної безпеки харчової промисловості не є чітко визначеним, проте, його можна концептуалізувати певними чинниками, які його характеризують. Беручи до уваги вплив багатьох чинників на результуючий показник безпеки, доцільним у розрахунках є застосовування методу багатовимірного статистичного аналізу. Інструментом для оцінювання вагомості впливу індикаторів на рівень економічної безпеки галузі харчової промисловості можуть слугувати математичні моделі побудовані за методом головних компонент, що дозволить уникнути суб'єктивності при розрахунках.

Метод головних компонент передбачає побудову статичних регресійних моделей шляхом трансформації вихідних даних у головні компоненти моделі, з метою стиснення інформації без істотних втрат інформативності [41]. Тобто, сукупність індикаторів перетворюється в систему нових ознак (головних компонент) моделі. Модель, яка використовується в аналізі незалежних компонент, описує відображення початкового векторного простору V над полем n у трансформований векторний простір W над полем j : $f: V^n \rightarrow W^j, de: j \leq n$ [41]. Завданням

дослідження є пошук зв'язку (залежності) між індикаторами безпеки і головними компонентами. Ця залежність описується факторними навантаженнями розрахованими, як комбінація власних чисел та власних векторів кореляційної матриці, де зв'язок між індикаторами безпеки і компонентами описується лінійною комбінацією внеску компоненти в сумарну дисперсію головної компоненти, а сумарна дисперсія дорівнює кількості ознак [41]:

$$y_i = \sum_{j=1}^j c_{ij} W_i. \quad (1.13)$$

де y_i – значення i -ї ознаки з одиничними дисперсіями; c_{ij} – внесок j -ї компоненти в сумарну дисперсію множини показників i -ї ознаки; W_i – головна компонента, в одній з нових осей координат, що може бути розрахована за формулою:

$$W_i = \sum_j d_{ij} \times x_{ij} \quad (1.14)$$

де d_{ij} – факторні навантаження; x_{ij} – вихідні дані.

Важливим є те, що початкова дисперсія індикаторів не змінюється при переході до нових змінних, а перерозподіляється, усуваючи при цьому кореляцію. Коефіцієнти вагомості для індикаторів безпеки визначаються через розрахунок внеску головної компоненти в загальну дисперсію та визначення її впливу на результуючу ознаку (формула 1.15).

$$a_i = \frac{w_{ij} \times |d_{ij}|}{\sum_{i=1}^n w_{ij} |d_{ij}|}, \quad (1.15)$$

де a_i – ваговий коефіцієнт; w_{ij} – внесок j -ї компоненти в сумарну дисперсію множини показників i -ї ознаки; d_{ij} – факторні навантаження.

Провівши нормування індикаторів економічної безпеки галузі харчової промисловості за структурно-функціональними складниками та розрахувавши їх коефіцієнти вагомості проводиться обчислення інтегрального показника економічної безпеки галузі харчової

промисловості. Даний показник характеризує можливості об'єкта протидіяти загрозам чи/або функціонування в режимі розширеного відтворення.

Узагальнивши різноманітні дослідження за проблемою оцінювання економічної безпеки, які можна адаптувати до харчової промисловості, виділимо два основні методи розрахунку інтегрального показника. Перший – це модифікована Евклідова метрика, яка дозволяє для кожного індикатора безпеки $x \in \{1, 2, \dots, n\}$ в певній площині координат обчислити Евклідові відстані від точок множини до мінімального $a_x = \min\{a_{x1}, a_{x2}\}$, та максимального $a_x = \max\{a_i \mid i = \overline{1, n}\}$ значення i , таким чином, визначити інтегральний індекс, нижнє оптимальне та верхнє оптимальне його значення [157]. Даний метод може використовуватись в умовах невисокої варіації значень всіх оціночних показників. Другий метод – дозволяє здійснювати порівняння за кожною складовою економічної безпеки і визначати її внесок у загальний рівень економічної безпеки харчової промисловості. Оцінку рівня економічної безпеки ($F(x)$) за даним методом можна описати формулою:

$$F(x) = \frac{\sum_{i=1}^n w_i E_i}{\sum_{i=1}^n w_i}, \quad (1.16)$$

де n – кількість функціональних складових, які формуватимуть економічну безпеку; $i = 1, 2, \dots, n$; w_i – вагомість i -ї функціональної складової економічної безпеки; E_i – значення функціональної складової економічної безпеки.

Отриманий результат рівня економічної безпеки харчової промисловості чи її галузей може бути охарактеризовано залежно від діапазонів отриманих в ході дослідження значень, які можна визначити за пропорційними відрізками у діапазоні від $[0; 1]$, або за допомогою Шкали Харрінгтона, яка має універсальний характер і може у відповідних

модифікаціях використовуватися для оцінки показників якісного характеру [20]. Адаптувавши її до нашого дослідження отримаємо наступні діапазони значень (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Діапазони значення рівня економічної безпеки галузі за шкалою Харрінгтона

Діапазон значень, %	Характеристичні значення
100 – 80	зона «стабільності»
79 – 63	зона «помірної небезпеки»
62 – 37	зона «ймовірної небезпеки»
36 – 20	зона «небезпеки»
20 – 0	критичний стан

де:

– діапазон «стабільності» обмежується значеннями показника рівня економічної безпеки у межах від 80% до 100% і свідчить про те, що вдало використовується наявний галузевий потенціал, а сама галузь є стійкою до впливу дестабілізуючих чинників;

– діапазон «помірної небезпеки» – лімітований значеннями показника рівня економічної безпеки у межах 63% – 79% та передбачає стійкість галузі до існуючих загроз. Проте, існує необхідність дослідження ймовірних небезпек, які матимуть вплив на галузь в майбутньому;

– діапазон «ймовірної небезпеки» – це діапазон, який обмежений значеннями показника рівня економічної безпеки у межах 62% – 37% і передбачає високу ймовірність впливу існуючих загроз на галузь;

– діапазон «небезпеки» лімітує значення показника рівня економічної безпеки у межах від 20% до 36% та відображає реальну небезпеку щодо втрати економічної самостійності та стратегічного потенціалу галузі.

Перебування інтегрального показника економічної безпеки галузі харчової промисловості у діапазоні від 0 до 20% свідчить про критичний стан галузі та втрату її економічної самостійності: галузь перестає функціонувати.

П'ятим етапом послідовності оцінювання рівня економічної безпеки галузі харчової промисловості є дослідження можливих сценаріїв розвитку загроз та ймовірного їх впливу на харчову промисловість в майбутньому. Під прогнозом розуміється ймовірнісне судження про передбачуваний рівень економічної безпеки галузі в певному майбутньому, а також про існуючі напрямки його досягнення [41]. Роль прогнозування в процесі оцінювання економічної безпеки галузей харчової промисловості полягає в тому, що на базі проведених оцінок формуються і приймаються рішення, що стосуються зміцнення економічної безпеки. Тому важливе значення має правильний підбір методів прогнозування.

Науковцями сформовані основні етапи процесу прогнозування: (1) визначення цілей прогнозу; (2) вибір строків прогнозування; (3) визначення методики прогнозування; (4) збір необхідних для прогнозування даних; (5) визначення та аналіз припущень, які приймаються в процесі прогнозування; (6) оцінка застосовності прогнозу [41; 91].

Заключним етапом послідовності оцінювання рівня економічної безпеки є формування висновків та коригуючих дій для підвищення її рівня. Виявлення причин відхилення індикаторів економічної безпеки від еталонних значень є базисом для формування заходів протидії.

Отже, підходи до оцінювання економічної безпеки галузі харчової промисловості умовно можна поділити на п'ять груп: системний, функціональний, казуальний, елементний і процесний. Усі вони при практичному їх застосуванні мають як свої переваги, так і недоліки, а якість оцінки економічної безпеки у більшості випадків залежать від суб'єктивних чинників: вибору критеріїв економічної безпеки; методів нормування діагностики та прогнозування рівня економічної безпеки тощо. Поєднання системного та функціонального підходів у підсумку дозволяє сформувати

універсальний алгоритм оцінювання рівня економічної безпеки, який складається з п'яти етапів: (1) характеристики об'єкта дослідження; (2) статистичної обробки результатів вимірювання в системі; (3) діагностики рівня економічної безпеки; (4) прогнозування рівня економічної безпеки; (5) формування висновків та коригуючи дій для підвищення рівня економічної безпеки.

1.3. Складові організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі харчової промисловості

Розвиток світового господарства обумовлює зміни економічної ролі держави у забезпеченні ефективного функціонування національної економіки та її підсистем. В усіх розвинутих країнах ефективна та конкурентоспроможна на міжнародних ринках галузь (зокрема й харчова промисловість) визначається не рівнем втручання держави в механізми її функціонування, а забезпеченням зовнішніх умов функціонування та структурою, що формують організаційно-економічним механізм забезпечення економічної безпеки [13].

Відсутність у вітчизняній економічній науці уніфікованого визначення «механізму забезпечення економічної безпеки», його структури чи принципів побудови ускладнює дослідження організаційно-економічним механізм забезпечення економічної безпеки харчової промисловості. Основною проблемою є широке тлумачення категорії «механізм» в економіці. Багато наукових трактувань базуються на етимології слова «механізм», що буквально, у перекладі з грецької означає «машина» та визначає систему тіл, що призначені для перетворення руху одного або декількох тіл у потрібний рух інших тіл [149]. В економічну науку термін «механізм» прийшов з фізики, де він характеризує певний внутрішній устрій, систему чи сукупність станів та процесів, з яких

складається будь-яке фізичне, хімічне, фізіологічне та ін. явище [101]. Ми погоджуємось із проф. О. М. Чечелем, який визначає механізм широкою загальноекономічною, соціально-економічною категорією та категорією суспільної практики, має значні пізнавальні можливості для опису економічних явищ і процесів, об'єднує широкий діапазон відносин, та формує розгалужену систему зв'язків між суб'єктами всіх рівнів [164].

Науковці Л. Дейнеко, Ю. Лузан, К. Рижова, О. Селезньова та Н. Удальцова є єдиними у твердженні, що організаційно-економічний механізм є структурною складовою господарського механізму та фокусується на його організаційно-економічних аспектах. Узагальнивши напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених можна встановити наступні його особливості. По-перше, організаційно-економічний механізм є певною множиною елементів: організаційних основ, моделей управління та регулювання, економічних важелів та інструментів, які взаємодіють між собою, а рух одного чи декількох елементів впливає на інші [161; 164]. По-друге, організаційно-економічний механізм має системний характер, та може бути елементом більш складної системи. Так А. Колодій та А. Олійник вважають, що кожен механізм є високоорганізованою системою, яка характеризує сутність об'єкта як ціле і відносно незалежне зовні явище [75]. Л. Дейнеко та В. Барканов у своєму дослідженні акцентують на застосуванні системного підходу, визначаючи останній ключовим при вирішенні проблем активізації процесів промислового зростання [32]. В. Апопій та І. Лопашук, як послідовники системного підходу, характеризують організаційно-економічний механізм як систему, що забезпечує усвідомлене використання економічних законів, реалізацію сукупності відносин з метою узгодженого розвитку [3]. По-третє, організаційно-економічний механізм має визначену мету функціонування. Зокрема, вдале застосування інструментів організаційно-економічного механізму забезпечення

економічної безпеки галузі здатне сприяти: (а) успішному розвитку галузі; (б) формуванню та реалізації заходів щодо протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам галузі. По-четверте, конститутивною ознакою організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки галузі, є його повторюваність, тобто можливість здійснювати подібні дії у майбутньому [27].

Отже, у вузькому трактуванні, організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки галузі харчової промисловості є складовою господарського механізму національної економіки, та системою організаційно-економічних елементів, які забезпечують її функціонування. З огляду на наведену дефініцію організаційно-економічного механізму до його компонентів належать: цілі й завдання; чинники зовнішнього середовища, які можуть або сприяти досягненню поставлених цілей, або – перешкоджати; методи впливу, та інструменти, при використанні яких реалізується вибраний метод організаційно-економічного механізму, щоб досягти поставлених цілей. Широке трактування сутності організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки галузі харчової промисловості потребує конкретизації його змісту, оскільки воно може змінюватися залежно від контексту та особливостей дослідження.

З огляду на широке коло галузей, які формують харчову промисловість, та є неоднорідними за своїми функціональними характеристиками, організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки харчової промисловості доцільно розглядати окремо для кожної галузі. У цьому дослідженні за приклад обрано цукрову галузь, як одну із найстаріших галузей переробної промисловості України, нестійке функціонування якої створює загрози як для сільського господарства чи переробної промисловості з одного

боку, так і для забезпечення продовольчої безпеки країни – з іншого. Функціонування цукрової галузі не є статичним, та постійно змінюється, здійснюючи свій вплив на зовнішнє середовище, в якому вона діє. Звідси, особливостями організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі харчової промисловості є ефективний організаційний та економічний елементи механізму її функціонування, найважливіші складові якого залежать від багатьох чинників в певний момент часу та знаходиться в постійній динаміці. У структурі організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі можна виділити дві функціональні складові: організаційну (організаційний механізм) та економічну (економічний механізм), що використовуються галузевими суб'єктами, для досягнення поставлених цілей. Отримані висновки щодо забезпечення економічної безпеки харчової промисловості (§ 1.1) головною метою організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі визначають захист її інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз та забезпечення можливостей для розвитку.

Організаційна складова механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі харчової промисловості формується під дією окреслених завдань. Авторський колектив на чолі із проф. Л.В. Дейнеко завданнями функціонування галузей харчової промисловості вважає [33]: (1) формування структури випуску конкурентоспроможної харчової продукції, яка відповідає потребам ринку, (2) збалансованість та ефективне завантаження виробничих потужностей, що базуються на використанні, головним чином, власних сировинних ресурсів для насичення внутрішнього ринку; (3) формування експортного потенціалу галузі.

С. Кузьменко до завдань організаційно-економічного механізму забезпечення безпеки цукрової галузі відносить: (1) здобуття матеріальної, фінансової та технологічної стабільності; (2) стимулювання до подальшого

розвитку шляхом оновлення та інтенсифікації матеріально-технічної бази; (3) забезпечення здорових інвестиційних передумов для доведення показників розвитку галузі до лідерів цукробурякового виробництва, і, у результаті, зайняття сильних позицій вітчизняних виробників на світовому ринку цукру [77].

Сформований організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки цукрової галузі ЄС, базується на завданнях загальноєвропейської сільськогосподарської політики, серед яких [179]: (1) підвищення продуктивності через сприяння технічного прогресу; (2) забезпечення раціонального розвитку виробництва та оптимальному використанні факторів виробництва, зокрема праці; (3) підвищення соціальних стандартів: рівня життя та особистих доходів осіб працівників галузі; (4) стабілізація ринків харчової продукції; (5) забезпечення притоку продовольства в ЄС; (6) гарантії помірних продовольчих цін на продукти харчування. Загалом завдання, які визначені українськими науковцями та практиками із ЄС є доволі подібними і базуються на принципах: науковості, раціональності, комплексності та соціальності.

Організаційну складову механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі формують функціонально взаємопов'язані суб'єкти на всіх рівнях господарювання: глобальному, макроекономічному, мезорівні та мікрорівні (табл.1.4). Теорія державного регулювання економіки визначає необхідність системного підходу до вибору засобів і методів впливу держави на суб'єкти економічних відносин. Регулюванню підлягають складні процеси функціонування галузі, на які не здатні ефективно впливати окремі важелі, або будь-які вибіркові чи незбалансовані їх комбінації [164].

Таблиця 1.4

Система органів регулювання, їх ієрархія та функції у господарській діяльності цукрової галузі України (складено авторами)

Рівень	Органи регулювання	Функції органів регулювання	Документи, що регулюють відносини між суб'єктами
Глобальний	Міжнародна організація з торгівлі цукром	Координація дій країн, що розвиваються, в галузі виробництва і торгівлі цукру	Міжнародна угода з цукру, ратифікована Україною 22 вересня 1994 р
	Світова організація торгівлі	Оптимізації торгівлі цукром через трансформацію митного режиму; лібералізації доступу до внутрішнього ринку; гармонізацію національного законодавства до вимог та правил СОТ.	Угода про заснування Світової організації торгівлі та Протокол № 981 049 від 05.02.2008р. про приєднання України до цієї Угоди.
	Рада ЄС та Європейська комісія	Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, відповідно до якої для цукру запровадження тарифні квоти, що передбачають нульову ставку ввізного мита в межах квоти та ненульову поза межами.	Угода про асоціацію між Україною та ЄС
	Бюро Верітас; Міжнародна служба сертифікації (SGS) тощо	Регулювання відносин у сфері якості цукру	Ратифіковані міжнародні угоди, та визначені ними системи стандартів ГОСТ, ISO 9000, 9001, 14000
Макрорівень	Органи законодавчої влади	Здійснення державної влади через законотворення	Конституція, Цивільний і Господарський кодекси України, Постанови, Розпорядження, Накази, тощо
	Національна асоціація цукровиків «Укрцукор»	Участь у розробці та впровадженні нормат.-правових актів та науково-методичних документів щодо проблем господарської діяльності цукровиробників. Проведення конференцій та збір статистичних матеріалів	Постанова КМУ N 1685 від 8 грудня 2006 р. «Про утворення Ради національних асоціацій товаровиробників при Кабінеті Міністрів України»
Мезорівень	Міністерства, Відомства, Департаменти	Державне регулювання виробництва і реалізації цукру	Накази, Програми, Декрети, Листи тощо
	Координаційна рада з питань регулювання ринку цукру, насіння і цукрових буряків	Консультативно-дорадчий орган, створений для реалізації єдиної державної політики щодо регулювання ринку цукру, створення сприятливих умов для залучення інвестицій, стимулювання експорту, забезпечення координації та узгодження інтересів виробників цукру	Наказ Міністерства аграрної політики України № 187 від 11.07.2002р. «Про створення Координаційної ради з питань регулювання ринку цукру, насіння і цукрових буряків»
	Громадська рада при Міністерстві аграрної політики України	Консультативно-дорадчий орган, створений для координації заходів, пов'язаних із організацією громадського контролю та взаємодії громадських організацій з МінагроУкраїни, для забезпечення прозорості у його діяльності та у процесі підготовки та виконанні рішень	Наказ Міністерства аграрної політики України № 259 від 20 травня 2010 р «Про Положення про Громадську раду при Міністерстві аграрної політики»
Мікро рівень	Цукрові заводи	Класична школа менеджменту виділяє шість внутрішньо-організаційних функцій, а саме: комерційну (купівля, продаж); технічну (виробнича), фінансову; функцію обліку; адміністративну; гарантування безпеки (страхова) [192]	Накази та рішення керівника, положення, інструкції тощо

На глобальному та макрорівнях – формується спеціальне нормативно-правове поле, яке здатне забезпечити підґрунтя для функціонування галузі. Державне та наддержавне регулювання цукровиробництва має на меті створити передумови для попередження (подолання) негативних впливів та формування заходів щодо забезпечення стабільного функціонування галузі. Важливим є розподіл вагомості глобального і макрорівня, оскільки цілі наддержавного регулювання не завжди відповідають інтересам держави.

На мезоекономічному рівні здійснюються заходи із забезпечення економічної безпеки, які формуються внутрішньогалузевими важелями, а регулюються зовнішніми – державою (через норми права), споживачами (попитом на продукцію), постачальниками (через договірні умови щодо якості та постачання сировини). Функціональний підхід до організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі втілюється на цьому рівні, що дає змогу виконувати завдання визначені на макрорівні.

Мікрорівень передбачає реалізацію заходів із забезпечення економічної безпеки щодо цукрових заводів. На цьому рівні вживаються заходи щодо забезпечення економічної безпеки цукрової галузі через модернізацію, диверсифікацію та реорганізацію виробництва. На цьому рівні формуються причини існування внутрішніх загроз, які мають можливості трансформуватися у внутрішньогалузеві.

Суб'єкти державного, недержавного і глобального рівнів впливають на організаційну складову механізму забезпечення економічної безпеки через визначення пріоритетних напрямів функціонування цукрової галузі та створення умов для її діяльності та контролю. Передумовами функціонування галузі, в контексті забезпечення її економічної безпеки, є структуризація галузевих суб'єктів та захист інтересів учасників галузевої системи на національному, мезо- та мікрорівнях.

Прикладом ефективного наднаціонального регулювання є формування загальноєвропейського ринку цукру та формування наднаціональних інститутів, для захисту спільних інтересів країн-членів ЄС. Наднаціональне

регулювання цукрової галузі в ЄС – це складний механізм, що включає інструменти впливу на доходи цукровиків, структуру цукрового виробництва, цукровий ринок, соціальну структуру цукрової галузі, міжгалузеві і міжгосподарські відносини з метою створення стабільних економічних, правових і соціальних умов для розвитку цукрової галузі, задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування за соціально-прийнятними цінами та охорони навколишнього середовища [179].

Результатом формування наднаціонального режиму регулювання ринку цукру стало забезпечення економічної безпеки цукрової галузі через:

- правову дерегуляцію та формування єдиного європейського ринку цукру;
- створення нових інститутів та проведення децентралізації управлінських відносин у цукровій галузі;
- проведення єдиної ринкової політики цукрового протекціонізму, яка здійснювалась у формі державної підтримки виробників галузі та їх захисту від дешевої імпоротної продукції.

Не меш важливою складовою організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки є економічна складова, сформована способами державного управління та ринкового саморегулювання галузі. Вона описує економічні аспекти організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі та формується методами та організаційними й економічними інструментами (важелями) впливу галузевих суб'єктів на досягнення цільових орієнтирів механізму.

В науковій літературі не має єдиного підходу до класифікації методів організаційно-економічного механізму. Вчені для класифікації обирають різні критерії, так, В. Федоренко [162], Л. Дідківська [37] поділяють методи на правові, економічні та адміністративні методи, а за напрямом дії на прямі та непрямі. І. Михасюк виділяє чотири групи методів державного регулювання серед яких: адміністративні, економічні, донорські, протекціоністські [34]. О. Мордвінов до методів організаційно-економічного механізму відносить: правові, адміністративні, організаційно-економічні, економічні, соціально-

психологічні [96]. С. Чистов окремою групою виділяє пропагандистські (морально-етичні) методи [165], які, на нашу думку, є спеціальними методами організаційно-економічного механізму. Однак, спільним у всіх дослідженнях є акцент на комплексності застосовуваних методів для досягнення мети. На нашу думку, для практичної реалізації завдань організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі доцільно виділити: нормативно-правові, адміністративні, економічні та спеціальні методи впливу, ефективність використання яких полягає у правильному виборі організаційних та економічних інструментів забезпечення економічної безпеки.

Інструменти (важелі) організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі є сукупністю засобів впливу галузевих суб'єктів на забезпечення економічної безпеки цукрової галузі (І. Михасюк [34], В. Федоренко [162], Л. Дідківська [37], С. Чистов [165]).

Нормативно-правовими інструментами, які забезпечують вплив держави, як суб'єкта організаційно-економічного механізму – є закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо, які прямо або опосередковано впливають на функціонування галузі. Закони виконують функцію довготермінового правового регулювання, а укази та нормативні акти – короткотермінового чи оперативного [88]. Чільними у системі нормативно-правових інструментів є Державні цільові програми розвитку галузей харчової промисловості, які дозволяють Уряду приймати обґрунтовані рішення щодо підвищення ефективності функціонування галузей харчової промисловості, використовуючи програмно цільовий підхід.

Найбільш значущою групою інструментів, які використовуються державою для забезпечення економічної безпеки цукрової галузі харчової промисловості є адміністративні. Досвід регулювання адміністративними методами економічної безпеки реального сектору економіки (зокрема й харчової промисловості) є накопичений у всіх пострадянських країнах,

зокрема і в Україні. Ми погоджуємося з І. Михасюком, який зазначає, що використання адміністративних методів ефективно, коли спрямоване на захист національних інтересів та за умов дестабілізації економічної системи [88]. Суттєва зміна зовнішніх умов негативно впливають на галузевий ринок, який на цьому етапі не є самодостатнім та саморегульованим і потребує захисту інструментами адміністративного державного регулювання. Нео класична теорія допускає випадки порушення свободи торгівлі: велика відкрита економіка з великим попитом може ввести митний тариф для покращання умов торгівлі з метою підвищення цін на іноземні товари (парадокс Мецлера). Зазначене передбачає, що застосування захисних заходів на тимчасовій основі для відновлення порушеної рівноваги на внутрішньому ринку є виправданим.

Застосування адміністративних методів регулювання у цукровій галузі відбувається квотуванням поставок цукру. Так, квота «А» передбачає виробництво і поставку цукру лише на внутрішній ринок; квоти «В» і «С» – цукор, не може реалізовуватись на внутрішньому ринку та повинен бути експортований. Державне регулювання мінімальних та максимальних інтервенційні ціни (цінових індикаторів для прийняття рішення про здійснення товарної та фінансової інтервенцій з боку держави) є ще одним адміністративним інструментом механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі [152].

Економічні інструменти забезпечення економічної безпеки цукрової галузі поділяють на: прямої та непрямої дії. До прямих методів відносяться різні форми безповоротної цільової фінансової підтримки галузей – це субвенції або прямі субсидії, які включають різного роду дотації, допомоги, доплати із спеціальних бюджетних і позабюджетних фондів різних рівнів (загальнонаціональних, регіональних, місцевих), а також пільгове кредитування. До непрямих методів – регулювання у фінансовій, бюджетній та податковій сферах [164].

Так, до прикладу в Україні, нормативно-правові та економічні методи є нестійкими, недосконалими і фрагментарними. У ЄС економічні методи

впливу держави на забезпечення економічної безпеки цукрової галузі харчової промисловості поділено на дві групи: підтримку дохідності виробників цукру та підтримку обсягів його виробництва (рис. 1.7).

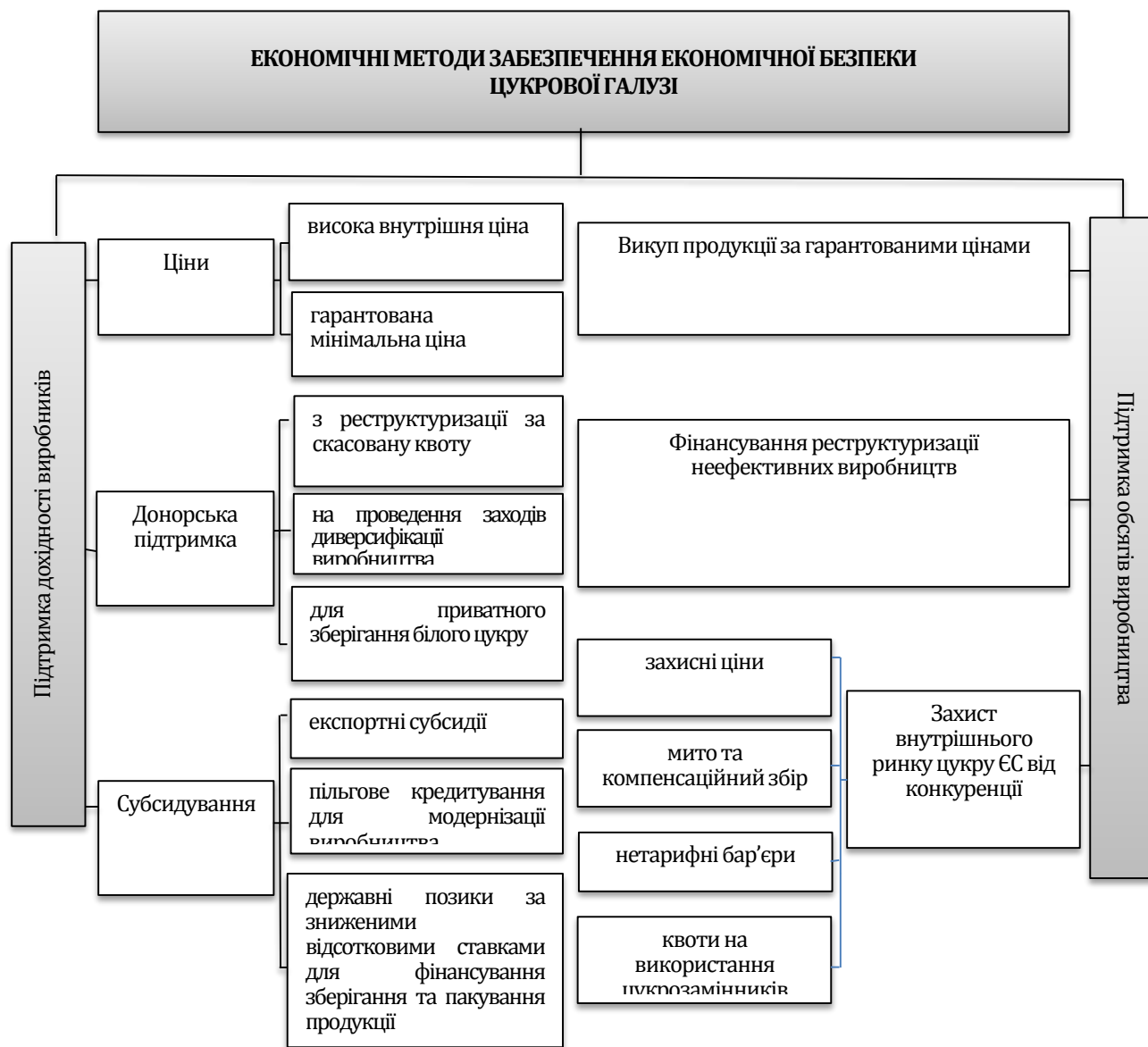

Рис. 1.7. Класифікація економічних методів забезпечення економічної безпеки функціонування цукрової галузі у ЄС

Складено авторами на основі джерела: [178-179]

Підтримка дохідності виробників цукру забезпечується інструментами: (1) диференційованого регулювання цін, що передбачає (1.1) підтримку високої внутрішньої ціни: відхилення ринкової ціни від середньої у сторону зменшення більш ніж на 10% запускає механізм автоматичного викупу цукру як з метою захисту виробників та підтримки

їх дохідності. Цукрова галузь ЄС не потребує значних бюджетних коштів, оскільки регульована внутрішня ціна є вищою від загальносвітової, та сплачується споживачами [8] (1.2) гарантована мінімальна ціна – це ціна, за якою ЄС викупляє цукор у виробників в межах квоти «А», яка на 5–10% є нижчою від внутрішньої ринкової ціни та на 30% – вищою від загальносвітової оптової ціни цукру. Гарантована мінімальна ціна не поширюється на сільськогосподарську продукцію (цукрові буряки), а лише на кінцеву продукцію виробництва – білий цукор в межах визначеної квоти [179]; (2) донорської підтримки, яка передбачає: (2.1) цільову допомогу з реструктуризації за скасовану квоту (можливість отримати фінансову допомогу підприємству, яке відмовляється від квоти на виробництво цукру); (2.2) цільову допомогу для диверсифікації виробництва; (2.3) допомогу для покриття витрат на витрачених на приватне зберігання цукру; (3) субсидування: (3.1) експортні субсидії для цукровиробників, які у 2009 році становлять близько 3,3 євро на 1 євро експортної виручки, тобто 80% собівартості виробництва кінцевого продукту відшкодовується [141]; (3.2) пільгове кредитування, метою якого є модернізація виробництва і підвищення конкурентоспроможності; (3.3) державні позики на зберігання та пакування продукції, відсоткова ставка за якими є нижчою за банківську.

Підтримка обсягів виробництва, забезпечується інструментами (1) викупу цукру за гарантованими цінами та системою внутрішніх квот на виробництво, для обмеження збуту за гарантованою ціною. Внутрішні квоти розподіляються між країнами ЄС – за регіонами, а згодом – за цукровими заводами. Квоти поділяються на два види: базові і основні. Більш пільгові умови для виробника створює базова квота, яка передбачає закупівлю продукції за максимальною ціною. При основній квоті закупівля цукру здійснюється за менш високими цінами [179]; (2)

фінансування реструктуризації цукровиробництва із структурних фондів ЄС, дозволяє вивести з ринку неприбуткові та неконкурентоспроможні виробництва; (3) захист внутрішнього ринку цукру ЄС від конкуренції застосовуючи тарифні та нетарифні методи регулювання експортно-імпортних операцій. Країни ЄС надають великого значення захисту свого внутрішнього ринку цукру, для цього Єврокомісією встановлено захисні (порогові) ціни, митні збори та нетарифні бар'єри: (3.1) захисні ціни визначаються як різниця між орієнтовною ринковою ціною і торгівельно-транспортними витратами на цукор. Значення захисної ціни є основою для визначення рівня митного захисту від імпорту більш дешевого цукру (тобто, до цукру, який до перетину кордону з ЄС має нижчу ціну, ніж захисна, застосовуються мита або компенсаційні збори, що її вирівнюють); (3.2.) мито на імпортний цукор є доволі високим, та встановлюються на рівні 20% їх митної вартості. Також імпортери цукру сплачують компенсаційний збір, який встановлюється разом із захисною ціною [179]; (3.3) для захисту виробників від дешевої імпоротної продукції функціонує ефективна система нетарифних бар'єрів, які передбачають встановлення термінів карантину, пред'явлення підвищених вимог до якості продукції, її упаковки або стандарту розфасовки продукції, що значно обмежує доступ імпортного цукру на європейський ринок [141]; (3.4) квоти на використання у виробництві цукрозамінників.

У випадку необхідності обмеження експорту цукру передбачене застосування прямих заборон, квотування і ліцензування. Експортний податок є протилежним за суттю до компенсаційного збору. Він служить засобом обмеження експорту товарів, коли світові ціни на цукор вищі від захисних цін на відповідні товари на 2% [179].

Звичайно, основу організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки галузі визначають саме державні

методи регулювання. Проте, важливо враховувати і спеціальні методи, які через різноманітність неформальних відносин в галузевому функціонуванні їх можна умовно розділити на дві групи. До першої групи належать позитивні неформальні галузеві відносини, які ґрунтуються на спільності інтересів галузевих суб'єктів та держави й забезпечуються: різноманітністю організаційних форм інтеграції; модернізацією та диверсифікацією виробництва. Так, українські підприємства із виробництва цукру об'єднані у Національну асоціацію виробників цукру України «Укрцукор», яка є добровільним громадським професійним об'єднанням, яке захищає економічні, соціальні та інші інтереси учасників Асоціації і об'єднує всіх вітчизняних виробників цукру. Функції Асоціації спільно з державними органами полягають у формуванні добросовісної конкуренції між цукровиробниками, мінімізації трансакційних витрат, забезпеченні інформаційної прозорості діяльності галузі. Результатом співпраці Національної асоціації «Укрцукор» та державних органів влади є підготовка нормативно-правових актів, що регулюють приватну і публічну сфери галузевих відносин [106].

Французькі виробники цукру об'єднані у Національний синдикат цукровиків Франції, який є складовою Європейського комітету виробників цукру. Основна мета його діяльності – захист економічних, правових інтересів виробників цукру, ведення переговорів з державними організаціями і буряковиробниками. Він є консультативною організацією, завдання якої полягає у вдосконаленні міжгалузевої угоди між фермерами і цукровиробниками. На мікрорівні створені заводські змішані комісії, які працюють на кожному цукровому заводі (незалежно від форми власності). Які сформовані із членів регіональних синдикатів цукровиків і буряководів, що на місцевому рівні здійснюють реалізацію Міжгалузевої угоди [11].

Друга група неформальних відносин є особливо актуальною для України й базується на суб'єктивних інтересах представників галузі. Такі відносини передбачають діяльність поза межами легальної економіки. Вагоме місце у цих відносинах займають: (1) давальницькі схеми переробки цукросировини та бартерних розрахунків між виробниками та населенням; (2) ухилення від сплати податків; (3) корупція при розподілі квот та закупівлі цукру; (4) неформальна зайнятість.

Вплив на формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки галузі мають також чинники зовнішнього середовища. До чинників зовнішнього середовища можна віднести: тенденції розвитку світового виробництва цукру; попит на вітчизняний цукор на світовому ринку; характер міжнародних відносин; пріоритетні напрями та стратегія розвитку цукрової галузі. Ефективність організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки галузі відображаються в показниках результативності. Безпомилковість застосовних методів і організаційних та економічних інструментів механізму показують результати його ефективності: система індикаторів, які є виявниками внутрішньогалузевих загроз.

Виходячи із вказаних положень організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки цукрової галузі є сукупністю нормативно-правових, адміністративних, економічних, спеціальних методів та інструментів, які використовують суб'єкти глобального, макро-, мікро- та мезорівнів щодо захисту інтересів цукрової галузі від зовнішніх та внутрішніх загроз та її розвитку. Базові складові організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі як однієї із підсистеми харчової промисловості зображено на рис.1.8. Таким чином, для створення умов ефективного функціонування галузі в умовах ринку необхідно сформувати ефективний

організаційно-економічного механізму забезпечення її економічної безпеки.

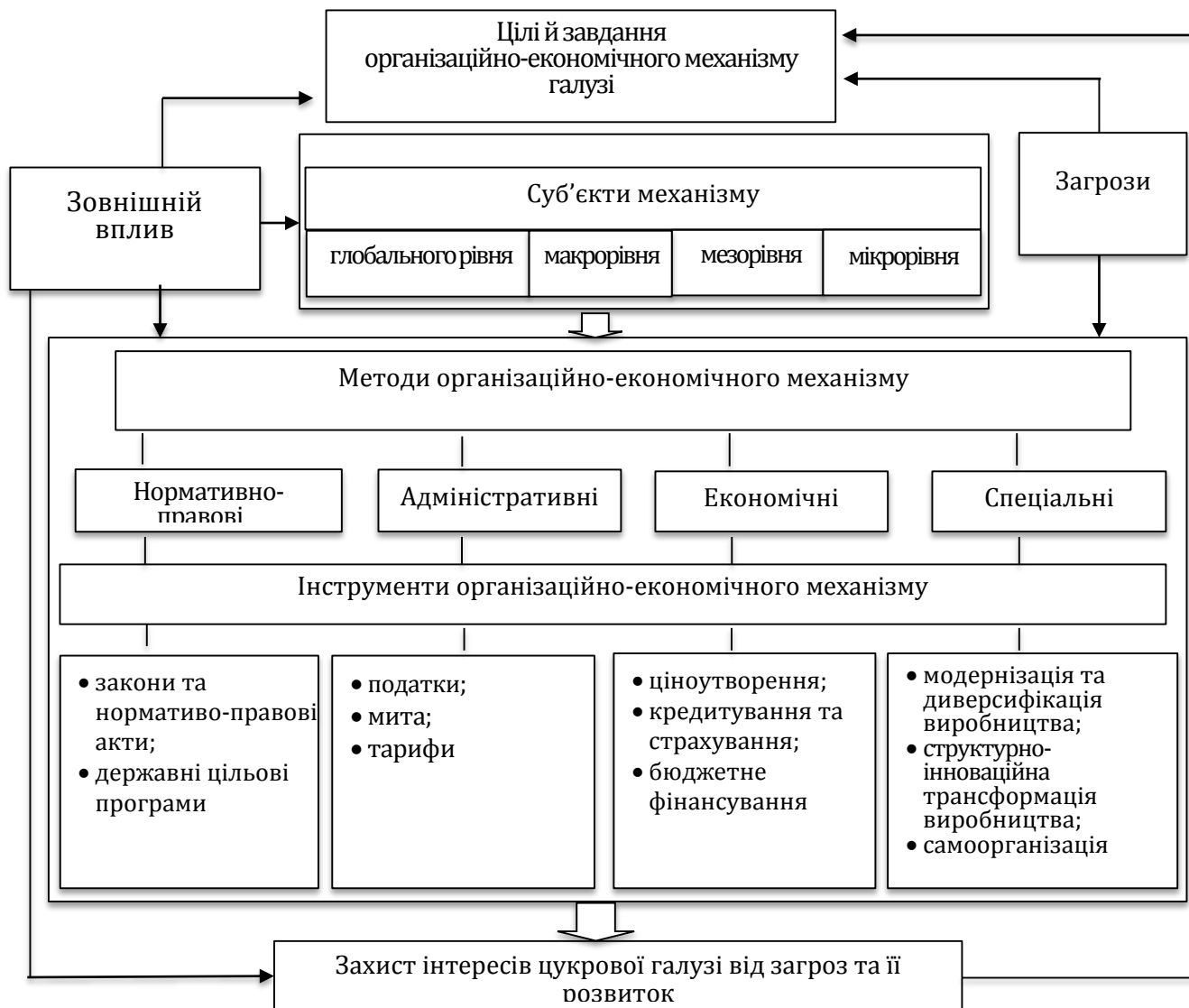

Рис. 1.8. Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки цукрової галузі (складено авторами).

Способами впливу галузевих суб'єктів різного рівня на захист інтересів цукровиробників визначено нормативно-правові, адміністративні, економічні та спеціальні методи. Для досягнення цілей механізму окреслено низку завдань та запропоновано різноманітний інструментарій. Обґрунтовано, що нормативно-правові, економічні та адміністративні методи є визначальними у організаційно-економічному механізмі забезпечення економічної безпеки цукрової галузі, що

ґрунтується на політиці промислового протекціонізму. Обов'язковою умовою успішного функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі є використання інструментів самоуправління та позитивних неформальних відносин, оскільки вони стають основою для формування нормативно-правових, адміністративних та економічних методів цього механізму.

Досвід країн ЄС свідчить, що роль держави є визначальною у забезпеченні економічної безпеки цукрової галузі в силу дієвості та результативності заходів, що впроваджуються для протидії чи мінімізації загроз. Виконання державою її основних функцій: гарантування прав і безпеки бізнесу, стимулювання науково-технічного розвитку галузі та вирівнювання існуючих галузевих диспропорції в загальному є підґрунтям для забезпечення економічної безпеки галузі [129]. Важливість забезпечення економічної безпеки галузі способами державного регулювання передбачає можливості щодо вияву та протидії загрозам економічного характеру, акцентуючи увагу на загрозах організаційного характеру. Використання державних регуляторів формує можливий розвиток економічної безпеки галузі за двома сценаріями: прийнятним і неприйнятним. Реалізація прийнятного сценарію передбачає усунення або зниження значущості загрози, в результаті чого буде забезпечено необхідний рівень економічної безпеки. Неприйнятний сценарій припускає виникнення нової або підвищення ступеня значущості існуючої загрози, що погіршить умови функціонування галузі, або призведе до її знищення.

Систематизація та структурування елементів організаційного-економічного механізму функціонування галузі, в контексті якого і забезпечується її економічна безпека, в подальшому дозволить виробити заходи підвищення рівня економічної безпеки цукрової галузі України.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

2.1. Динаміка показників розвитку цукрової галузі України

Цукрова галузь, як зазначалося у п. 1.1. є однією з ключових галузей харчової промисловості України, що формує агропромисловий ринок, та, як будь-яке виробництво, має істотне соціальне значення. Безпечне функціонування цукрової галузі є однією з умов забезпечення не лише економічної безпеки харчової промисловості, а й продовольчої та соціальної безпеки країни. Динаміка показників розвитку цукрової галузі України буде проводитися у розрізі виділених складових економічної безпеки галузей харчової промисловості: ресурсної, соціальної, ринкової та інноваційної. В табл. 2.1 наведено основні показники, що характеризують ефективність використання цукровою галуззю виробничих ресурсів.

Для забезпечення економічної безпеки галузі важливим чинником є її трудові ресурси. Аналіз наявності трудових ресурсів здійснений за показником середньої кількості зайнятих на одному підприємстві у галузі свідчить про те, що один цукровий завод забезпечує постійною роботою від 300 до 400 осіб. Так, найнижчі показники зайнятості в галузі спостерігалися у 2013 році – чисельність зайнятих працівників на одному цукровому заводі становила близько 300 осіб. Із 2014 року відбувається щорічне зростання середньої чисельності працівників на одному підприємстві, що може бути наслідком прискореного скорочення кількості цукрових заводів. Продуктивність праці на цукрових заводах має стійку тенденцію до зростання та протягом досліджуваного періоду вона збільшилась у 3,8 рази з 38,8 т/особу до 148,4 т/особу. Заробітна плата промислово-виробничого персоналу в цукровій галузі зростає

повільнішими темпами. Так, зростання ефективності фонду заробітної плати працівників визначене за показником зарплатовіддачі, обчисленої як відношення виготовленого цукру у вартісному вираженні до фонду оплати праці по галузі, свідчить про зростання показника порівняно із 2001 роком у 1,5 рази із 14,2 грн до 20,8 грн.

Таблиця 2.1

**Динаміка показників ресурсної складової економічної безпеки
цукрової галузі України у 2003 – 2016 рр.**

Показники	Роки								
	Середнє за 2003-2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Середня кількість зайнятих працівників галузі у розрахунку на 1 цукровий завод, осіб	336	296	326	338	314	300	326	340	394
Продуктивність праці на цукрових заводах галузі, т/особу	38,8	57,09	68,9	66,9	67,5	100,9	108,4	93,8	148,4
Ефективність фонду заробітної плати цукровиків, грн	14,2	15,7	15,9	16,09	18,17	31,49	28,22	19,7	20,8
Матеріаломісткість, коп./грн.	18	11	19	25	38	40	39	36	30
Питома вага енергоресурсів у собівартості цукру, %	25	25,8	26,2	27,8	27	26,6	26,4	26,1	27
Фондомісткість, грн.	0,38	0,26	0,33	0,81	0,78	0,87	0,7	0,75	0,9
Ступінь зносу основних виробничих фондів галузі, %	80	79	75	72	71,8	72,4	70,4	68,7	65
Технологічна якість цукрового буряку, т/га	7,17	10,1	15,8	16,1	16,9	15,3	16,63	16,1	16,4
Вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку, %	40,3	15,4	14,4	17,7	25,6	24	19	21	25
Частка початкових запасів, % у сукупному використанні цукру	6,1	5	35	18	10,1	2,3	4,2	22,2	14
Індекс ціни виробників на цукор	1,08	1,26	1,16	1,8	1,06	1,35	0,69	0,95	1,08

За: [103-104;106]

Розвиток цукрової галузі у значній мірі обумовлений станом її матеріально-сировинних ресурсів. Аналіз галузевої статистики, свідчить про те, що протягом 2003-2013 років спостерігалось зростання матеріаломісткості цукру. Незважаючи на те, що продукція галузі є досить матеріаломісткою, максимальним цей показник був у 2013 році, коли у кожній гривні виробленої продукції 40 коп. становили витрати на сировину та матеріали.

Основною причиною зростання матеріаломісткості є зростання закупівельних цін на цукрові буряки (рис.2.1).

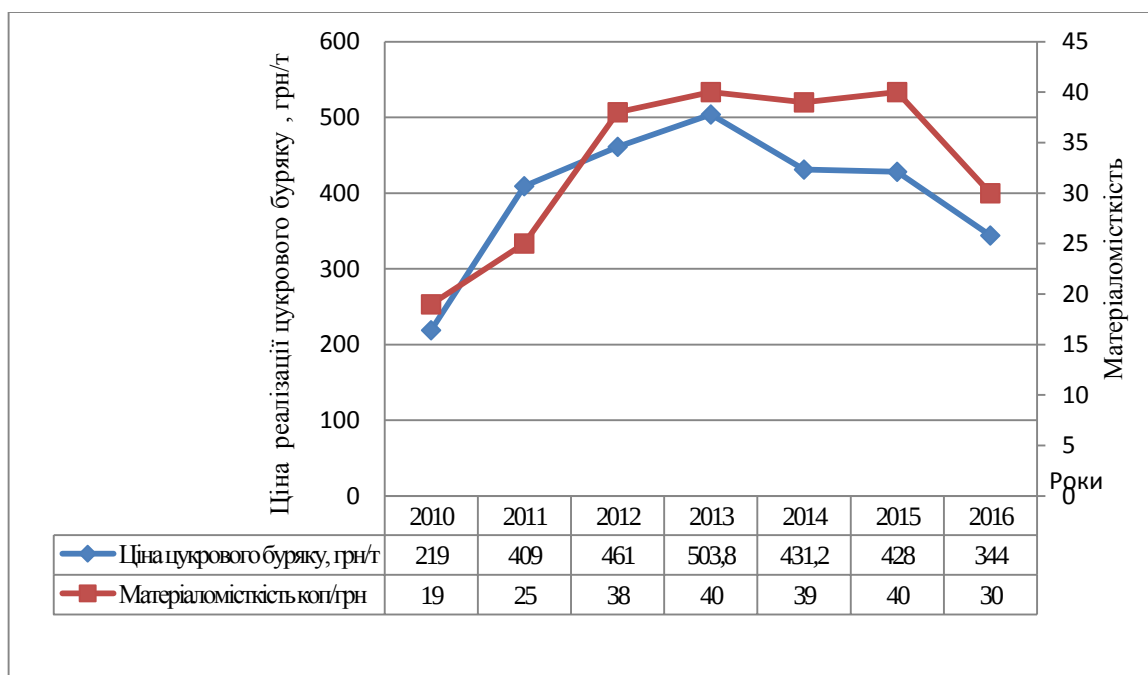

Рис.2.1. Динаміка показників «ціна реалізації цукрового буряку» та «матеріаломісткість у цукровій галузі» в Україні у 2010-2016 рр.

Побудовано за: [103; 106]

Проте, варто зазначити, що резервом скорочення матеріаломісткості є зниження втрат цукру при зберіганні, транспортуванні, у виробництві, а також зменшення його вмісту у мелясі [11]. Дана тенденція явно прослідковується із 2008 року за показниками: втрат цукру у виробництві й зберіганні та вмісту цукру у мелясі (табл.2.2).

Ефективність роботи підприємств цукрової галузі залежить від скорочення питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів за рахунок модернізації виробництва. Починаючи з 2003 року в цукровій промисловості

встановлено об'єктивні планові показники енергомисткості продукції. Розроблені організаційно-технічні заходи з енергозбереження дозволяють утримувати частку енергоресурсів у собівартості цукру на рівні близькому до 27%. Хоча на думку експертів [106] цукробурякове виробництво України може бути самоенергозабезпечуючим, виробляючи теплову та електричну енергію, а також альтернативні джерела енергії: біоетанол та біогаз. Так за інформацією НАЦУ «Укрцукор» у 2016 році 15 заводів галузі, можуть використовувати альтернативні види палива. Зокрема, споживаючи біогаз (Агрохолдинг «Астарта»); кам'яне вугілля (ВАТ «Група Агропродінвест») пелети та біоетанол (ТДВ «Узинський цукровий комбінат»), скраплений газ (Агрохолдинг ТОВ «Панда»)

Таблиця 2.2

**Втрати сировини при виробництві цукру підприємствами
цукрової галузі України у 2010-2016рр.**

Показники	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Втрати цукру у виробництві, %	н/д	н/д	1,01	0,9	0,91	0,85	0,94
Втрати цукру при зберіганні, %	2,5	2,45	2,52	2,71	2,38	2,15	1,7
Вміст цукру у мелясі, %	1,87	1,86	1,94	1,93	1,87	1,76	1,6

За: [104; 106]

Аналізуючи ефективність використання основних фондів за показником фондомисткості, бачимо, що із 2011 року відбулося значне зростання даного показника (у 2,5 рази), у порівнянні із 2003 роком, що свідчить про технологічне переоснащення підприємств галузі, де першочергового значення набувають енергозберігаючі технології. Позитивною є також тенденція реновації основних виробничих фондів підприємств галузі. Зокрема, рівень зносу устаткування у 2016 році був найнижчим протягом досліджуваного періоду та становив 65%.

Щодо динаміки фінансових показників ресурсної складової, то її особливістю є високі процентні ставки, близько 25% протягом 2012-2016 рр., а

також обмежене кредитування реального сектора та, зокрема, й цукрової галузі. Аналіз динаміки індексу споживчих цін цукру, показав, що дана характеристика внутрішнього ринку є надзвичайно мінливою. Загалом зростання ціни на цукор відбувалося у 2009-2013 рр., із піковим стрибком (зростанням на 80%) у 2011 році. Дослідження науковців [11; 104] свідчать про те, що попит на цукор є нееластичний за ціною, та у випадку картельних змов формується додатковий дестабілізуючий чинник впливу на функціонування галузі.

Ще одним дестабілізуючим чинником впливу на функціонування цукрової галузі є важкість у прогнозуванні початкових запасів цукру на початок року, що є чинником високої цінової волатильності на ринку цукру в Україні. Критичні обсяги початкових запасів цукру (менше 10%) спостерігаються протягом 2013-2014 рр. В той же час, у 2015-2016 рр., відбулося перевиробництво цукру та частка початкових запасів зросла до 22% та 14% відповідно.

Позитивними є тенденції, що відображають стан виробничого процесу галузі (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка показників, що характеризують стан виробничого процесу цукрової галузі України у 2003-2016 рр.

Показники	Роки								
	Середнє за 2003-2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Частка виробництва цукру цукровими холдингами; %	25	44	50	53	60	62	66,3	70,6	83,7
Тривалість виробничого циклу, днів	57	60	62	54	64	75	81	81	82
Забезпеченість сировиною, %	н/д	н/д	н/д	61,8	51,0	71,7	67,9	60	64

За: [106]

Частка виробництва цукру цукровими холдингами в загальній структурі галузі протягом досліджуваного періоду зростає втричі та становила у 2014 р., близько 84%. Тривалість виробничого циклу зростає майже у 1,5 рази та в середньому становила 81,46 дні. Зокрема, найтриваліший сезон по виробництву цукру у 2014 році спостерігався на Хоростківському цукровому заводі: 122 доби, що не поступається тривалості цукроваріння у ЄС.

Варто також зазначити недостатню забезпеченість галузі сировиною: цукровим буряком та/ або цукровою тростиною. Через нестачу сировини загальногалузеві виробничі потужності є недозавантаженими, а цукрові заводи – не працюють, що негативно впливає на її функціонування (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Динаміка площі посівів цукрових буряків та кількості працюючих цукрових заводів в Україні у 2007-2016 рр.

Побудовано за матеріалами Звітів голови асоціації Укрцукор [106]

Підсумовуючи аналіз динаміки показників, що характеризують ресурсну складову безпеки цукрової галузі можна зробити висновок, що загальні тенденції зміцнення економічної безпеки цукрової галузі відбувалися за напрямками:

1) підвищення ефективності використання трудових ресурсів, про що свідчить зростання середньої чисельності працівників на одному підприємстві, продуктивності праці та ефективності фонду заробітної плати;

2) технічного переоснащення галузі, про що свідчить: зменшення зношеності основних виробничих фондів та зростання фондомісткості, підвищення тривалості виробничого циклу та зниження матеріаломісткості продукції;

3) розвиток інтеграційної взаємодії з виробниками сировини, що призводить до забезпеченості сировиною та зростанням її якості

Негативний вплив на стан функціонування цукрової галузі здійснює:

1) значна питома вага енергоресурсів у собівартості цукру;

2) загрози зі сторони фінансових чинників ресурсної складової безпеки: висока вартість позикових ресурсів; важкість у прогнозуванні початкових запасів цукру на початок року; висока цінова волатильність на ринку цукру в Україні.

Основним критерієм сталості розвитку харчової промисловості, зокрема й цукрової галузі, окрім збалансованого використання обмежених ресурсів є задоволення соціальних потреб населення. Показником сталості виробництва цукру є індикатор достатності його споживання. Раціональна норма споживання цукру на одну особу за рік, погоджена з МОЗ становить 38 кг/рік. Розрахунок індикатора достатності споживання цукру (табл. 2.4) вказує, що протягом досліджуваного періоду в цілому не спостерігається відставання фактичного споживання від раціонального, хоча незбалансованим є також перевищення фактичного споживання над раціональним.

Для харчової промисловості, зокрема й цукрової галузі, важливим є питання дотримання технічних стандартів щодо якості та безпеки

продукції. Якість виробленого цукру-піску в Україні регламентують вимоги ДСТУ «Цукор білий. Технічні умови». Так, протягом досліджуваного періоду спостерігалася стійка тенденція до скорочення некондиційного цукру. У 2016 р. частка некондиційного цукру становила 0,82% проти 5% у 2003-2008 рр. Одночасно зростання частки виробленого цукру I-II категорій, який є основним продуктом торгівлі на світовому ринку цукру (близько 40% у 2016 р. проти 8% у 2011 р.

Таблиця 2.4

Динаміка показників, що характеризують стан соціальної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2003-2016 рр.

Показники	Роки								
	Середнє у 2003-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Достатність споживання цукру (за рік/особа), кг	38	39	41	38	37	38,5	37,6	37,2	36,5
Частка недоброякісної продукції або продукції низької якості,%	5	1,5	1,5	1,32	1,49	4,9	1,27	0,67	0,82
Показник фізичної доступності цукру для населення,%	н/д	97,42	97,41	97,39	97,3	97,6	97,8	97,79	97,67
Показник економічної доступності цукру для населення,%	92,3	97,4	97,6	90,4	95,1	93,2	92,2	92,9	98
Частка зайнятих у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих по Україні, %	0,17	0,14	0,11	0,09	0,08	0,07	0,12	0,11	0,06

За: [103-104;106]

Фізична доступність цукру оцінена за показником забезпеченості населення торговельними об'єктами, свідчить про те, що понад 97% населення України мають територіальну доступність до торговельних послуг загалом, та продуктів харчування зокрема. Так, за даними Держстату у 2016 р. кількість підприємств, які здійснювали діяльність із роздрібною торгівлю,

становила 38,6 тис. магазинів, із них 77% у містах та селищах міського типу та 33% у сільській місцевості. Проте, дослідження проведені проф. Г. В. Апоп'єм свідчать про те, що близько 1 млн. людей у сільській місцевості не мають доступу до торгівельних послуг в силу відсутності торгівельної інфраструктури [15].

Обстеження проведені Державною службою статистики України свідчать, що близько 54% витрат домогосподарств становлять витрати на харчування. Саме тому, дослідження показника економічної доступності є важливим чинником розвитку галузі. Так, проведені дослідження свідчать про те, що за ціною цукор є доступним для більше, ніж 90%, а у 2016 р. цей показник сягнув 98%.

Одним із чинників соціальності галузі є можливість забезпечувати робочими місцями економічно активне населення країни. Аналіз динаміки частки зайнятих у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих по Україні у 2003-2016 рр. свідчить про те, що чисельність зайнятих щороку знижується. Якщо у 2003-2008 рр. 0,17% від усіх зайнятих працювало у цукровій галузі, то у 2016 р. даний показник зменшився у 2,8 рази та становить 0,06%.

Загальні тенденції зміцнення економічної безпеки цукрової галузі протягом аналізованого періоду за соціальною складовою відбувалась за напрямками:

1) підвищення якості цукру, так частка недоброякісної продукції становить менше 1%;

2) збереження існуючої фізичної і економічної доступності цукру на внутрішньому ринку (протягом досліджуваного періоду спостерігаються достатньо високі значення показників індексу фізичного (97%) та економічного (98%) доступу до цукру, про що свідчать відповідні показники), а також достатності його споживання у раціоні українців.

Із негативних тенденцій, які в подальшому можуть вплинути на рівень економічної безпеки є, з одного боку, чинник зниження чисельності зайнятих (у 2,83 рази) у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих по Україні. З

іншого – скорочення фізичної доступності до цукру населенням у сільській місцевості.

Підґрунтям для оцінювання економічної безпеки цукрової галузі за ринковою складовою є оцінювання присутності цукрової галузі на зовнішніх ринках, а також внутрішні особливості ринку, такі як рентабельність та тіньова складова. Динаміка показників, що формують ринкову складову економічної безпеки цукрової галузі України у 2003-2016 рр., представлена у таблиці 2.5. Формування загальносвітового цукрового ринку у XX ст. відбувалося за участі України, проте на сучасній світовій цукровій арені вона немає вагомого значення як виробник чи споживач. У світі найбільшими цукровиробниками є Бразилія із часткою близько 38%; Індія – 27%, країни ЄС – 16% та Китай – 14,2%. Частка національного цукрового ринку країни у загальносвітовому ринку цукру становить близько 1%, та не характеризується сталою тенденцією розвитку.

Таблиця 2.5

Динаміка показників стану ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2003-2016 рр.

Показники	Роки								
	Середнє 2002-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Частка національного цукрового ринку країни у загальносвітовому ринку цукру, %	1,22	1,56	1,11	0,84	0,97	1,1	1,39	1,03	1
Частка продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни, %	0,1	0,6	0,1	0	0,42	0,40	0,04	0,50	0,1
Коефіцієнт покриття імпорту експортом цукру в Україні	1,1	0,58	0,31	0,89	1,05	1,04	4,09	2,9	2,5
Частка експорту цукру на одну особу, дол. США	3,04	3,34	3,54	3,58	4,49	5,28	7,48	0,57	3,24
Частка тіньової складової на ринку цукру, %	42,6	40,2	36,2	32,4	40,8	37	38	34	46
Рівень рентабельності виробництва, %	5,5	7	2,4	-2	1,5	2,3	-3,1	-8,5	-2,5

Індекс порівняльних переваг	н/д	0,08	0,06	0,09	0,09	0,08	0,10	0,08	0,06
-----------------------------	-----	------	------	------	------	------	------	------	------

За: [22; 48-50; 103-104; 106]

За даними Національної Асоціації цукровиків України «Укрцукор» загальний обсяг експорту цукру з України у 2016 р. становив 8,7 тис. тонн, у тому числі: до країн ЄС – лише 433 тонни (що становить 0,5% до загального обсягу). Частка продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни є надзвичайно низькою, та становить менше 1%. Загальний обсяг імпорту цукру білого та цукру-сирцю з тростини у 2016 р. в Україну склав 301 тонну, у тому числі: із Білорусії – 45 тонн (15%), Росії – 46 тонн (15,3%), ЄС – 27 тонн (8,97%) та інших країн – 183 тонн (60,79 %).

Починаючи із 2012 р. можемо спостерігати тенденцію до покращення торгівельного балансу цукру в Україні. Так, у 2012-2013 рр. експорт цукру перевищував імпорт на 5%. Максимальне значення даного показника спостерігалось у 2014 р. коли експорт перевищив імпорт у 4 рази.

Дослідження інтенсивності зовнішньої торгівлі за показником експорту цукру на одну особу показує, що протягом 2003-2011 рр. даний показник становив у середньому 3,4 дол. США. Інтенсивне нарощення експорту цукру спостерігалось у 2012-2014рр., із піком у 2014 р., коли даний показник вдвічі перевищив зазначений рівень та становив 7,48 дол. США.

Важливим показником ринкової складової економічної безпеки є рівень тінізації. Варто зазначити, що показники тінізації протягом досліджуваного періоду є доволі високими із максимумом у 2016 р. – 46%. Основними операціями, що проводяться в тіні є переробка «давальницьких» буряків з особистих селянських господарств;

неформальна зайнятість в галузі; ухилення від сплати податків [105-106].

Ще одним вагомим чинником впливу на розвиток галузі є рентабельність виробництва. У досліджуваному періоді цукровиробництво функціонує на межі збитковості. Так, у 2010, 2012 – 2013 та 2014 р. рівень рентабельності виробництва цукру становив 2,4%, 1,5%, 2,3% та 3,1% відповідно. У 2015-2016 рр. збитковість виробництва цукру сягала 8,5% та 2,5% відповідно. Основними факторами падіння рентабельності виробництва у 2016 р. є (1) зростанням цін на енергоносії, які становили 27% у собівартості виробництва, зокрема на газ (граничні ціни на газ для промислових підприємств зросли на 70,6% за рік; електроенергію (33%) [104]; (2) зростання цін на цукрові буряки на 26%. В той же час, за підсумком року зростання цін на цукор становило лише 12,1%.

Інструментом, який дозволяє найбільш просто здійснити аналіз спеціалізації держави на світових ринках та оцінити її переваги, є індекс виявлених порівняльних переваг [68]. Так, протягом досліджуваного періоду в Україні відсутні відносні переваги в експорті цукру (індекс Баласса <1), що є свідченням низької конкурентоспроможності українського цукру на міжнародних ринках.

Дослідження показників стану ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі дозволили зробити висновок про те, що загальні тенденції її зміцнення протягом 2003-2016 рр., не є чітко визначеними та піддаються коливання. В той же час, негативними чинниками, що впливають на стан галузі є неможливість галузі впливати на світовий ринок цукру в силу своєї низької вагомості, відсутність відносних переваг у експорті цукру та низька інтенсивність в нарощенні експорту цукру,

висока частка тіньової складової у галузі та вкрай низькі значення показника рентабельності виробництва цукру.

Ще одним важливим напрямком зміцнення економічної безпеки цукрової галузі є зміцнення її інноваційної складової. Потужна інноваційна складова становить матеріальну основу для поступального розвитку галузі та забезпечує задоволення потреб виробників та споживачів цукру. Цукровиробництво є низькотехнологічною галуззю промисловості та відноситься до галузей з низьким ступенем наукомісткості. Основними напрямками інновацій у цукровій галузі є модернізація виробництва задля дотримання технічних умов виготовлення цукру, стандартизації та контролю за його якістю, скороченні термінів розробки нових продуктів, з метою збереження своєї частки на світовому ринку. Найважливішими напрямками зміцнення економічної безпеки галузі інноваційною складовою є структурні зміни, що базуються на інноваційно-інвестиційній моделі розвитку (табл. 2.6).

Аналіз інноваційної діяльності підприємств України, який проводить Державна служба статистики свідчить, що цукрові заводи є найменш інноваційно-активними серед підприємств харчової промисловості. Вони перебувають у кризовому стані не лише за ступенем впровадження нових технологій (зокрема, у 2015/2016 маркетинговому році лише 5% цукрових заводів були інноваційно-активними), а також відстають у розробленні та впровадженні у виробництво нових цукропродуктів [99]. Дослідження науковців показують перспективу виробництва біоетанолу та біогазу для виходу галузі з затяжної кризи. На сьогоднішній день виробництво цих продуктів в Україні знаходиться на початковій стадії розвитку. Так, виробництво біогазу із 2015 р. здійснюється на Глобинському

цукровому заводі, проте, його частка є вкрай низькою у загальному обсязі виробництва галузі.

Таблиця 2.6

Динаміка показників стану інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2003-2016 рр.

Показники	Роки								
	Середнє 2003-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Частка інноваційних продуктів у національній цукровій галузі, %	0,01	0	0	0	0	0	0	0,01	0,01
Частка інновацій у виробництві, %	н/д	н/д	5	8,38	16,4	26,97	21,4	12,2	21,2
Частка цукрових заводів, що мають виробничі сертифікати ISO9001, %	н/д	н/д	н/д	15	17	19,5	20	23	30
Частка інвестиції у галузі до загального обсягу капітальних інвестицій, %	н/д	н/д	н/д	4,5	3,2	4,8	4,4	4,4	5,7
Частка фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості у загальній кількості спеціалістів в Україні, %	0,9	0,5	0,4	0,4	0,38	0,36	0,37	0,36	0,3

За: [104;106]

Інновації мають основоположне значення для підвищення продуктивності галузі. Основними напрямками їх запровадження у цукровій галузі є модернізація виробництва задля дотримання технічних умов виготовлення цукру, стандартизація та контроль за його якістю та скороченні термінів розробки нових продуктів, задля збереження відповідної частки на світовому ринку. Частка інновацій протягом досліджуваного періоду має стійку тенденцію до зростання та у 2016 р. зросла на 16,7% порівняно із 2010 р. Протягом досліджуваного періоду підприємства галузі активно впроваджують сертифікацію діяльності цукрових заводів відповідно до міжнародних стандартів, що гарантує якість та безпечність виробленого цукру. Так, у 2016 р. 30%

заводів галузі мають виробничі сертифікати ISO9001. Позитивною є динаміка капітальних інвестицій у галузі, частка яких у 2016 р. зросла до 5,7% [99]. Одним із чинників інтенсивного розвитку галузі є зростання частки випускників освітньо-кваліфікаційного рівня: бакалавр, спеціаліст та магістр. Саме тому, скорочення частки фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості у загальній кількості спеціалістів в Україні у 1,2 рази є негативною тенденцією.

Дослідження показників стану інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі дозволяє стверджувати, що загальні тенденції її зміцнення здійснюється завдяки розвитку виробництва біоетанолу; та модернізації виробництва цукру шляхом зростання частки інновацій у виробництві, частки цукрових заводів, що мають міжнародні виробничі сертифікати ISO9001 та зростанні капітальних інвестицій у галузь. Проте, технологічний стан промисловості України, зокрема й цукрової галузі, не відповідає вимогам часу, а екстенсивний характер інноваційних процесів не спроможний забезпечити цукровій галузі України довгострокового економічного зростання. Підтвердженням кризового стану галузі є скорочення частки фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості у загальній кількості спеціалістів в Україні.

Досліджуючи проблему економічної безпеки цукрової галузі в умовах трансформації економіки, узагальнимо тенденції зміцнення економічної безпеки (рис. 2.3). За ресурсною складовою безпеки цукрової галузі:

1) підвищення ефективності використання трудових ресурсів, про що свідчить зростання середньої чисельності працівників на одному підприємстві, продуктивності праці та ефективності фонду заробітної плати;

2) технічного переоснащення галузі, про що свідчить: зменшення зношеності основних виробничих фондів та зростання фондомісткості, підвищення тривалості виробничого циклу та зниження матеріаломісткості продукції;

3) розвитку інтеграційної взаємодії з виробниками сировини, що призводить до забезпеченості сировиною та зростанням її якості.

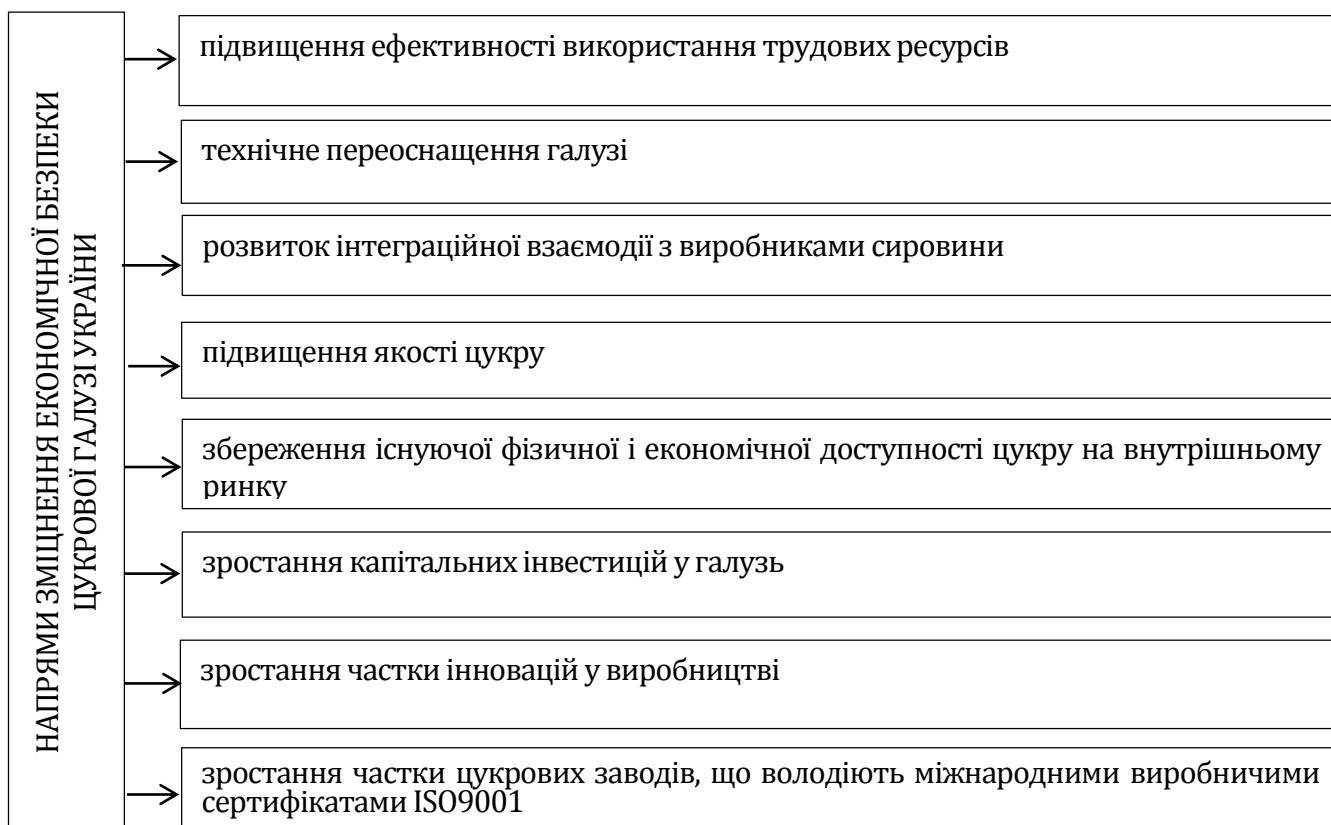

Рис.2.3. Основні напрями зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України (складено авторами)

Аналіз показників, що характеризують соціальну складову економічної безпеки галузі, свідчить про цілком задовільне значення її індикаторів, серед яких:

- 1) підвищення якості цукру;
- 2) скорочення частки недоброякісної продукції;
- 3) задовільна фізична та економічна доступність цукру,
- 4) достатність споживання цукру у раціоні українців.

Дослідження показників стану ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі дозволили зробити висновок про те, що загальні тенденції її зміцнення протягом 2003-2016 рр., не є чітко визначеними та піддаються коливанням.

Дослідження показників стану інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі дозволяє побачити, що загальні тенденції її зміцнення здійснюється завдяки

- 1) розвитку виробництва інноваційних продуктів;
- 2) модернізації виробництва цукру шляхом зростання частки інновацій у виробництві, частки цукрових заводів, що мають міжнародні виробничі сертифікати ISO 9001 та зростанні капітальних інвестицій у галузь.

Чинники, що є безпосередніми загрозами функціонуванню цукрової галузі України згруповані за визначеними складовими та представлені на рис. 2.4.

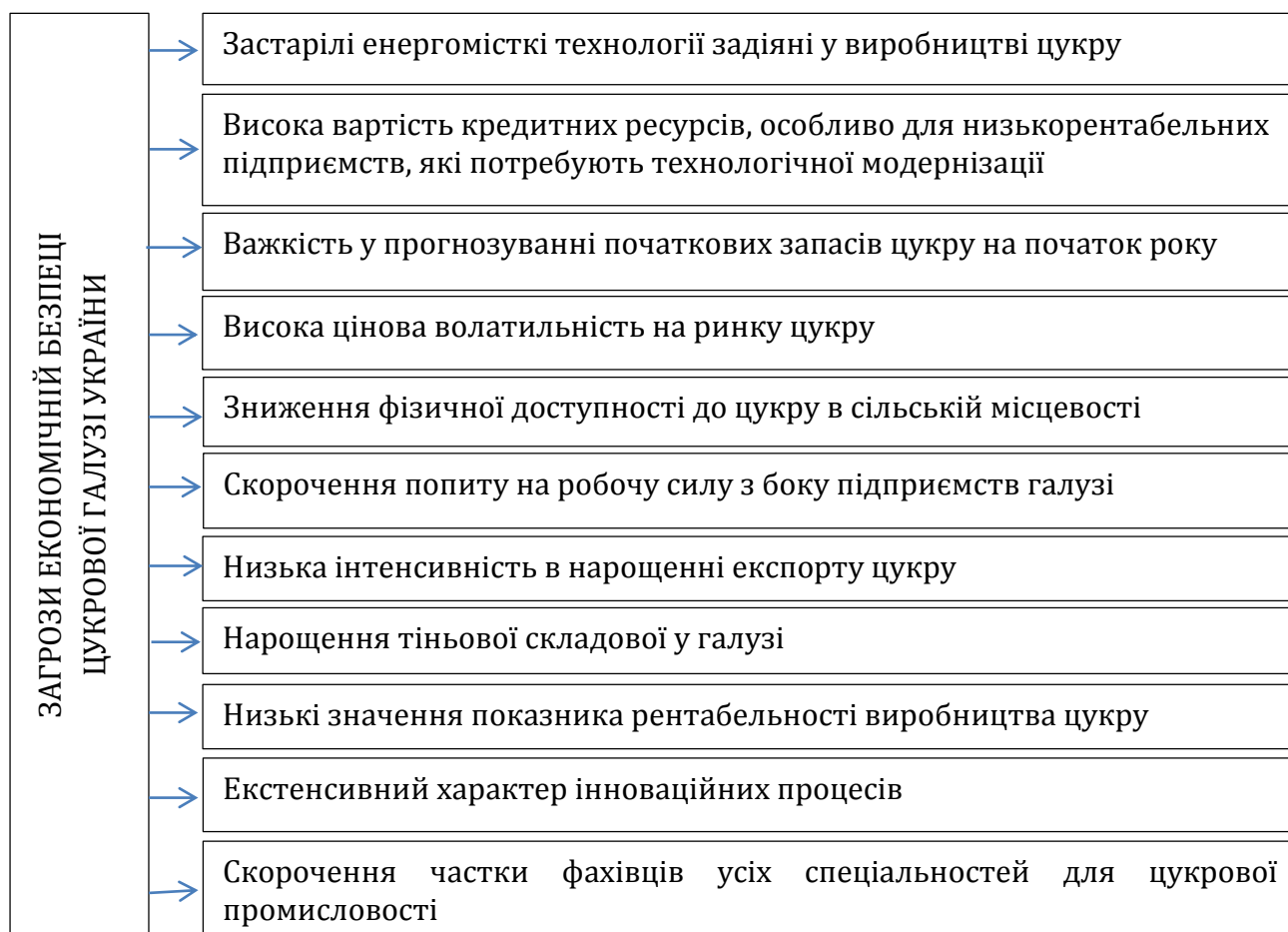

Рис.2.4. Основні внутрішньогалузеві загрози функціонування цукрової галузі України (складено авторами)

Так, загрозами ресурсній складовій економічної безпеки цукрової галузі України визначено:

- 1) застарілі енергомісткі технології задіяні у виробництві цукру;
- 2) висока вартість кредитних ресурсів, особливо для низькорентабельних підприємств, які потребують технологічної модернізації;
- 3) важкість у прогнозуванні початкових запасів цукру на початок року;
- 4) висока цінова волатильність на ринку цукру.

Із негативних тенденцій, які актуалізувалися в період кризи в галузі за соціальною складовою можемо виокремити:

- 1) скорочення попиту на робочу силу з боку підприємств галузі, що спричинило зниження чисельності зайнятих у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих по Україні;
- 2) скорочення фізичної доступності до цукру для населення у сільській місцевості.

Дестабілізуючими чинниками, що впливають на галузеві інтереси за ринковою складовою визначено:

- 1) низьку інтенсивність в нарощенні експорту цукру;
- 2) нарощення тіньової складової у галузі;
- 3) низькі значення показника рентабельності виробництва цукру;

Серед загроз інноваційного характеру доцільно визначити:

- 1) екстенсивний характер інноваційних процесів;
- 2) скорочення частки фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості, які здійснювали навчання у вищих та професійно-технічних навчальних закладах

Наявні системні проблеми у цукровій промисловості формують передумови для подальшого поглиблення дисбалансів у харчовій промисловості та зумовлюють критичне зростання рівня загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері. Основними чинниками дестабілізації цукрової галузі є: (1) вихідні умови її функціонування: застарілі виробничі технології та устаткування, відставання у запровадженні новітніх технологій менеджменту та маркетингу у цукровиробництво; (2) негативні фактори макросередовища; (3) зростання впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на галузь.

2.2. Компаративний аналіз організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України, Польщі, Німеччини та Франції

Глобалізація підсилює вплив світових товарних ринків на розвиток національних економік і окремих галузей національного господарства. Цукрова галузь України у радянський період була однією з найрозвинутіших галузей харчової промисловості. Оцінка показників розвитку сучасної цукрової галузі засвідчила низку економічних загроз для її ефективного функціонування. Існуючий стан галузі, на нашу думку, визначився завдяки: (1) тривалому застосуванню методів адміністративно-командної системи господарювання, яка сформувала невірні підходи до організації виробництва використовуючи неринкові методи для залучення сировинних, трудових фінансових та інших ресурсів з метою забезпечення високих темпів цукровиробництва, незважаючи на показники його ефективності; (2) неефективності державного менеджменту у пострадянському перехідному періоді, який

ґрунтувався на невизначеності держави стосовно подальшого розвитку цукрової галузі; (3) втраті існуючих ринків збуту: так, на початку 90-х Україна відмовилась від поставок цукру на російський ринок [11], (4) поступовому зменшенню кількості цукрових заводів, та відтокові спеціалістів. Ці чинники не дозволили провести оптимізацію неефективних виробництв та структурну модернізацію галузі, з метою захисту її інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз та створення можливостей для розвитку.

Основні зміни, які відбулися у цукровій галузі України протягом 2001-2014 рр. (табл. 2.7) свідчать про те, що почалася поступова її реструктуризацію, за напрямками: оптимізації кількості цукрових заводів, чисельності працівників та задіяних площ під посіви цукрових буряків; модернізації виробництва з метою підвищення середніх потужностей цукрових заводів України, виходу цукру, продуктивності робочої сили і тривалості виробничого циклу переробки цукрового буряку.

Таблиця 2.7

Основні економічні показники функціонування цукрової галузі України у 2001 - 2014 рр.

№	Показники	Роки		Відносне відхилення, %
		2001	2014	
1.	Кількість цукрових заводів, шт	126	48	-61,9
2.	Середня потужність цукрового заводу, тис. т/добу	52,8	71	+33,96
3.	Чисельність працівників галузі, осіб	40397	15000	-62,87
3а	Середня кількість працюючих на 1 заводі	320	394	+23,13
4.	Площі посівів буряків, га	757700	333000	-56,05
5.	Вироблено цукру з буряка цукрових буряків, тис.т	1640,9	2081	+26,8
6.	Вихід цукру т/га	2,32	5,0	+115,52
7.	Продуктивність робочої сили, т. цукру/працівника	40,62	148,42	+265,39
8.	Середня довжина кампанії, днів	57	82	+42,80

Складено за: [106]

Передумови для трансформації цукрової галузі України були закладені через створення законодавчого поля для побудови ринкової моделі економіки.

Засобами переходу стали нормативно-правові акти (в т.ч. які визначили підстави і для функціонування цукрової галузі України), якими було задекларовано приватну власність – легітимним інститутом [36], визначались правові, економічні та організаційні основи приватизації державного майна, з метою створення багатоукладної соціально-орієнтованої ринкової економіки України [132-133]. А також спеціальні закони та нормативно-правові акти, на основі, яких було безпосередньо сформовано правове, економічне і адміністративне регулювання виробництва цукру в Україні [118; 122-123; 126-127].

Уніфікація національного законодавства до наднаціональних позицій розпочалась із затверджених положень Угоди про сільське господарство Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів і дала змогу прискорити приєднання України до Світової організації торгівлі та проводити лібералізацію ринку цукру. Вони передбачали:

1) усунення держави від цінового регулювання за межами організованого ринку (через внесення зміни до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р., № 1877-IV) [121];

2) звуження повноважень Кабінету Міністрів України щодо визначення обсягів закупівлі цукру для задоволення внутрішніх потреб – квота «А» та вилучення положення щодо квоти поставки цукру за міжнародними договорами – квота «В» (через внесення змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру» від 17.06.1999 р., № 758-XIV) [118];

3) усунення дискримінаційного підходу до оподаткування сільськогосподарської продукції та діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств через прийняття змін до справляння ПДВ [123];

4) детінізацію ринку цукру через запровадження механізму декларування залишків цукру у суб'єктів господарювання [122];

5) запровадження квоти на пільгове ввезення цукру-сирцю з тростини [117];

6) скасування обов'язкового ліцензування оптової торгівлі цукром (через внесення зміни до статті 3 Закону України «Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру» від 17.06.1999 р., № 758-XIV) [118].

Проблемами забезпечення економічної безпеки галузі на державному рівні займається Міністерство економічного розвитку і торгівлі, під впливом консультацій із виробничими об'єднаннями та науковим співтовариством. Забезпечення економічної безпеки державними суб'єктами мезорівня в Україні відбувається через чітко побудовану вертикаль виконавчих органів влади. Інструментами забезпечення сталого функціонування галузі, на сьогодні, є лише тактичні дії держави, що спрямовані на протидію загрозам, які в певний момент мають безпосередній вплив на галузь, або завдали їй збитку. Основним напрямом реалізації існуючого механізму забезпечення економічної безпеки галузі є компенсація нанесених економічних збитків від негативного впливу дестабілізуючих чинників. Правові методи механізму забезпечення економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі спершу були сформовані саме на мезорівні. У 1992 році Кабінетом Міністрів України, було прийнято низку Постанов, які мали на меті стимулювати виробників цукрових буряків і цукру [123]. Система визначених норм і правил, які сформували нормативно-правову інфраструктуру функціонування галузі передбачала: (1) визначення порядку формування квот поставки цукру на внутрішній ринок [135]; (2) правові норми розподілу обсягів вирощування цукрових буряків і

виробництва цукру в межах квоти [126]; (3) визначення порядку розрахунку мінімальних цін на цукрові буряки та цукор [110]; (4) правові норми торгівлі цукром та окремими видами цукрової продукції [35]; (5) визначення порядку видачі ліцензій на імпорт цукру-сирцю тростинного [131]; (6) затвердження типових умов господарських договорів між цукровими заводами, бурякосіючими господарствами та іншими суб'єктами бурякоцукрового комплексу незалежно від форми власності щодо вирощування та закупівлі цукрових буряків для виробництва цукру квоти «А» [126;128]; (7) правові засади реалізації цукру на внутрішньому ринку для стабільного забезпечення потреб внутрішнього ринку та недопущення значних сезонних коливань цін [114].

Адміністративні методи забезпечення економічної безпеки не повною мірою вплинули на захист галузевих інтересів. Так, щорічне встановлення Урядом мінімальних цін на цукор (яке мало на меті окрім покриття витрати виробників, забезпечивши одержання мінімального доходу) без врахування особливостей українського цукровиробництва (з однієї сторони – це частка цукрових буряків, які переробляються за давальницькою схемою (близько 40%), а цукор реалізуються на тіньовому ринку за цінами нижчими від затвердженої мінімальної ціни; а з іншої – строки затвердження мінімальних цін випереджають термін їх дії орієнтовно на рік (у січні здійснюється затвердження мінімальної ціни для цукру, що реалізовуватиметься у сезон із вересня поточного року до серпня наступного), та за умов високої цінової волатильності на ринку створюють додаткові загрози економічній безпеці цукрової галузі.

Функції державного регулятора цінової політики в цукровій галузі здійснює ПАТ «Аграрний фонд» через закупівлю цукру у цукровиробників за мінімальною інтервенційною ціною (додаток В) [105]. Інтервенції цукру здійснюються шляхом його продажу (поставки) на організованому

аграрному ринку на умовах споту або форварду для встановлення ціни рівноваги (фіксінгу) у розмірі, що не перевищує значення максимальної інтервенційної ціни [152]. Про недосконалість та непрозорість даного механізму може свідчити динаміка рівня державних цін закупівлі протягом 2005-2014 рр., які були нижчими за мінімальну ціну для товаровиробників (додаток Д) [4]. Так, 2000 р. обсяг реалізованого цукру через біржі країни становив лише 25,1 тис. т, хоча цукровою галуззю України було реалізовано 1780 тис. т цукру [4]. У період з 2001 по 2010 рр. на українських товарних біржах було проведено незначну кількість операцій із малими обсягами по купівлі-продажу цукру. У 2011 р. через Аграрну біржу було продано понад 101,2 тис. т цукру (близько 4 % до загального випуску в Україні), в 2012 р. – 230,5 тис. т (трохи більше 10 %) [152]. У 2013 р. операції на біржі із купівлі-продажу цукру не відбувалися, хоча експортовано було цукру понад 76 тис. т [4].

Щорічний розподіл квоти «А» на поставку цукру на внутрішній ринок, на думку експертів [52; 152], окрім формування корупційних елементів, обмежує прагнення цукровиробників до збільшення потужностей виробництва цукру та покращення його якості, що негативно впливає на забезпечення економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі.

З огляду на вищенаведене, потребують адаптації до галузевих особливостей організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі інструменти державних інтервенцій та цінового регулювання. Оскільки їх використання є неефективними та створює передумови для формування економічних загроз. В той же час, позитивним, на думку експертів [106], є використання митного тарифу на цукор білий та цукор-сирець (понад 260 тис.т.) на рівні 50%, що дозволило фактично закрити внутрішній ринок

для більш дешевого тростинного цукру, та захистити галузеві інтереси вітчизняного цукровиробництва.

Умовами передбаченими підписаними зобов'язаннями членства України у СОТ та положеннями Угоди про Асоціацію з ЄС не заборонено використання непрямих економічних інструментів для розвитку цукрової галузі. Серед яких, основними є: податки, страхування, кредитування та інвестування. Проте, недосконалість податкової політики України відзначена як українськими урядовцями, так і експертами стає дестабілізуючим чинником впливу на забезпечення економічної безпеки цукрової галузі. Варто зазначити, що податкова система України не враховує специфіку цукровиробництва: уповільнений оборот капіталу, сезонний характер виробництва та низьку норму прибутку. Невідрегульованим залишається також страховий захист від цінових та фінансових ризиків, що негативно впливає на забезпечення її економічної безпеки.

Забезпечення економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі посилює необхідність впливу держави на активізацію процесів кредитування. Кредитування бізнесу на сучасному етапі залишається недоступним через високі кредитні ризики (що сформовані низькою кредитоспроможністю та кредитною культурою цукровиробників), короткі терміни кредитування, високу ціну позикових коштів та вимоги кредиторів до об'єктів застави. Підприємства цукрової галузі є непривабливими для іноземних інвесторів. Основним джерелом фінансування капітальних інвестицій у 2010–2013рр., які переважно спрямовувалися на оновлення основних фондів шляхом імпорту устаткування та технологій – є власні кошти підприємств галузі, частка яких у структурі джерел фінансування становила більше 80 % [104].

Вертикальна інтеграція підприємств цукрової галузі, як один із спеціальних інструментів організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі, дозволяє забезпечувати сировиною галузеві виробничі потужності, скорочувати витрати на сировину та збільшувати прибутки. Інтегрованими цукровими заводами у 2014 р. вироблено 76,6% цукру. Частка ринку цукру усіх неінтегрованих цукрових заводів (23,4%) у 2014 р. є близькою до частки ринку найбільшого українського агропромхолдингу «Астрата» (22,4%) (додаток Е, рис. Е1) [106].

Позитивним інструментом саморегулювання є об'єднання цукровиробників у Національну асоціацію виробників цукру України «Укрцукор». Вона створена у 1997 р. і є добровільним громадським професійним об'єднанням, яке захищає економічні, соціальні та інші інтереси учасників Асоціації і об'єднує всіх вітчизняних виробників цукру. Результатом співпраці Національної асоціації «Укрцукор» та державних органів влади є підготовка нормативно-правових актів, що регулюють приватну і публічну сфери галузевих відносин. Проте, незважаючи на високу внутрішню організаційну спроможність на шляху відстоювання галузевих інтересів, питання економічної безпеки і надалі залишаються поза компетенцією НАЦУ «Укрцукор» [105, 106].

Зауважимо, що дослідження організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України дозволило виокремити дві групи тактичних загроз, що впливають на її функціонування. До першої – відноситься незавершеність та нестійкість правової та інституційної системи галузі. До другої – невизначеність щодо розвитку галузі. Це потребує вдосконалення як організаційно-економічних інструментів забезпечення економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі – з однієї сторони, так оцінки світових важелів захисту

інтересів цукровиробництва – з іншої. Так, найбільшими виробниками цукру у світі є Індія, Китай, Бразилія, ЄС та США. Частка їх виробництва у загальносвітовому виробництві цукру сягає 60%. Основними виробниками цукру із цукрових буряків є ЄС на який припадає 55% виробництва та США – 17% загальносвітового виробництва бурякового цукру [141]. В Європейському союзі лідерами за виробництвом цукру є Франція, Німеччина та Польща (Додаток Е, рис. Е.2) [102] і саме їх досвід реформування галузі буде визначатися як той, який можна перейняти Україні для забезпечення її економічної безпеки.

Реформування цукрової галузі розглядалося і вирішувалося країнами ЄС у різний спосіб. Цілями організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі став захист галузевих інтересів через її реформування за напрямками оптимізації, модернізації, диверсифікації виробництва та його структурно-інноваційної трансформації. Засобами організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки ЄС стали: укріплення європейської інтеграції; ефективна система державного організування та регулювання виробництва цукру в залежності від економічних, соціальних чи політичних завдань.

Реформування цукрової галузі у країнах ЄС: Франції та Західній Німеччині розпочалося у 1968 р., у Східній Німеччині у 1991 р., а в Польщі у 1994 р., коли вона одержала статус асоційованого члена Європейського Союзу. Франція, серед трьох досліджуваних країн, у її теперішніх кордонах перебувала у ЄС від самого початку та реструктуризацію цукрової галузі проводила із 1968 р. Саме у цій країні можемо спостерігати найбільшу концентрацію виробників цукру та одне з найефективніших його виробництв. Організаційно-економічними інструментами забезпечення економічної безпеки Франції стали: тарифні та нетарифні бар'єри захисту

внутрішнього ринку цукру від зовнішньої конкуренції; повномасштабна зона вільної торгівлі між країнами-членами ЄС; механізми підтримки високих внутрішніх ціни на цукор та розвитку цукровиробництва. Зміну основних економічних показників функціонування цукрової галузі у Франції у 2001 та 2014 рр. наведено у табл. 2.8.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що застосовані організаційно-економічні інструменти реформування цукрової галузі дозволили здійснити: 1) оптимізацію кількості цукрових заводів та їх працівників. Дослідження показує, що протягом 13 років (2001-2014рр) було зменшено кількість цукрових заводів на 27% та скорочено 18% працівників цукрової галузі; 2) модернізацію галузі: порівнюючи показники діяльності цукрової галузі у 2014 порівняно із 2001 роком, можемо зробити висновок про підвищення техніко-технологічного та організаційного рівня виробництва, про що свідчить зростання: середньої потужності цукрових заводів на 79%, продуктивності робочої сили на 53%, довжини виробничої кампанії на 40 днів, або на 55%. В той же час, бачимо і зростання якості сировини: вихід тони цукру з 1 га зріс на 45%, збереження високих показників вмісту цукру при доставці (17,7 %). Усі ці чинники сприяли зростанню обсягів виробленого з буряку цукру на 26%.

Таблиця 2.8

**Основні економічні показники функціонування цукрової галузі
Франції у 2001 та 2014 рр.**

№	Показники	Роки		Відносне відхилення, %
		2001	2014	
1.	Кількість цукрових заводів, од	34	25	-26,47
2.	Середня потужність цукрового заводу, тис. т/добу	107	191	+78,50
3.	Чисельність працівників галузі, осіб	8140	6682	-17,91
3а	Середня кількість працюючих на 1 заводі	240	270	+12,5
4.	Площі посівів буряків, га	386000	371000	-3,89

5.	Вихід цукру т/га	9,43	13,69	+45,17
6.	Вміст цукру в буряку при доставці, %	17,40	17,7	+0,30
7.	Продуктивність робочої сили, т. цукру/працівн.	447,75	684,9	+52,96
8.	Середня довжина кампанії, днів	73	113	+54,79
9	Вироблено цукру з буряка цукрових буряків, тис.т	3644,7	4576,51	+25,57

Розраховано авторами за: [102; 141]

Умови стану та функціонування цукрової галузі Східної Німеччини пострадянського періоду були близькими до українських реалій (табл.2.9).

Таблиця 2.9

Показники функціонування цукрової галузі Східної Німеччини і України у 1998 р.

Показник	Східна Німеччина	Україна
Кількість цукрових заводів, од	43	147
Середня потужність т. тон /добу	1,6	4,1
Чисельність працівників, тис. осіб	14,5	50
Вихід цукру т/га	4,3	1,95
Продуктивність праці т цукру/працівника	43	33
Витрати енергії кВт/ т. цукру	4,1	4,8

Складено авторами за [102; 141]

Загрозами, з якими зіштовхнувся цукровий комплекс Східної Німеччини на початку 90-х років стали: втрата стабільних ринків масової продукції; відсутність державного планування виробництва; застарілі виробничі технології; невідповідність виробничих потужностей потребам ринку; низька якість сировини; відсутність логістичної концепції управління виробництвом галузі; підвищення вартості енергоресурсів, що значно підвищувало виробничу собівартість.

Усі диспропорції цукрової галузі Східної Німеччини були вирішені за рахунок об'єднання НДР і Західного Берліну із ФРН та модернізації галузі за принципами, які закладені у загальноєвропейській цукровій політиці.

Аналіз показників функціонування цукрової галузі у 2001р. та 2014 р. (табл. 2.10) дозволяє зробити висновок про те, що застосування ідентичних інструментів організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі дозволило побудувати ефективну та стійку до внутрішніх та зовнішніх загроз галузь.

Таблиця 2.10

**Основні економічні показники функціонування цукрової галузі
Німеччини у 2001 та 2014 рр.**

№	Показники	Роки		Відносне відхилення, %
		2001	2014	
1.	Кількість цукрових заводів, од.	30	20	-33,33
2.	Середня потужність цукрового заводу, тис. т/добу	123	239	+94,31
3.	Чисельність працівників галузі, осіб	7096	4967	-30,00
3а	Середня кількість працюючих на 1 заводі	236	248	+5,08
4.	Площі посівів буряків, га	449133	399041	-24,51
5.	Вихід цукру т/га	8,24	13,25	+60,80
6.	Вміст цукру в буряку при доставці, %	17,00	17,33	+0,33
7.	Продуктивність робочої сили, т. цукру/працівника	521	904	+73,51
8.	Середня довжина кампанії, днів	81	129	+59,26
9.	Вироблено цукру з буряка цукрових буряків, тис.т	3702,8	4491,08	+21,29

Складено авторами за: [102]

Зокрема, цілі механізму були досягнуті шляхом (1) оптимізації кількості цукрових заводів та працівників у відповідності до потреб ринку: зменшення цукрових заводів на 33% та скорочення працівників на 30%; (2) модернізації та впровадження інновацій у виробництво, що дозволило підвищити середню потужність цукрового заводу на 94,3%, продуктивність праці на – 74%, подовжити виробничу кампанію на 59%, збільшити вихід цукру до 13,25 т/га, або на 61%, та знизити втрати цукру при доставці на 0,33%. Усі проведені заходи дозволили підвищити частку виробленого цукру на 21%.

Польща розпочала реструктуризацію цукрової галузі у 1994 році. Вона, як і Україна, мала приблизно однакові із нашою країною внутрішньогалузеві позиції на початку трансформаційних перетворень, достатньо схожу галузеву підпорядкованість, подібний ресурсний та географічно-кліматичний потенціал. В той же час, досягнення Польщі у модернізації виробництва та структурній перебудові реального сектору економіки є суттєвими. Досить показовим у цьому контексті є зміна ключових показників функціонування цукрової галузі у 2001 та 2014 рр. (табл.2.11).

Таблиця 2.11

**Основні економічні показники функціонування цукрової галузі
Польщі у 2001 та 2014 рр.**

№	Показники	Роки		Відносне відхилення,%
		2001	2014	
1.	Кількість цукрових заводів, шт	56	18	-67,86
2.	Середня потужність цукрового заводу, тис. т/добу	34,74	110,4	+205,53
3.	Чисельність працівників галузі, осіб	21948	4857	-77,87
3а	Середня кількість працюючих на 1 заводі	392	270	-31,12
4.	Площі посівів буряків,га	297131	160000	-46,15
5.	Вироблено цукру з буряка цукрових буряків, тис.т	1945,5	2041,22	+4,92
6.	Вихід цукру т/га	6,50	10,3	+58,46
7.	Вміст цукру в буряку при доставці,%	14,97	17,1	+2,13
8.	Продуктивність робочої сили, т. цукру/працівника	88,64	420,62	+374,55
9.	Середня довжина кампанії, днів	74	111	+50,0

Розраховано авторами: [102;141]

Використання організаційно-економічних інструментів реформування цукрової галузі Польщі за сценарієм Європейського Союзу передбачало модернізацію перспективних заводів та закриття – збиткових. Так, протягом 2001-2014 рр. кількість цукрових заводів скоротилась із 56 до 18 або на 68%, а чисельність працівників

зменшилась на 78%. В той же час, модернізація виробництва дозволила підвищити продуктивність праці у 4,7 рази, збільшити термін виробничої кампанії на 50%, та вихід цукру на 59%, підвищити вміст цукру при доставці до 17,1%, та зберегти існуючий обсяг виробництва цукру, при скороченні площ посівних буряків на 46%.

Рушійним інструментом забезпечення економічної безпеки цукрової галузі ЄС є сучасні інновації і дослідження. Щороку цукровою галуззю на дослідження витрачається понад 5 млн. євро [193], які спрямовуються на власне дослідження, а також промислові розробки і галузеву освіту. Наймасштабнішими є проекти ресурсозберігаючих інновацій, що дозволяють суттєво економити на водних, паливних та інших ресурсах, формуючи з цього додатковий прибуток. Захист виробників цукру ЄС від жорстокої світової конкуренції зробили галузь привабливою для інвестицій.

Державні інституції кожної із країни ЄС, яка виробляє цукор, здійснюють фінансову підтримку цукроварів для забезпечення економічної безпеки цієї галузі. Так, розмір прямої підтримки виробникам цукру у Німеччині у 2009 р. становив – 278 млн.євро, Франції – 270 млн.євро, Польщі – 159 млн.євро. Розмір допомоги при припиненні неефективного виробництва у 2009/10 році становив – 520 євро за тону виробничих потужностей заводу [141].

Галузеві об'єднання також активно долучені до механізму фінансової підтримки, зокрема, частина коштів, які надходять від платників податків у цукровій галузі розподіляються ними залежно від напрямку їх застосування на дві частини: для проведення цукрових інтервенцій з метою зниження цінової волатильності на ринку (50%) та створення резервів на випадок втрат внаслідок актуалізації загроз (50%).

Аналіз організаційно-економічних інструментів реформування цукрової галузі у країнах Європейського Союзу є доказом можливості

забезпечення економічної безпеки цукрової галузі через розширення та модернізацію виробничої інфраструктури за шляхом взаємодії державного регулювання та приватних ринкових ініціатив за умови стійкості правових інституцій.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає лібералізацію ринку цукру, яка повинна завершитись до 2023 р. Лібералізація ринку цукру в ЄС має свої загрози і для цукрової галузі України. Аналіз зіставлення показників роботи цукрової галузі України, Польщі, Німеччини і Франції у 2014 р. (табл.2.12) дозволяє виокремити чинники, що актуалізують загрози галузевим інтересам:

- слабку сировинну базу: площі посіву цукрових буряків в Україні у 2,3 рази перевищують площі посівів Польщі, на 18% площі посівів Німеччини та на 29% площі посівів буряків Франції, проте, вихід цукру в Україні лише 5 т/га, в той час, як у Польщі і Німеччині даний показник становить 9,7% та 10,7% відповідно, а в Франції – 13,2%;

- високу питому вагу витрат на оплату праці в собівартості продукції. Чисельність працівників цукрової галузі у 2,8 рази перевищує кількість працівників цієї галузі у країнах ЄС. Що дає змогу зробити висновок щодо необхідності підвищення рівня механізації та автоматизації цукровиробництва, у якому на сьогодні частка ручних операцій, що виконуються працівниками із низькою кваліфікацією є достатньо високою. Це призводить до перманентного зростання витрат на утримання персоналу та, відповідно, й рості собівартості, з однієї сторони та знижує якість вітчизняного цукру та його споживчі властивості – з іншої;

- виробництво продукції, що орієнтованого на масового споживача. Дослідження науковців [22; 52] свідчать про те, що більшість підприємств цукрової галузі України працює в нижньому ціновому сегменті. Випуск дешевого небрендованого продукту, призводить до низьких показників

рентабельності, а отже, низької інвестиційної привабливості галузі. В той же час, вітчизняний цукор, який може продаватися на світових біржах є близьким за ціною до європейського, хоча лише 40% цього українського товару відповідає міжнародним стандартам якості.

Таблиця 2.12

Зіставлення показників роботи цукрової галузі України, Польщі, Німеччини та Франції у 2014 р.

Показник	Країна				Відносне відхилення показників України до показників, %		
	Україна	Польща	Німеччина	Франція	Польщі	Німеччини	Франції
Кількість цукрових заводів, од.	48	18	20	25	+166,7	+140,00	+92,00
Середня потужність заводу, тис. т/добу	71	110,4	239	191	-35,69	-70,29	-62,83
Середня кількість працюючих на заводі, осіб	394	270	248	270	+45,93	+58,87	+45,93
Площі посівів буряків, тис. га	333	160	339	371	+108,3	-1,77	-10,24
Виробництво цукру з цукрових буряків, тис. т	2081	2041	4491	4577	+1,96	-53,66	-54,53
Вихід цукру, т/га	5,0	10,3	13,25	13,69	-51,46	-62,26	-63,48
Продуктивність праці, т. цукру/працівника	148,4	421	904	685	-64,75	-83,58	-78,34
Тривалість виробничого циклу, днів	82	111	129	113	-26,13	-36,43	-27,43
Ціна 1 т цукру, дол. США	495	508	508	508	-2,56	-2,56	-2,56

Складено авторами за [102; 141]

З огляду на вищенаведене, організаційно-економічні важелі забезпечення економічної безпеки України мають бути сформовані за аналогією до країн-лідерів в цукровиробництві в ЄС та спрямовані на вирішення наступних завдань:

1) покращання сировинної бази шляхом запровадження грантової підтримки сільськогосподарських виробників через: реструктуризацію фермерських господарств та збільшення кількості виробників цукрових буряків; реорганізацію транспортування, зберігання, очистки та завантаження цукрових буряків з метою зниження втрат цукру на підготовчій до

виробництва стадії; покращення управління фермерськими господарствами та спрямування інвестицій у підвищення врожайності цукрових буряків;

2) підвищення конкурентоспроможності продукції через: модернізацію цукрових заводів та створення вертикально інтегрованих холдингів; перерозподіл концентрації виробничих потужностей; цільове інвестування у підвищенні технологічної ефективності переробки цукрових буряків; виведення з ринку неефективних виробництв та виплати грошових компенсацій власникам та працівникам неконкурентоспроможних цукрових заводів;

3) запровадження сучасних концепцій менеджменту та маркетингу, що дозволять: сформувати ефективне виробництво, підвищити якість цукру; сформувати маркетингову товарну політику; провести трансформацію виробничого процесу із використанням логістичних підходів;

4) фінансування розвитку конкурентоспроможного та рентабельного виробництва цукру через державні та спеціальні фонди.

Отже, розвиток цукрової галузі ЄС повністю залежав від ефективного застосування організаційних та економічних інструментів забезпечення її економічної безпеки та адаптації до динамічних умов глобального ринку цукру. Це дозволило перетворити розвиток цукрового сектору в один із європейських пріоритетів, провести модернізацію та оновлення цукровиробництва, зміцнити його виробничу і соціальну інфраструктуру, та зробити цукор невід'ємною складовою частиною експорту.

Відтак, застосовувані організаційно-економічні інструменти реформування цукрової галузі у країнах Європейського Союзу є доказом можливості забезпечення економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі через розширення та модернізацію виробничої інфраструктури за участі приватного капіталу в умовах макроекономічної стабільності та зміцнення транскордонного співробітництва. Проведена порівняльна оцінка

організаційно-економічних механізмів забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України, Франції, Німеччини і Польщі, як країн-конкурентів на європейському ринку цукру, дає підстави вважати, що для захисту галузевих інтересів наша держава почала використовуватися аналогічні європейським організаційні та економічні інструменти: митні тарифи; тарифні квоти; цінове регулювання; модернізацію, диверсифікацію виробництва та його структурно-інноваційну трансформацію, які потребують більшої адаптації до галузевих особливостей вітчизняного цукровиробництва. Результати досліджень виявили також необхідність активізації спеціальних інструментів організаційно-економічного механізму для зміцнення економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі, оскільки новими тенденціями регулювання ринку цукру у країнах ЄС є розширення процесів його лібералізації та дерегулювання.

Проведене зіставлення показників роботи цукрової галузі України, Польщі, Німеччини та Франції у 2014 р. дозволило виокремити внутрішньогалузеві чинники, що актуалізують загрози інтересам української цукрової галузі, які виникнуть у випадку лібералізації вітчизняного та європейського ринків цукру та узагальнити заходи їх подолання, використовуючи досвід країн лідерів ЄС у цукровиробництві.

2.3. Комплексна оцінка рівня економічної безпеки цукрової галузі України

Дослідження методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки галузей харчової промисловості визначило можливість проведення розрахунку рівня економічної безпеки цукрової галузі за чотирма складовими: ресурсною, соціальною, ринковою та інноваційною.

Для кількісного розрахунку узагальнюючого показника економічної безпеки обрано методику, описану у п. 1.2, за якою проводиться оцінювання рівня економічної безпеки за кожною із цих складових, а далі розраховується інтегральний показник економічної безпеки галузі. Відзначимо, що важливою особливістю оцінювання рівня економічної безпеки галузі за даним алгоритмом є те, що його реалізація дозволяє сумістити інтереси як галузі в цілому, так і утворюючих її складових підрівнів. Вагомість впливу кожного із вхідних показників на узагальнюючий коефіцієнт (рівень економічної безпеки) за кожною функціональною складовою буде здійснено за методом головних компонент.

Для розрахунку рівня ресурсної складової економічної безпеки цукрової галузі у таблиці 2.13 визначено оптимальні значення індикаторів стану ресурсної безпеки цукрової галузі за аналоговим методом.

Таблиця 2.13

**Оптимальні значення індикаторів стану ресурсної безпеки
цукрової галузі України**

№ з/п	Індикатор, одиниця вимірювання	Порогове значення
	1	2
1.	Середня кількість зайнятих працівників галузі на одному заводі, осіб	270
2.	Продуктивність праці на цукрових заводах, кг/ особу	Не менше ніж 670
3.	Ефективність фонду заробітної плати цукровиків%	Не менше ніж 43
4.	Матеріаломісткість виробництва цукру, коп./грн	25
5.	Рівень енергомісткості цукровиробництва, %	Не більше ніж 11
6.	Фондомісткість, грн	0,38
7.	Ступінь зносу основних виробничих фондів галузі, %	Не більше ніж 25
8.	Технологічна якість цукрового буряку, т/га	Не менше ніж 21
9.	Вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку;%	Не більше ніж 7
10.	Відсоток перехідних запасів, %	Не більше ніж 10
11.	Індекс цін виробників на цукор	Не більше ніж 1,07
12.	Частка виробництва цукру цукровими холдингами %	Не менше ніж 70
13.	Тривалість виробничого циклу, днів	Не менше ніж 90
14.	Забезпеченість сировиною, %	Не менше ніж 90

Запропоновано авторами за: [102]

На основі вихідних показників та їх оптимальних значень здійснимо нормування значень показників. Використовуючи формулу (1.6) та вихідні дані (Додаток Ж, табл. Ж.1) та табл. 2.13, здійснимо нормування індикаторів таким чином, щоб їх характеристичні значення потрапляли в зіставні за величиною інтервали (табл. 2.14).

Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволяє вимірювати індикатори за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0 %, 1 – 100 %. Таким чином, отримане нормоване значення індикатора характеризує ступінь наближення до оптимального значення [125]. Із таблиці 2.14 можна зробити висновок, що значення усіх показників перебувають у діапазоні від 0 до 1, що дозволяє нам проводити подальший кількісний розрахунок рівня ресурсної безпеки цукрової галузі.

Таблиця 2. 14

Нормовані коефіцієнти ресурсної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016рр.

№ з/п	Показники	Ум. познач.	Роки					
			2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Середня кількість зайнятих на одному заводі	X1	0,80	0,86	0,86	0,90	0,83	0,79
2.	Продуктивність праці на цукрових заводах галузі	X2	0,10	0,10	0,15	0,16	0,14	0,22
3.	Ефективність фонду заробітної плати	X3	0,37	0,42	0,73	0,66	0,46	0,48
4.	Матеріаломісткість виробництва цукру	X4	1,00	0,52	0,50	0,64	0,63	0,83
5.	Енергомісткість виробництва цукру	X5	0,40	0,41	0,41	0,42	0,42	0,41
6.	Фондомісткість	X6	0,37	0,38	0,34	0,43	0,40	0,25
7.	Ступінь зносу основних виробничих фондів у галузі	X7	0,35	0,35	0,35	0,36	0,36	0,38
8.	Технологічна якість цукрового буряку	X8	0,76	0,80	0,73	0,79	0,77	0,78
9.	Вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку	X9	0,40	0,27	0,29	0,37	0,33	0,28
10.	Відсоток перехідних запасів цукру;	X10	0,19	0,55	0,0	0,45	0,28	0,43
11.	Індекс ціни виробників на цукор	X11	1,00	0,59	0,79	1,55	1,13	0,99
12.	Частка виробництва цукру цукровими холдингами	X12	0,76	0,86	0,89	0,95	1,00	1,00

13.	Тривалість виробничого циклу, днів	X13	0,68	0,60	0,71	0,83	0,90	0,72
14.	Забезпеченість сировиною	X14	0,69	0,57	0,80	0,75	0,67	0,71

Розраховано авторами

Застосування методу головних компонент, як стандартного методу факторного аналізу показало, що згідно з критерієм Кайзера 14 вихідних показників, своїми лінійними комбінаціями утворюють 5 основних чинники, що визначають 100% дисперсії показника рівня ресурсної складової економічної безпеки цукрової галузі.

Підтвердженням вибору раціональної кількості головних компонент є побудований графічний критерій відсіювання (scree-test) «кам'янистого осипу» (рис 2.5).

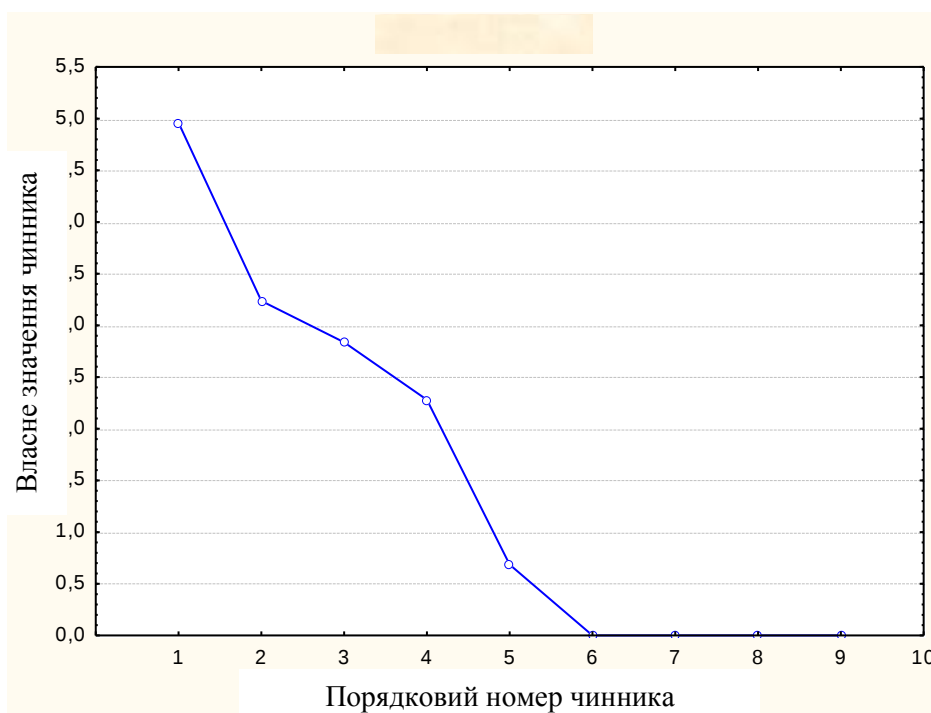

Рис. 2.5. Графічний критерій «кам'янистого осипу» для головних компонент ресурсної безпеки цукрової галузі України (розраховано за допомогою пакету Statistica 8.0 за даними табл. 2.14).

Вплив кожного із чинників визначено загальною часткою дисперсії на агрегований показник. Після обертання факторних осей за методом «варимакс» збільшено значення факторних навантажень головних компонент на кінцевий показник та визначено (табл.2.15), що частка загальної дисперсії чинника $F1_{fg}$ після обертання становить 24,04%, а сам

чинник формують наступні первинні показники: кількість працівників одного цукрового заводу; продуктивність праці та ефективність фонду заробітної плати цукровиків; забезпеченість виробництва сировиною.

Таблиця 2.15

Матриця факторних навантажень нормованих коефіцієнтів ресурсної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 рр.

Показники	Ум. познач	Чинники				
		$F1_{fg}$	$F2_{fg}$	$F3_{fg}$	$F4_{fg}$	$F5_{fg}$
1	2	3	4	5	6	7
Середня кількість зайнятих на одному заводі	X1	-0,880112	0,000555	0,082762	0,360780	0,297306
Продуктивність праці на цукрових заводах	X2	0,798868	0,294174	0,19903	0,279923	0,396614
Ефективність фонду заробітної плати	X3	0,933877	0,247591	0,20917	-0,05845	0,139286
Матеріаломісткість виробництва цукру	X4	0,403993	0,029987	-0,83454	-0,24275	0,28372
Енергомісткість виробництва цукру	X5	0,380724	-0,293044	0,16572	0,124193	-0,85223
Фондомісткість	X6	0,198969	-0,200171	0,094556	0,929858	0,216257
Ступінь зносу основних виробничих фондів галузі;	X7	0,037460	-0,281885	0,229074	-0,84153	0,398104
Технологічна якість цукрового буряку	X8	0,218541	0,968548	-0,03187	0,035877	0,108864
Вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку;	X9	0,067792	0,052304	-0,86801	0,486311	0,05218
Обсяг перехідних запасів цукру;	X10	0,192068	-0,967731	-0,09845	-0,09099	0,092930
Індекс ціни виробників на цукор	X11	0,060754	0,139746	0,874505	-0,20502	0,412299
Частка виробництва цукру цукровими холдингами	X12	0,185430	-0,184427	0,14291	-0,46616	0,832990
Тривалість виробничого циклу	X13	0,214937	0,105510	0,368498	0,118604	0,890400
Забезпеченість сировиною	X14	0,746850	0,532041	0,305446	-0,24658	0,071060
Власні значення		3,365371	2,579208	2,653985	2,439368	2,962068
Частка у дисперсії, %		24,04	18,42	18,96	17,45	21,13

Розраховано авторами за допомогою пакету Statistica 8.0 за даними табл.2.14.

Загальна дисперсія другого чинника ($F2_{fg}$) у табл. 2.15 становить – 18,42% та характеризується показниками: технологічної якості цукрового буряку та відсотком перехідних запасів цукру. Третій чинник ($F3_{fg}$) визначається первинними показниками: матеріаломісткості виробництва цукру, вартості позикових ресурсів на внутрішньому ринку та індексом ціни виробників на цукор. Загальна дисперсія цього чинника на результуючий

показник становить 18,96%. Четвертий чинник ($F4_{fg}$) формують показники фондомісткості та ступеня зносу основних виробничих фондів галузі із загальною дисперсією 17,42%. Чинник ($F5_{fg}$) визначається показниками рівня енергомісткості виробництва цукру, часткою виробництва цукру цукровими холдингами в загальній структурі галузі та тривалістю виробничого циклу та пояснює 21,16% сумарної дисперсії цього чинника на результуючий показник.

Отже, якщо взяти сумарну дисперсію за одиницю, то тенденцію впливу чинників на ресурсну безпеку цукрової галузі можна описати рівнянням:

$$I_{fg} = 0,24F1_{fg} + 0,18 F2_{fg} + 0,19F3_{fg} + 0,18F4_{fg} + 0,21F5_{fg} \quad , \quad (2.1)$$

де $F1_{fg}$, $F2_{fg}$, $F3_{fg}$, $F4_{fg}$, $F5_{fg}$ - основні чинники (головні компоненти) сформовані з множини вихідних показників $[X1...X14]$ ресурсної безпеки цукрової галузі України.

Розрахунок значень вагових коефіцієнтів для вхідних показників буде обчислено виходячи із дисперсії головних компонент та факторних навантажень кожного із показників на власну головну компоненту (табл.2.16)

Таблиця 2.16

Розрахунок вагомості показників ресурсної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 рр.

Показник	Чинник					$f_{1i}/\sum f_{1i} \times 0,36$	$f_{2i}/\sum f_{2i} \times 0,3$	$f_{3i}/\sum f_{3i} \times 0,36$	$f_{4i}/\sum f_{4i} \times 0,26$	$f_{5i}/\sum f_{5i} \times 0,42$	Ваги
	$F1_{fg}$	$F2_{fg}$	$F3_{fg}$	$F4_{fg}$	$F5_{fg}$						
X1	-0,88	-	-	-	-	-0,12	-	-	-	-	-0,12
X2	0,82	-	-	-	-	0,11	-	-	-	-	+0,11
X3	0,95	-	-	-	-	0,12	-	-	-	-	+0,12
X4	-	-	0,85	-	-	-	-	-0,12	-	-	-0,12
X5	-	-	-	-	-0,85	-	-	-	-	0,14	+0,14
X6	-	-	-	0,93	-	-	-	-	-0,14	-	-0,14
X7	-	-	-	-0,84	-	-	-	-	-0,14	-	-0,14
X8	-	0,97	-	-	-	-	0,15	-	-	-	+0,15
X9	-	-	-0,87	-	-	-	-	-0,13	-	-	-0,13
X10	-	-0,97	-	-	-	-	-0,15	-	-	-	-0,15
X11	-	-	0,87	-	-	-	-	+0,13	-	-	+0,13
X12	-	-	-	-	0,83	-	-	-	-	+0,14	+0,14
X13	-	-	-	-	0,89	-	-	-	-	+0,15	+0,15
X14	0,82	-	-	-	-	0,11	-	-	-	-	+0,11

Сума	2,59	1,94	2,59	1,77	2,57	-	-	-	-	-	
-------------	------	------	------	------	------	---	---	---	---	---	--

Отже, провести оцінку рівня ресурсної безпеки цукрової галузі можна за допомогою рівняння:

$$Ifg = -0,12X_1 + 0,11X_2 + 0,12X_3 - 0,12X_4 - 0,14X_5 + 0,14X_6 - 0,14X_7 + 0,15X_8 - 0,13X_9 - 0,15X_{10} + 0,13X_{11} + 0,14X_{12} + 0,15X_{13} + 0,11X_{14}, \quad (2.2)$$

де X_1 – середня кількість зайнятих на одному заводі, осіб; X_2 – продуктивність праці на цукрових заводах, кг/особу; X_3 – ефективність фонду заробітної плати, %; X_4 – матеріаломісткість виробництва цукру коп/грн; X_5 – енергомісткість виробництва цукру, %; X_6 – фондомісткість, грн/грн; X_7 – ступінь зносу основних виробничих фондів, %; X_8 – технологічна якість сировини, т/га; X_9 – вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку, %; X_{10} – відсоток перехідних запасів цукру, %; X_{11} – індекс цін виробників на цукор; X_{12} – частка виробництва цукру цукровими холдингами, %; X_{13} – тривалість виробничого циклу, дні; X_{14} – забезпеченість сировиною, %.

Графічне відображення інтегральної оцінки рівня ресурсної безпеки у 2009-2014 рр. наведено на рис. 2.6. Проведені розрахунки дозволяють зробити висновок про те, що рівень ресурсної безпеки цукрової галузі у 2009 р. зазнав критичного рівня. Заходи, які були проведені українським Урядом та галузевими спеціалістами дозволили підвищити рівень економічної безпеки до нижньої межі рівня помірної небезпеки. Проте, подальше забезпечення ресурсної безпеки у 2011-2014 рр. носить нисхідний тренд та переходить у діапазон ймовірної небезпеки (0,25-05).

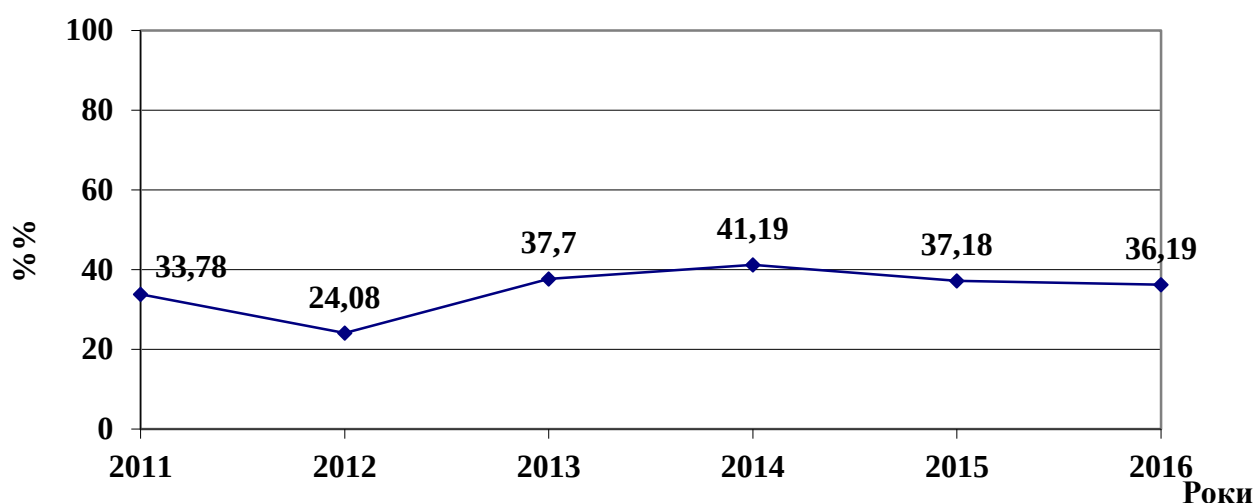

Рис.2.6. Динаміка рівня ресурсної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 рр.

Порівнюючи рівень ресурсної безпеки у 2011 та 2016 рр. спостерігаємо зростання даного показника на 2,41 %. Структурна діаграма (рис. 2.7) відображає незначне покращання практично за усіма індикаторами ресурсної безпеки галузі, окрім показника енергомісткості цукру. Розрахунки показують, що позитивними чинниками, що суттєво вплинули на зростання рівня ресурсної безпеки цукрової галузі є значне нарощення інтеграційної взаємодії із виробниками сировини, що опосередковано вплинуло й на зниження матеріаломісткості, а також – зростання продуктивності праці.

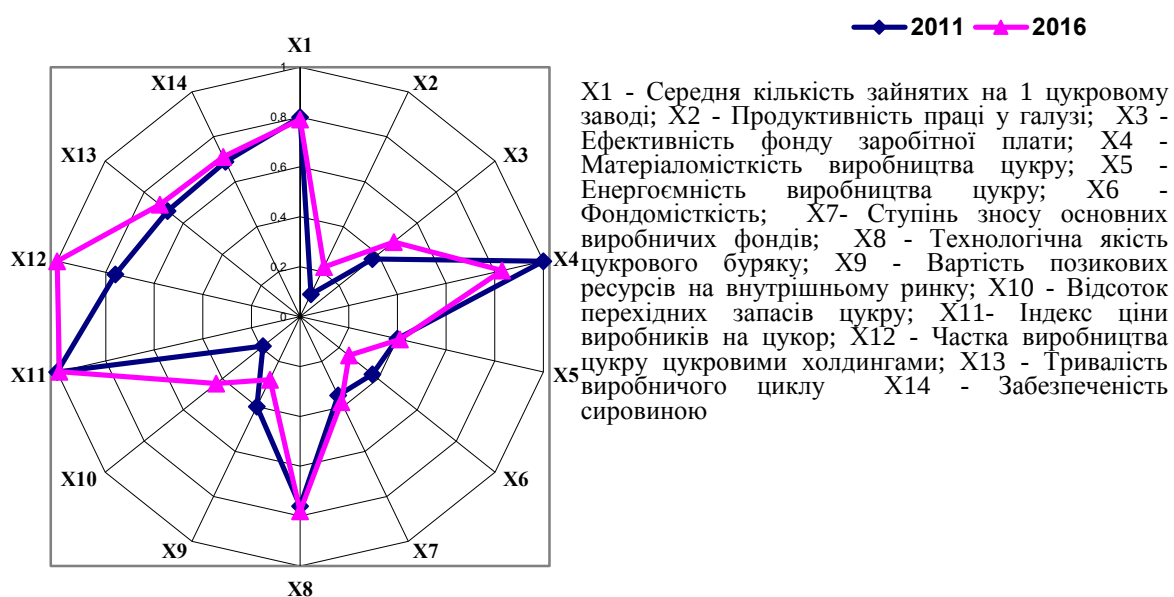

Рис. 2.7. Структура інтегрального показника ресурсної безпеки цукрової галузі України у 2011 р. та 2016 р.

Аналогічно розрахуємо рівень безпеки за соціальною складовою. Оптимальні значення первинних показників визначені за аналоговим методом та приведені у таблиці 2.17.

Проведене нормування показників за формулою (1.5), використовуючи вихідні дані (Додаток Ж, табл. Ж.2) та 2.17, дає змогу зробити висновок про достатньо наближені значення показників дистрибуції, фізичної та економічної доступності цукру до аналогічних показників цукрової галузі ЄС (Табл.2.18).

Таблиця 2.17

**Оптимальні значення індикаторів соціальної складової
економічної безпеки цукрової галузі України**

№ з/п	Індикатор, одиниця вимірювання	Порогове значення
1.	Достатність споживання цукру, (за рік/особа), кг	38
2.	Частка недоброякісної продукції, %	≤ 1%
3.	Показник фізичної доступності цукру для населення, %	100
4.	Показник економічної доступності цукру для населення, %	60
5.	Частка зайнятих у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих %	0,3

Сформовано авторами за: [102; 104; 134]

Подальший розрахунок буде спрямований на розрахунок рівня економічної безпеки цукрової галузі за соціальною складовою.

Таблиця 2.18

**Нормовані коефіцієнти соціальної безпеки цукрової галузі
України у 2011-2016рр.**

№ з/п	Показники	Ум. познач.	Роки					
			2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Достатність споживання цукру	<i>S1</i>	1	0,98	0,99	0,99	0,98	0,96
2.	Частка недоброякісної продукції	<i>S2</i>	1	1	1	1	0,67	0,82
3.	Показник фізичної доступності цукру для населення	<i>S3</i>	0,974	0,973	0,976	0,978	0,978	0,977
4.	Показник економічної доступності цукру для населення	<i>S4</i>	1	1	1	1	1	1
5.	Частка зайнятих у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих	<i>S5</i>	0,30	0,27	0,23	0,40	0,37	0,20

Розраховано авторами

Проведені розрахунки (таблиця 2.19) та побудований графічний критерій відсіювання «кам'янистого осипу» (рис 2.8) свідчить про те, що суттєвий вплив показників, які концептуалізують соціальну безпеку цукрової галузі здійснюють три групи чинників, які пояснюють 92,91% сумарної варіації кожної компоненти у факторне навантаження.

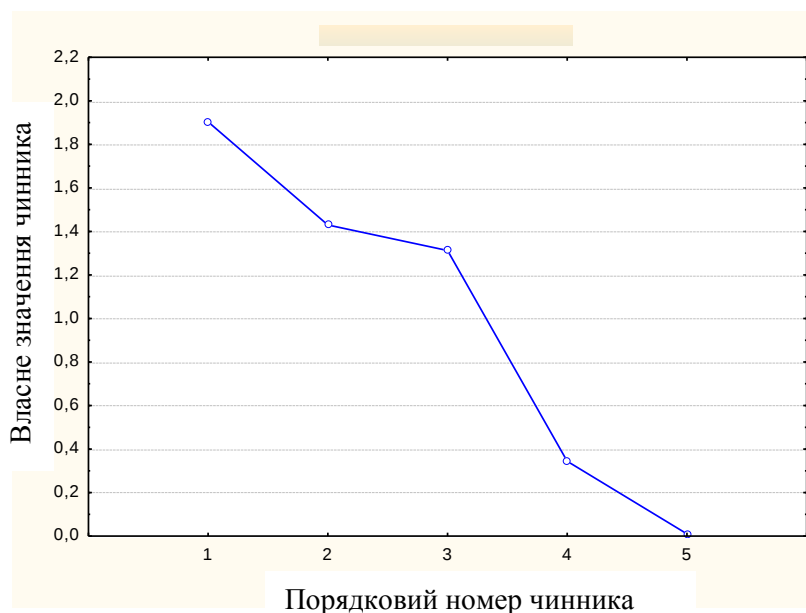

Рис. 2.8. Графічний критерій «кам'янистого осипу» для головних компонент соціальної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 рр. (Розраховано за допомогою пакету Statistica 8.0 за даними табл.2.18)

Чинник впливу на соціальну безпеку цукрової галузі $F1_s$ формується показниками, достатності споживання цукру та фізичної доступності цукру для населення. Даний чинник має найбільший вплив на рівень соціальної складової цукрової галузі – 35%.

Таблиця 2.19

Матриця факторних навантажень показників соціальної складової економічної безпеки цукрової галузі України

Показники	Ум. поз-нач	Чинники		
		$F1_s$	$F2_s$	$F3_s$
Достатність споживання цукру	$S1$	0,844747	-0,015426	0,421099
Частка недоброякісної продукції	$S2$	0,018113	0,010374	-0,996057
Показник фізичної доступності цукру для населення	$S3$	0,953027	-0,027926	0,272671
Показник економічної доступності цукру для населення	$S4$	-0,237375	0,863361	0,311665
Частка зайнятих у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих по Україні	$S5$	0,259933	0,812101	- 0,390497
Власні значення		1,746097	1,406025	1,493427
Частка загальної дисперсії, %		0,349219	0,281205	0,298685

Розраховано за допомогою пакету Statistica 8.0 за даними табл. 2.18

Чинник впливу $F2_s$ визначається показниками економічної доступності цукру для населення та часткою зайнятих у цукровій галузі. Сукупний вплив цих показників на соціальну складову становить 28%.

Чинник впливу $F3_s$ – це характеризує вплив недоброякісної продукції на соціальну складову економічної безпеки цукрової галузі, та становить 30%.

Якщо взяти сумарну дисперсію за одиницю, то тенденцію впливу чинників на соціальну безпеку цукрової галузі можна описати рівнянням (2.3):

$$I_s = 0,35F1_s + 0,28F2_s + 0,30F3_s, \quad (2.3)$$

де $F1_s$, $F2_s$, $F3_s$ - основні чинники (головні компоненти) сформовані з множини вихідних показників $[S1... S5]$ соціальної безпеки цукрової галузі України.

Розрахована дисперсія головних компонент та факторні навантаження окремих вихідних показників на головну компоненту, дозволяють обчислити значення вагових коефіцієнтів для соціальної складової економічної безпеки галузі (табл. 2.20).

Дані таблиці 2.20 свідчать про те, що найбільший оберненопропорційний вплив на соціальну складову економічної безпеки галузі має частка недоброякісної продукції. Вагомими є показники достатності споживання цукру українцями та фізична доступність цього продукту харчування для населення.

Таблиця 2.20

Розрахунок вагомості показників для соціальної складової економічної безпеки цукрової галузі

Ум. познач.	Чинники			$f_{1i}/\sum f_{1i} \times 0,54$	$f_{2i}/\sum f_{2i} \times 0,46$	$f_{3i}/\sum f_{3i} \times 0,32$	Ваги
	$F1_s$	$F2_s$	$F3_s$				
$S1$	0,85	-	-	0,26	-	-	0,26
$S2$	-	-	-0,996	-	-	-0,32	-0,32
$S3$	0,95	-	-	0,20	-	-	0,28
$S4$	-	0,86	-	-	0,16	-	0,24
$S5$	-	0,82	-	-	0,14	-	0,22
Сума	1,80	1,68	0,996	-	-	-	

Розраховано авторами

Отже, провести оцінку рівня соціальної складової економічної безпеки цукрової галузі можна за допомогою рівняння:

$$I_s = 0,26S1 - 0,32S2 + 0,28S3 + 0,24S4 + 0,22S5$$

, (2.4)

де $S1$ – достатність споживання цукру, кг/ особу; $S2$ – частка недоброякісної продукції, %; $S3$ – показник фізичної доступності цукру для населення, %; $S4$ – показник економічної доступності цукру для населення, %; $S5$ – частка зайнятих у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих в Україні, %

Динаміку рівня соціальної складової економічної безпеки цукрової галузі зображено на рис. 2.9.

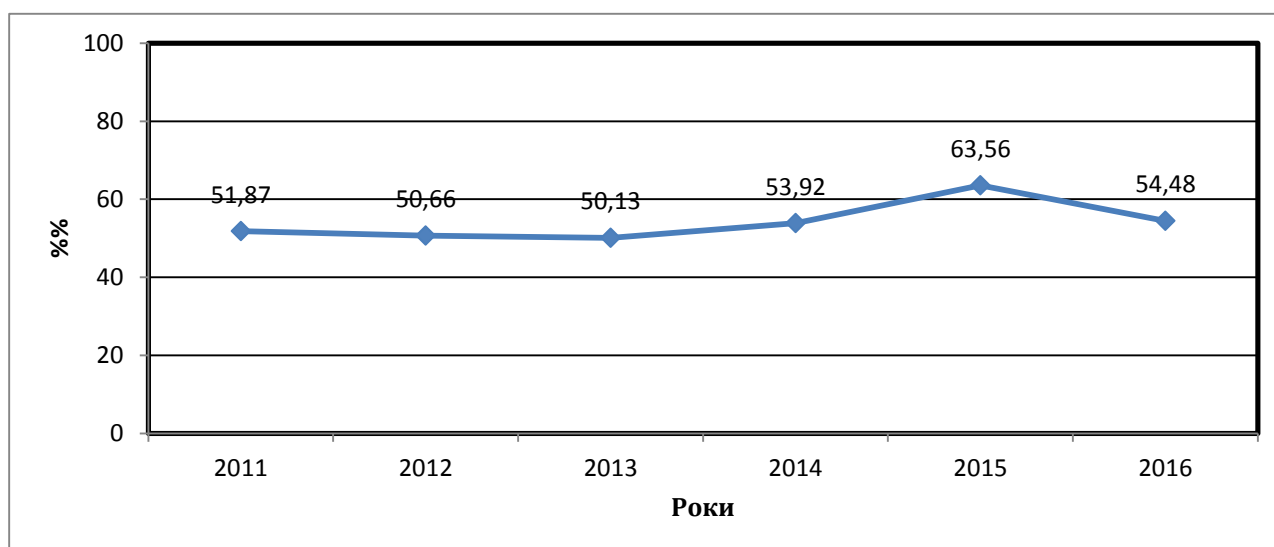

Рис. 2.9. Динаміка рівня соціальної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 рр (розраховано авторами)

Значення показника перебуває у зоні ймовірної небезпеки. Протягом аналізованого періоду спостерігаємо позитивну динаміку рівня соціальної складової економічної безпеки із незначним зниженням у 2013 році. Аналіз свідчить про те, що зниження показника відбулось за рахунок зниження показника дистрибуції цукру.

Розрахуємо рівень ринкової складової цукрової галузі України. Для початку визначимо порогові значення ринкової складової цукрової галузі (табл.2.21.)

Таблиця 2.21

**Оптимальні значення індикаторів стану безпеки ринкової
складової цукрової галузі**

№ з/п	Індикатор, одиниця вимірювання	Порогове значення
1	Частка національного цукрового ринку країни у загальносвітовому ринку цукру, %	2,5
2	Частка продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни, %	2
3	Коефіцієнт покриття імпорту цукру експортом в Україні	не менше 1
4	Частка експорту цукру на одну особу,	зростання
5	Частку тіньової складової на ринку цукру, %	Не більше 15
6	Рівень рентабельності виробництва, %	Не менше 30
7	Індекс виявлених порівняльних переваг	Більше 1

Запропоновано авторами за: [52, 102]

Наступним кроком є нормування вихідних показників у діапазон від [0-1]. Для цього проведемо зіставлення фактичного і оптимального показників за формулою (1.5), використовуючи вихідні дані (Додаток Ж, табл. Ж.3) та оптимальні значення індикаторів (табл. 2.21). Результати розрахунків приведено у таблиці 2.22. Ринкову безпеку цукрової галузі у відповідності до критерію «кам'яного осипу», формують три основні чинники (рис. 2.10), які пояснюють 92% сумарної варіації кожної компоненти у факторне навантаження узагальнюючого показника (табл. 2.23).

Таблиця 2.22

**Нормовані коефіцієнти ринкової складової безпеки цукрової
галузі України у 2009-2014 рр.**

№ п/п	Показники	Ум. познач	Роки					
			2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Частка національного цукрового ринку країни у загальносвітовому	R1	0,43	0,34	0,39	0,56	0,41	0,40
2.	Частка продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни	R2	0,15	0,21	0,2	0,02	0,25	0,05
3.	Коефіцієнт покриття імпорту цукру експортом в Україні	R3	0	0	0	0	1	1
4.	Частка експорту цукру на одну особу	R4	1	1	0	1	1	1

5.	Частку тіньової складової	R5	0,46	0,37	0,4	0,39	0,44	0,32
6.	Рівень рентабельності виробництва;	R6	0,00	0,08	0,10	0,00	0,00	0,00
7.	Індекс порівняльних переваг	R7	1,00	0,60	0,62	0,52	0,58	0,62

Розраховано авторами

Якщо взяти сумарну дисперсію за одиницю, то тенденцію впливу чинників на соціальну безпеку цукрової галузі можна описати рівнянням:

$$I_m = 0,40F1_r + 0,32F2_r + 0,28F3_r \quad (2.5)$$

де $F1_r$, $F2_r$, $F3_r$ - основні чинники (головні компоненти) сформовані з множини вихідних показників $[R1... R7]$ ринкової безпеки цукрової галузі України.

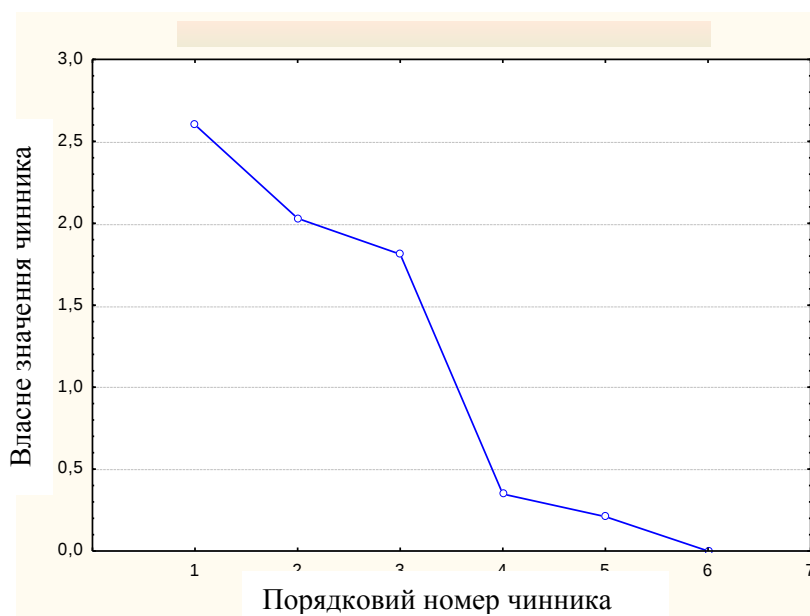

Рис. 2.10. Графічний критерій «кам'янистого осипу» для головних компонент ринкової безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 рр. (розраховано авторами за допомогою пакету Statistica 8.0 за даними табл.2.20)

Чинник впливу на ринкову складову економічної безпеки цукрової галузі $F1$ формується показниками відношенням експорту та імпорту на ринку цукру в Україні, часткою експорту цукру на одну особу, та рівнем рентабельності виробництва. Сукупний рівень впливу цих показників на узагальнюючий показник, який характеризує ринкову складову економічної безпеки є найвищим та становить 37%.

Чинник впливу $F2$ концептуалізується показниками частки національного цукрового ринку країни у загальносвітовому ринку цукру та

часткою продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни та пояснює 29% сумарної дисперсії.

Чинник впливу $F3$ визначається показником індексом порівняльних переваг та тіньовою складовою на ринку цукру, а рівень впливу на узагальнюючий показник становить 26%.

Таблиця 2.23

Матриця факторних навантажень показників ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 рр.

Показники	Ум. познач	Чинник		
		$F1_r$	$F2_r$	$F3_r$
Частка національного цукрового ринку країни у загальносвітовому ринку цукру	$R1$	-0,415571	0,705976	0,465515
Частка продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни	$R2$	0,494134	0,791283	-0,439343
Коефіцієнт покриття імпорту цукру експортом	$R3$	0,712468	0,419902	-0,528977
Частка експорту цукру на одну особу, %	$R4$	0,718857	0,682697	0,108441
Частку тіньової складової на ринку цукру	$R5$	0,511222	0,393973	-0,697381
Рівень рентабельності виробництва;	$R6$	0,947936	0,003930	-0,257376
Індекс порівняльних переваг	$R7$	-0,001229	0,620018	0,746375
Власні значення		2,601167	2,030064	1,810961
Частка у дисперсії, %		0,371595	0,290009	0,258709

Розраховано авторами за допомогою пакету Statistica 8.0 за даними табл.2.22

Розрахунок значень вагових коефіцієнтів для вхідних показників буде здійснено виходячи із дисперсії головних компонент та факторних навантажень кожного із показників на власну головну компоненту. Вагомість впливу кожного із показників на рівень ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі розраховано у таблиці 2.24.

Таблиця 2.24

Розрахунок вагових коефіцієнтів для ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016рр.

Ум. познач	Чинник			$f_{1i}/\sum f_{1i} \times 0,47$	$f_{2i}/\sum f_{2i} \times 0,40$	$f_{3i}/\sum f_{3i} \times 0,37$	Ваги
	$F1_r$	$F2_r$	$F3_r$				
1	2	3	4	5	6	7	8
$R1$	-	0,71	-	-	0,151	-	0,19
$R2$	-	0,79	-	-	0,169	-	0,21
$R3$	0,71	-	-	0,120	-	-	0,16
$R4$	0,72	-	-	0,121	-	-	0,16
$R5$	-	-	-0,68	-	-	-0,17	-0,17
$R6$	0,95	-	-	0,159	-	-	0,25
$R7$	-	-	0,75	-	-	0,145	0,19

Сума	2,38	1,50	1,43	-	-	-	
-------------	------	------	------	---	---	---	--

Розраховано авторами

Дані таблиці 2.24 свідчать про те, що найбільший вплив на ринкову складову економічної безпеки галузі має показник, який відображає рівень рентабельності виробництва та частка цукру, яку експортують цукровики у загальному обсязі експорту країни.

Розрахунок рівня ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі може бути описаний за допомогою рівняння:

$$I_M = 0,19R1 + 0,21R2 + 0,16R3 + 0,16R4 - 0,17R5 + 0,25R6 + 0,19R7, \quad (2.6)$$

де $R1$ – частка національного цукрового ринку країни у загальносвітовому, %; $R2$ – частка продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни, %; $R3$ – коефіцієнт покриття імпорту експортом цукру; $R4$ – частка експорту цукру на одну особу, т/особу, $R5$ – частка тіньової складової на ринку цукру, %; $R6$ – рівень рентабельності виробництва, %; $R7$ – індекс порівняльних переваг.

Динаміку рівня ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі протягом 2011-2016 рр. зображено на рис. 2.11.

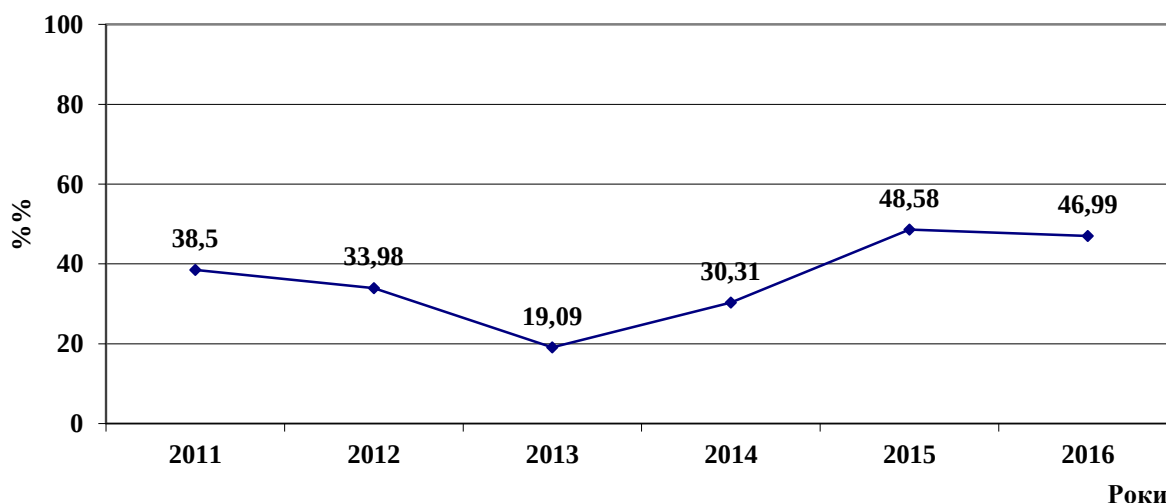

Рис. 2.11. Динаміка рівня ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 рр. (розраховано авторами)

Динаміка рівня складової ринкової відображає нерівномірність у політиці галузі стосовно її місця на зовнішньому та внутрішньому ринках.

Та протягом 2011-2016рр., спостерігаємо негативну динаміку узагальнюючого показника із переходом його із зони ймовірної небезпеки у діапазон небезпеки. Найнижчим рівень ринкової складової був у 2014 р., та становив всього 17,95% - критичний стан. Втім, у 2015-2016 рр. можемо спостерігати покращення ситуації, та перехід рівня ринкової складової безпеки цукрової галузі у діапазон ймовірної небезпеки.

Покращення рівня ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі відбулося за рахунок зростання позитивного зростання експорту цукру, що сприяло зростанню показників: частки продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни; співвідношення експорту до імпорту цукру в Україні та експорту цукру на одну особу (рис.2.12).

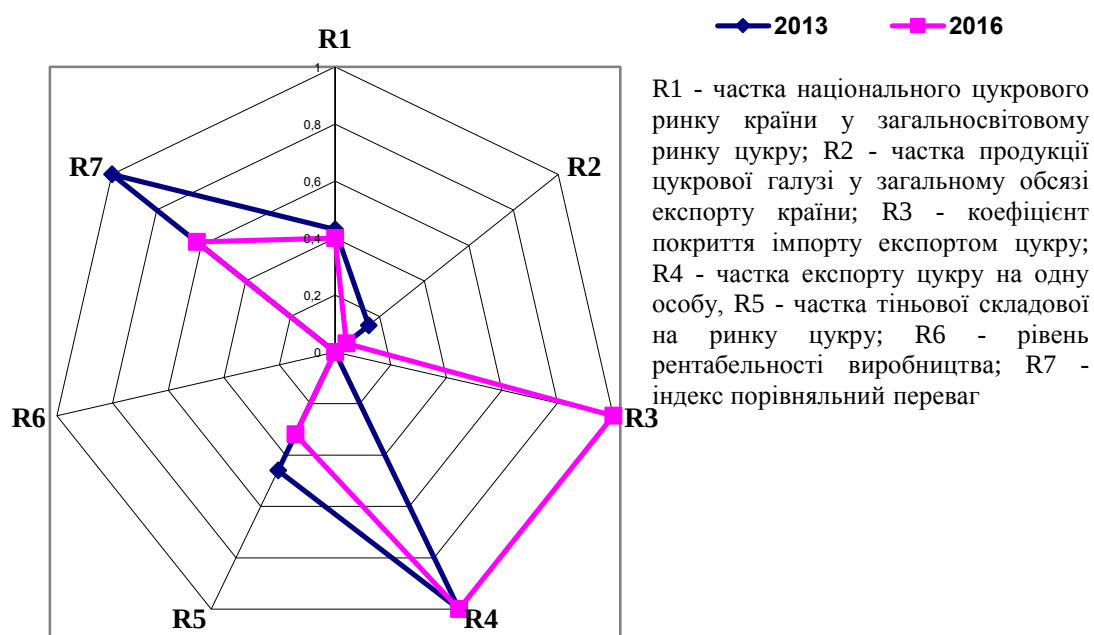

Рис. 2.12. Структура ринкової складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2013 та 2016 роках (розраховано авторами)

Аналогічно проведемо розрахунок рівня економічної безпеки за інноваційною складовою безпеки цукрової галузі у 2009-2014рр. Для визначення оптимальних значень індикаторів у якості аналога обрано

основні економічні показники функціонування цукрової галузі у країнах ЄС. Оптимальні значення для показників інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі наведені у табл. 2.25.

Таблиця 2.25

Оптимальні значення інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі

№ з/п	Індикатор, одиниця вимірювання	Порогове значення
1.	Частка інноваційних продуктів у національній цукровій галузі, %	35
2.	Частка інновацій у виробництві, %	50
3.	Частка цукрових заводів, що мають виробничі сертифікати ISO9001, %	90
4.	Частка інвестицій у підприємства галузі, %	17
5.	Частка фахівців усіх спеціальностей для цукрової галузі у загальній кількості спеціалістів в Україні, %	1

Запропоновано авторами за: [102]

Понормуємо вхідні показники для функціональної складової економічної безпеки галузі у діапазон від 0 до 1, а результати нормування – представимо у таблиці 2.26. Нормування показників здійснимо за формулою (1.5), використовуючи дані таблиць 2.6 та 2.25. Результати розрахунків приведено у таблиці 2.27

Таблиця 2.26

Нормовані коефіцієнти інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016 роках (розраховано авторами)

	Показники	Ум. позн	Роки					
			2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Частка інноваційних продуктів у галузі, %	C1	0	0	0	0	0	0
2.	Частка інновацій у виробництві, %	C2	0,17	0,33	0,54	0,43	0,24	0,42
3.	Частка заводів, що мають міжнародні виробничі сертифікати ISO 9001, %	C3	0,17	0,19	0,22	0,22	0,26	0,33
4.	Частка інвестицій у підприємства галузі, %	C4	0,26	0,19	0,28	0,26	0,26	0,34
5.	Частка фахівців усіх спеціальностей для цукрової галузі у загальній кількості спеціалістів в Україні, %	C5	0,40	0,38	0,36	0,37	0,36	0,30

Кількісний розрахунок рівня інвестиційної складової економічної безпеки показує, що її вхідні показники, можна об'єднати у дві групи чинників (рис 2.12), які пояснюватимуть 96% сумарної варіації кожної компоненти у факторне навантаження (табл. 2.27).

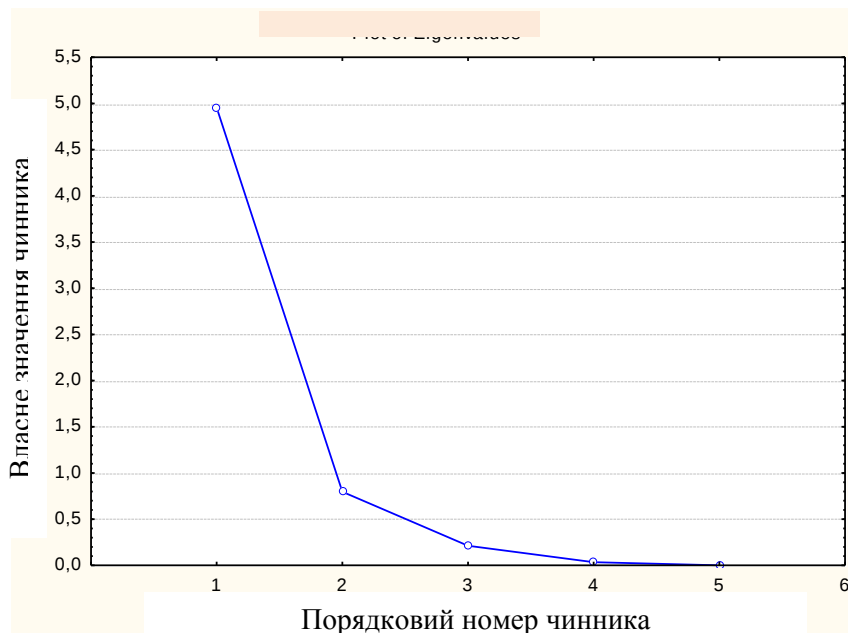

Рис. 2.13. Графічний критерій «кам'янистого осипу» для головних компонент інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016рр. (Розраховано за допомогою пакету Statistica 8.0 за даними табл.2.26)

Частка загальної дисперсії чинника ($F1$) після обертання становить 54%, а сам чинник формують наступні первинні показники: частка інновацій у виробництві, частка цукрових заводів, що мають виробничі сертифікати ISO9001, та частка фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості у загальній кількості спеціалістів в Україні.

Загальна дисперсія другого чинника ($F2$) становить – 41% та характеризується часткою інноваційних продуктів на національному ринку цукрової промисловості та часткою інвестицій у підприємства галузі.

Якщо взяти сумарну дисперсію за одиницю, то тенденцію впливу чинників на складову стратегічного потенціалу економічної безпеки цукрової галузі можна описати рівнянням:

$$I_p = 0,56F1_p + 0,44 F2_p, \quad (2.7)$$

де $F1_p$, $F2_p$ – основні чинники (головні компоненти) сформовані з множини вихідних показників $[C1... C5]$ інноваційної безпеки цукрової галузі України.

Таблиця 2.27

Матриця факторних навантажень для показників інвестиційної складової економічної безпеки України у 2011-2016 рр.

Показники	Ум. познач.	Чинники	
		$F1_p$	$F2_p$
Частка інноваційних продуктів на національному ринку цукрової промисловості	$C1$	0,294854	0,948639
Частка інновацій у виробництві	$C2$	0,722039	0,651292
Частка цукрових заводів, що мають виробничі сертифікати ISO 9001	$C3$	0,946014	0,297070
Частка інвестицій у підприємств галузі	$C4$	0,869887	0,480573
Частка фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості у загальній кількості спеціалістів в Україні,	$C5$	0,512928	0,839571
Власні значення		2,541447	1,787970
Частка у загальній дисперсії, %		0,543574	0,416328

Розраховано авторами за допомогою пакету Statistica 8.0 за даними табл.2.24.

Вагомість впливу кожного із показників на інтегральний показник безпеки стратегічного потенціалу цукрової галузі розраховано у таблиці 2.26. Дані таблиці 2.28 свідчать про те, що найбільший вплив на складову стратегічного потенціалу економічної безпеки цукрової галузі у 2009-2014 рр. має зосереджене на території країни виробництво цукру у загальній величині його споживання.

Таблиця 2.28

Розрахунок вагових коефіцієнтів інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011-2016рр.

Ум. познач	Чинник		$f_{1i}/\Sigma f_{1i} * 0,56$	$f_{2i}/\Sigma f_{2i} * 0,44$	Вага
	$F1_p$	$F2_p$			
1	2	3	4	5	6
$C1$	-	0,95	-	0,23	0,23
$C2$	0,72	-	0,16	-	0,16

<i>C3</i>	0,95	-	0,21	-	0,21
<i>C4</i>	0,87	-	0,19	-	0,19
<i>C5</i>	-	0,84	-	0,21	0,21
Сума	2,54	1,79	-	-	

Загалом рівень інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі можна описати рівнянням:

$$I_p = 0,23C1 + 0,16C2 + 0,21C3 + 0,19C4 + 0,21C5, \quad (2.8)$$

де *C1* – частка інноваційних продуктів у галузі, %, *C2* – частка інновацій у виробництві, %; *C3* – частка заводів, що отримали міжнародні виробничі сертифікати ISO, %; *C4* – частка інвестицій у підприємства галузі, %; *C5* – частка фахівців усіх спеціальностей для цукрової галузі у загальній кількості спеціалістів в Україні.

Динаміку рівня інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі розрахованої за рівнянням (3.8) у 2011-2016 роках зображено на рис. 2.13.

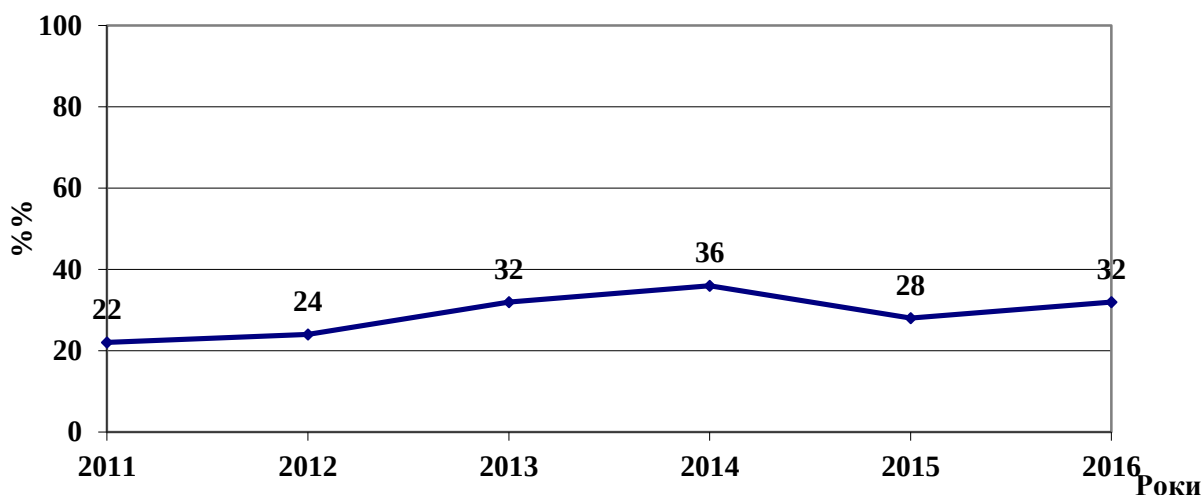

Рис. 2.14 Динаміка рівня інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі у 2009-2014 роках (розраховано авторами)

На рисунку чітко видно, що рівень інноваційної складової у 2009 році перебуває у діапазоні небезпеки. У 2010-2014 рр. інноваційна складова економічної безпеки цукрової галузі перебуває у діапазоні ймовірної небезпеки.

Структура зміни складової стратегічного потенціалу економічної безпеки цукрової галузі України у 2011 р. та 2016 р. представлена на (рис.2.14). Аналізуючи секторну діаграму (див. рис. 2.14), можемо зробити висновок, про вкрай низькі значення індикаторів інноваційної безпеки

цукрової галузі України у досліджуваних роках, із незначним їх покращанням у 2014 році.

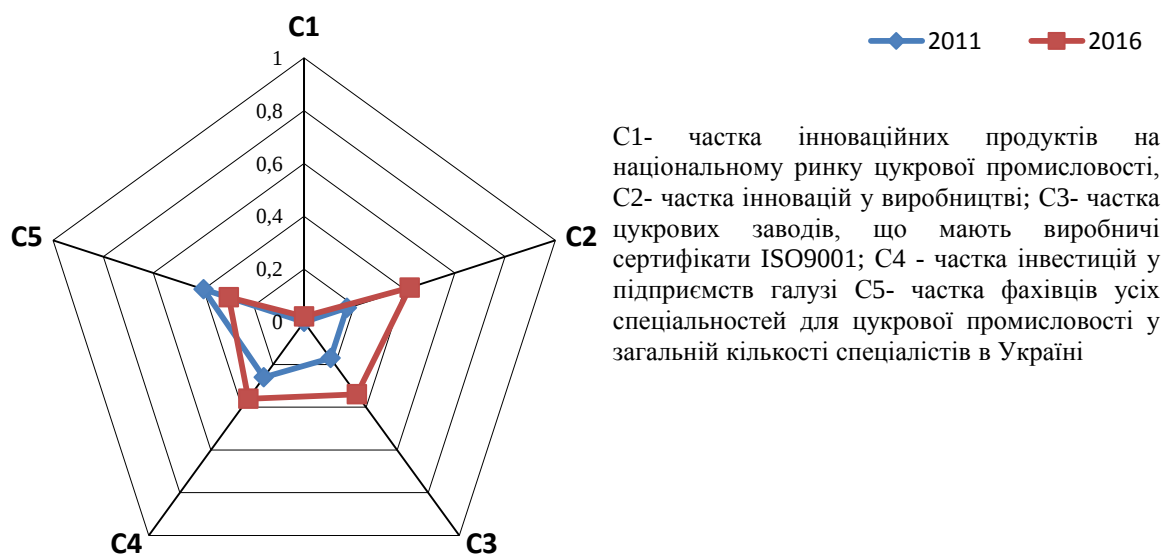

Рис. 2.15. Структура інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2011 та 2016 рр. (розраховано авторами)

Адаптивний пошуку параметрів моделі і коефіцієнтів їх вагомості, дає можливість отримувати інтегральні діагностичні моделі, що дозволяють оцінювати рівень економічної безпеки галузі, а також отримувати прогнози ретроспективних даних. Розрахувавши кількісні значення складових рівня економічної безпеки можемо здійснити розрахунок узагальнюючого показника економічної безпеки галузі (S_i) за формулою:

$$S_i = \sum_{i=1}^n I_i \times w_i, \quad (2.9)$$

де w_i – ваговий коефіцієнт i -ї складової системи економічної безпеки; I_i – ресурсна; соціальна; ринкова та інноваційна складові економічної; n – кількість складових, що формуватимуть економічну безпеку ($n=4$).

Розрахунок вагових коефіцієнтів для інтегрального показника економічної безпеки здійснимо використовуючи апробований нами при розрахунку функціональних складових економічної безпеки галузі

метод головних компонент. Вихідні дані для розрахунку рівня економічної безпеки наведені у таблиці 2.29.

Таблиця 2.29

Динаміка рівня економічної безпеки за складовими у 2011-2016 рр.

№ з/п	Функціональна складова	Ум. познач	Роки					
			2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	Ресурсна	$I_{\text{р}}$	33,77	24,08	37,71	41,19	37,19	36,19
2	Соціальна	I_s	51,87	50,66	50,13	53,92	63,56	54,47
3	Ринкова	I_m	38,5	33,98	19,09	30,31	48,58	46,99
4	Інноваційна	I_p	22,00	24,00	32,27	36,38	27,73	32,35

Розраховано авторами

Проведені розрахунки за допомогою пакету для всестороннього статистичного аналізу «Statistica» дозволяють запропонувати модель комплексної оцінки рівня економічної безпеки цукрової галузі, яка може бути описана рівнянням (2.10).

$$Si = 0,27I_{\text{р}} + 0,22I_s + 0,26I_m + 0,25I_p, \quad (2.10)$$

де Si – рівень економічної безпеки цукрової галузі України; $I_{\text{р}}$ – ресурсна, I_s – соціальна, I_m – ринкова, I_p – інноваційна складові економічної безпеки цукрової галузі.

Проведемо розрахунки рівня економічної безпеки цукрової галузі за складовими використовуючи рівняння (2.10). Результати розрахунків наведено у таблиці 2.30. Обґрунтувавши оптимальним діапазон рівня економічної безпеки галузі від 80% і вище, бачимо, що максимальний значення показника протягом досліджуваного періоду спостерігалось у 2015 р. – 43,59%. Відображенням негативних тенденцій у функціонуванні галузі є небезпечно низьке значення інтегрального показника у 2011-2013 рр.: на рівні 36,04% ; 32,48% та 34,24% відповідно.

Починаючи із 2012 р. рівень економічної безпеки знаходився у межах інтервалу 37%-63%, не виходячи за межі зони ймовірної небезпеки, та маючи позитивну динаміку із 2012 р.

Складові економічної безпеки характеризуються ваговими коефіцієнтами, що відображає ступінь внеску в забезпечення економічної безпеки цукрової галузі кожного структурного елемента (табл.2.30).

Таблиця 2.30

Динаміка рівня економічної безпеки цукрової галузі та її функціональних складових у 2011-2016 рр.

Складові економічної безпеки	Вага складової	Роки						Відхилення показника 2016 до 2011, %
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Ресурсна	0,27	9,12	6,50	10,18	11,12	10,04	9,77	+0,65
Соціальна	0,22	11,41	11,15	11,03	11,86	13,98	11,98	+0,57
Ринкова	0,26	10,01	8,83	4,96	7,88	12,63	12,22	+2,21
Інноваційна	0,25	5,50	6,00	8,07	9,10	6,93	8,09	+2,59
Показник рівня економічної безпеки цукрової галузі	1	36,04	32,48	34,24	39,96	43,59	42,06	+6,0

Розраховано авторами

Як бачимо найістотніший вплив на економічну безпеку галузі має ресурсна та ринкова складові. Графічне відображення динаміки показника рівня економічної безпеки цукрової галузі у 2011-2016 рр. наведено на рис.2.15.

Рис. 2.16. Динаміка рівня економічної безпеки цукрової галузі України у 2009-2014рр. (побудовано за табл. 2.30)

З аналізу динаміки рівня та структури економічної безпеки наведених у табл. 2.30 можемо зробити висновок про те, що у 2014 р. порівняно із 2009 р. спостерігається зростання показника на 6%. Аналізуючи зростання показника за структурою його складових бачимо, що воно відбулося за рахунок значного підвищення показника інноваційної (+2,59%) та ринкової (+2,21%) складових, а також незначної висхідної динаміки за рахунок соціальної (0,57%) та ресурсної (+0,65) компонент.

За даними 2014 року у зоні небезпеки перебувають складові, які мають найбільший вплив на значення рівня економічної безпеки цукрової галузі: ресурсна складова: 36,19% та інноваційна складова – 32,35%. Разом з тим, рівень соціально безпеки є близьким до нижньої межі у зоні, що відображає помірну небезпеку для галузі.

Розраховане значення рівня економічної безпеки цукрової галузі дозволяє зробити висновок про те, що галузь перебуває у зоні ймовірної небезпеки. Перебування рівня економічної безпеки у даній зоні відображає інтенсивне систематичне руйнування галузі, що, своєю чергою, потребує термінових заходів спрямованих на відновлення нормального стану кризових індикаторів. Як видно з результатів дослідження з використанням методу нечітких множин – в умовах української економіки – зростання рівня безпеки цукрової галузі є передумовою зростання індекса конкурентоспроможності національної економічної та зміцнення рівня її національної безпеки (Додаток 3).

Підтвердженням цього є також результати розрахунку індекса конкурентоспроможності Фельдмана для харчової промисловості за показниками розвитку цукрової галузі у 2015 р., де в Україні спостерігається найменш ефективно її використання (Додаток І).

Таким чином, наступним кроком є формування комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня економічної безпеки цукрової галузі України та нейтралізації ймовірних і потенційних загроз інтересам галузі.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

3.1. Прогнозування динаміки рівня економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі

Забезпечення економічної безпеки галузі формується на підставі аналізу причин неефективного або недостатньо ефективного використання ресурсів та/або можливостей для розвитку. Дана обставина актуалізує проблему ідентифікації ризиків у процесі формування та реалізації програм підвищення рівня економічної безпеки як основного інструменту ефективної політики розвитку галузі. Для визначення пріоритетних напрямів підвищення рівня економічної безпеки цукрової галузі необхідно здійснити прогнозування розвитку чинників, вплив яких є визначальним. Визначення рівня економічної безпеки цукрової галузі та складових, що впливають на неї дозволяє сконцентрувати увагу на процесі пошуку оптимального рішення з фіксованого набору альтернативних рішень для досягнення мети. У реальних управлінських ситуаціях дуже часто виникає завдання, яке полягає не в тому, щоб зробити вибір між альтернативними рішеннями, а в тому, щоб проаналізувати ситуацію для виявлення реальних проблем і причин їх появи. Дослідження взаємодії чинників, яке було нами проведено у п. 2.3 дозволяє оцінювати поширення впливу чинника на узагальнюючий показник. Саме тому, стан безпеки галузі може бути описаний на основі значень системних змінних, що робить можливим використання класичних підходів з теорії систем, зокрема, для моделювання, аналізу динаміки чи прийняття рішення.

Організація процесу забезпечення економічної безпеки галузі має певну послідовність рис. 3.1. На першому етапі послідовності проводиться оцінка

існуючого рівня безпеки, яка базується на розрахунку інтегрального показника. Інтегральний показник економічної безпеки галузі характеризує її можливості протидіяти дестабілізуючим зовнішнім та внутрішнім дестабілізуючим чинникам не втрачаючи ринкових позицій.

Рис. 3.1. Послідовність організації процесу забезпечення економічної безпеки галузі (розроблено авторами)

Розрахунок інтегрального показника економічної безпеки дозволяє здійснити аналіз вкладу кожної із складових у загальний показник безпеки та визначити «больові» точки функціонування галузі. Якісна інтерпретація рівня економічної безпеки галузі слугує загальним індикатором стану галузі та дозволяє визначити чинники, що впливають на її зміну та можливі варіанти розвитку галузі.

Для формування механізму, який надає можливість визначити оптимальний набір заходів щодо підвищення рівня економічної безпеки, можемо використати метод аналізу ієрархій. Даний метод спрямований на

пошук оптимального сценарію розвитку галузі з поміж декількох варіантів. Серед можливих варіантів виокремимо три основні сценарії, в основу яких закладено існуючі моделі розвитку галузі.

Отриману у п. 2.3 регресійну модель можна використати для здійснення прогнозування тенденцій розвитку інтегрального показника економічної безпеки цукрової галузі України. Серед відомих методів прогнозування, у даному випадку було використано кількісні методи, а саме аналіз часових рядів та прогнозування за моделями простої лінійної регресії.

Процес прогнозування тенденцій розвитку інтегрального показника економічної безпеки буде здійснено наступним чином (рис.3.2).

Рис.3.2. Послідовність прогнозування тенденцій розвитку інтегрального показника економічної безпеки. (Побудовано авторами)

Перший етап передбачає формування єдиної бази зведених рядів динаміки складових економічної безпеки у 2009-2014 рр. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Зведені ряди динаміки складових економічної безпеки цукрової галузі України, 2009-2014рр.

Роки	Складові економічної безпеки цукрової галузі України			
	Ресурсна	Соціальна	Ринкова	Інноваційна
2011	33,77	51,87	38,5	22,0
2012	24,08	50,66	33,98	24,0
2013	37,71	50,13	19,09	32,27
2014	41,19	53,92	30,31	36,38
2015	37,19	63,56	48,58	27,73
2016	36,19	54,47	46,99	32,35

Сформовано авторами

Знайдемо рівняння лінійної регресії за формулою:

$$Y_i = b_1 + b_2 X_i + e_i \quad (3.1)$$

Для знаходження рівняння можна скористуватися можливістю табличного процесора Microsoft Excel, яка полягає в побудові лінійного тренду і виводу його рівняння при побудові графіку початкових даних. В результаті отримано рівняння тренду, для кожної складової інтегрального показника економічної безпеки цукрової галузі, що має вигляд (табл.3.2).

Трендовий аналіз застосовується у двох випадках – для інтерполяції та екстраполяції статистичних даних. Інтерполяція – це ретроспективний аналіз, який полягає у наближеному визначенні відсутніх статистичних даних динамічного ряду або даних в минулих періодах. Екстраполяція – це перспективний аналіз, який найбільш широко застосовується у прогнозуванні, базується на припущенні про сталість тенденції розвитку відповідного показника і полягає у перенесенні тенденції за лінією тренду на майбутні періоди. Практично таке перенесення тенденції проводиться шляхом підстановки у рівняння тренду порядкового номера відповідного року періоду прогнозу [91].

Таблиця 3.2

**Рівняння трендів для складових економічної безпеки
цукрової галузі України у 2011-2016рр.**

Показник	Рівняння тренду	Критерії адекватності	
		коефіцієнт достовірності апроксимації R^2	коефіцієнт кореляції R
Ресурсна	$y = 32,30x^{0,1081}$	0,7256	0,8518
Соціальна	$y = 50,20x^{0,0869}$	0,8832	0,9397
Ринкова	$y = 26,14x^{0,2755}$	0,7236	0,8506
Інноваційна	$y = 27,21x^{0,113}$	0,6902	0,8307

Розраховано авторами

Прогнозування рівня економічної безпеки буде здійснено для п'яти років, починаючи із 2018 року. Підставивши значення «t» в рівняння, отримаємо прогноз на 5 років вперед. Результати прогнозування складових рівня економічної безпеки наведені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Прогнози складових економічної безпеки цукрової галузі України

Роки	Функціональні складові економічної безпеки цукрової галузі України			
	Ресурсна	Соціальна	Ринкова	Інноваційна
2018	40,44	60,14	45,30	34,43
2019	40,96	60,76	46,73	34,90
2020	41,43	61,32	48,05	35,31
2021	41,86	61,83	49,28	35,70
2022	42,25	62,30	50,43	36,05

Заключним етапом процесу прогнозування тенденцій розвитку інтегрального показника економічної безпеки цукрової галузі є власне побудова прогнозу. Для побудови прогнозу було використано сценарний підхід, тобто підхід, який передбачає побудову трьох можливих сценаріїв розвитку інтегрального показника економічної безпеки: песимістичного, найбільш ймовірного та оптимістичного. Найбільш ймовірний прогноз будується підставивши значення прогнозних індикаторів у регресійну модель.

Для побудови песимістичного та оптимістичного прогнозу необхідно визначити середню квадратичну похибку прогнозного значення функції тренду. Це необхідно для обчислення меж коливання спостережуваного прогнозного значення від тренду. Використовуючи вбудовані засоби MS Excel *Аналіз даних – регресія* було визначено рівень похибки – 0,05.

Песимістичний рівень прогнозу обчислюється за допомогою формули (3.2):

$$I(\text{пр}_\text{п}) = I_{i+t} - t_a \times e, \quad (3.2)$$

де $I(\text{пр}_\text{п})$ – прогнозне значення показника, розраховане за формулою тренду; t – періоди прогнозу, e – середня квадратична похибка прогнозного значення функції тренду, t_a – табличне значення t -критерію Стюдента з $n - 1$ ступенями свободи ($t_a = 2.13$).

Оптимістичний рівень прогнозу обчислюється за допомогою формули (3.3):

$$I(\text{пр}) = I_{i+t} + t_a \times e \quad (3.3)$$

Результати проведених обчислень, тобто песимістичний, найбільш ймовірний та оптимістичний прогноз інтегрального показника економічної безпеки наведено в табл. 3.4.

Як видно з таблиці, рівень економічної безпеки цукрової галузі України на наступні 5 років, при умові стабільного рівня ресурсної складової, буде зростати. Значення табл. 3.4, можна перенести на графік, який представлений на рис. 3.2.

Таблиця 3.4

Прогноз рівня інтегрального показника економічної безпеки цукрової галузі України

Роки	Сценарій прогнозу		
	Песимістичний	Ймовірний	Оптимістичний
2018	44,54	38,49	50,59
2019	45,30	39,25	51,35
2020	46,00	39,95	52,05
2021	46,64	40,59	52,69
2022	47,24	41,19	53,29

Із даних табл. 3.4 видно, що за умови збереження тенденцій розвитку складових рівня економічної безпеки цукрової галузі найбільш імовірно, що

рівень економічної безпеки найближчих 5 років перебуватиме у діапазоні 47-54% - що є діапазоном «ймовірної небезпеки» (рис 3.3.).

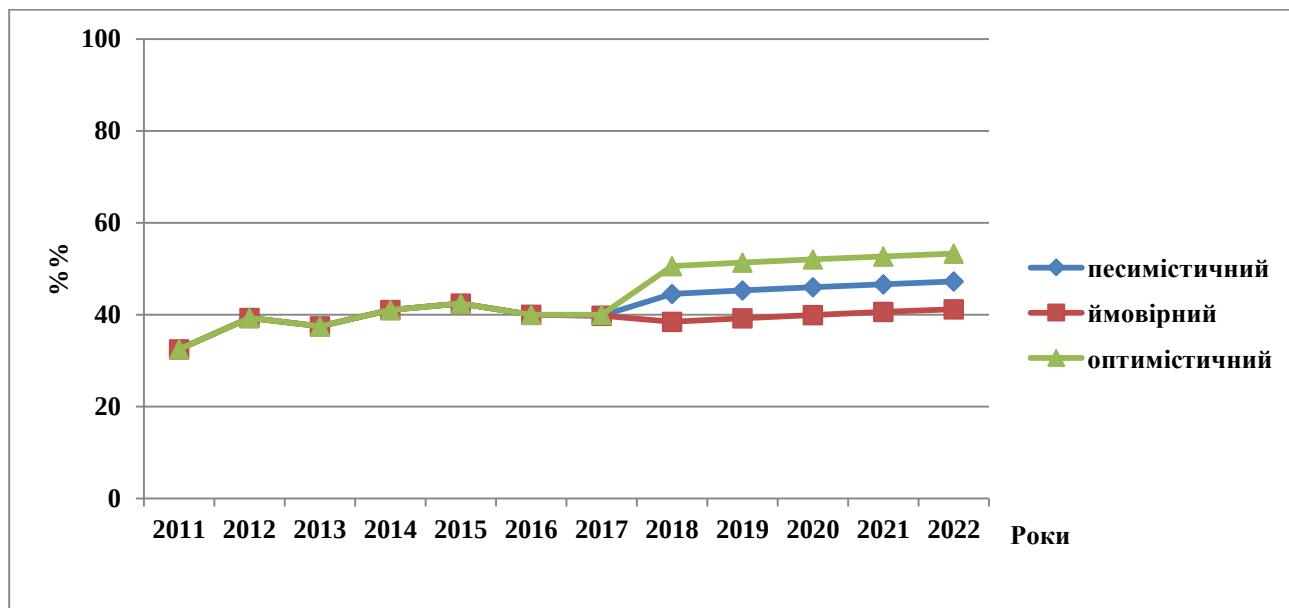

Рис 3.3. Прогноз рівня інтегрального показника економічної безпеки цукрової галузі України (розраховано авторами за табл.3.1 та 3.3)

Формалізовано прогнозування швидкості зміни інтегрального показника економічної безпеки опишемо як:

$$S(t) = w_1 \times I_1(t) + w_2 \times I_2(t) + w_3 \times I_3(t) + w_4 \times I_4(t) \quad (3.4)$$

тобто,

$$\left\{ \begin{array}{l} S(t + \Delta t) = \sum_{i=1}^4 w_i \times I_i(t + \Delta t), \\ I_1 = Ifb \\ I_2 = Is \\ I_3 = I_F \\ I_4 = Ip \end{array} \right. \quad (3.5)$$

В той же час, прогнозування швидкості зміни інтегрального показника економічної безпеки опишемо як диференціальне рівняння 1-го порядку, яке буде мати вигляд: $\frac{dS}{dt} = S(t+\Delta t) - S(t) = \Delta S = \sum_{i=1}^4 w_i \times I_i(t+\Delta t)$, або

$$\frac{dS}{dt} = \sum_{i=1}^4 w_i \times I_i(t) + \Delta S, \quad (3.6)$$

Зміну інтегрального показника економічної безпеки можна представити як різницю змін складових показника за відповідно визначений проміжок часу

$$\Delta S = \sum_{i=1}^4 w_i \times I_i(t + \Delta t) - \sum_{i=1}^4 w_i \times I_i(t), \quad (3.7)$$

тобто

$$\Delta S = \sum_{i=1}^4 w_i [I_i(t + \Delta t) - I_i(t)] \quad (3.8)$$

Тоді швидкість зміни інтегрального показника економічної безпеки цукрової галузі за зміну часу Δt (момент часу від t до $t + \Delta t$) опишемо як:

$$\frac{dS}{dt} = \frac{\Delta S}{\Delta t} = \sum w_i \times \frac{\Delta I_i}{\Delta t} = \sum_{i=1}^4 w_i \frac{dI_i}{dt}, \quad (3.9)$$

де $\frac{dI_i}{dt}$ – відображає на скільки одиниць зміниться значення показника I_i за зміну часу Δt .

Пошук $\frac{dI_i}{dt}$ здійснимо за рівнянням лінійної регресії

$$I_i = bt + c \dots \dots \dots (3.10)$$

Тоді значення зміни показника I_i за зміну часу описується диференціальним рівнянням типу:

$$\Delta I_i = I_i(t + \Delta t) - I_i(t) = w(t + \Delta t) + c - (wt + c) = w\Delta t; \text{ тобто } \Delta I_i = w\Delta t;$$

$$\text{а } \frac{dI_i}{dt} = \frac{\Delta I_i}{\Delta t} = w_i$$

Швидкість зміни інтегрального показника економічної безпеки формалізовано опишемо як:

$$\frac{dS}{dt} = \sum_{i=1}^4 a_i \times w_i \quad (3.11)$$

Підставивши розрахункові значення одержимо, що швидкість зміни показника економічної безпеки одержимо $\Delta S = 1,25$, що свідчить про суттєве уповільнення процесу деградації галузі. Тому в прогнозі за наступні 5 років значення показника економічної безпеки становитиме 52,57%, що є близьким до значення показника при оптимістичному прогнозі.

Відповідно до обраних сценаріїв забезпечення економічної безпеки розглянемо можливі вектори розвитку галузі. У реалізації кожного із трьох сценаріїв є зацікавлені сторони, долучені до виробництва і споживання цукру. Перша група сторін представлена споживачами цукру: фізичними та юридичними особами, які купують цукор як для кінцевого споживання так і для подальшої переробки. Очевидно, що їхні очікування від реалізації стратегії пов'язані з можливістю придбання цукру, що відповідає міжнародним вимогам по екологічності та за більш низькою ціною

Друга група – це самі виробники цукру. Їх інтереси знаходяться в площині отримання максимального прибутку шляхом виробництва і реалізації на внутрішньому і зовнішніх ринках конкурентоспроможної продукції в умовах, впливу мінімальних дестабілізуючих чинників.

Третю групу інтересів представляє держава та її очікування стосовно:

- забезпечення продовольчої безпеки: максимальні поставки дешевого цукру високої якості на внутрішній ринок, для задоволення потреб споживачів; та

- забезпечення економічної безпеки: через максимізацію поступлень у бюджет, за рахунок нарощення внутрішнього виробництва цукру за ринковою ціною та його експорту на зовнішні ринки.

Критеріями оцінки сценаріїв були визначені:

- 1) можливості досягнення поставлених цілей;
- 2) відповідність інтересам основних зацікавлених сторін.

Перший сценарій розвитку: інерційний (найбільш ймовірний) – передбачає збереження поточного вектора розвитку галузі та відповідає

критерію можливості досягнення поставлених цілей. Тенденція реалізації цього сценарію передбачає високі імпорتنі мита на ввезення цукру та обмеження виробництва на потребами внутрішнього ринку. Як наслідок, у виробників буде відсутній стимул до підвищення конкурентоспроможності і розвитку вітчизняної продукції, що в подальшому призведе до втрати вітчизняного цукровиробництва і переходу на споживання імпорту. Підтвердженням є спадна тенденція рівня ресурсної складової економічної безпеки галузі починаючи із 2012 р., та зростаюча динаміка інноваційних продуктів: біоетанолу на виробничих потужностях галузі. Недоліком цього сценарію: для виробників є те, що незважаючи на короткострокову вигоду, виробники цукру залежать від коливань на внутрішньому ринку; для споживачів: є ризик зниження якості і технічного рівня продукції через відсутність конкуренції. Реалізація цього сценарію є прийнятною для держави, а також для виробників цукру оскільки частка вітчизняного цукру на ринку зросте, а при цьому зростуть податкові надходження.

Другий сценарій розвитку галузі (песимістичний): повна лібералізація національного ринку цукру не може реалізовуватись, через неготовність підприємств галузі конкурувати з глобальними компаніями. Повна лібералізація внутрішнього ринку призведе до переважання імпорту та витіснення українського цукру. Відбудеться повна втрата компетенцій в цукроварінні. При цьому не буде забезпечений притік інвестицій у створення нових або модернізацію вітчизняних підприємств, оскільки прямі поставки будуть більш вигідними. Реалізація цього сценарію не задовольняє інтереси виробників цукру і держави (оскільки виникають загрози економічній безпеці галузі та національній та продовольчій безпеці держави). Позитив від реалізації цієї стратегії отримають споживачі, оскільки вони матимуть можливість купувати більш якісну продукцію за дешевшими цінами, що покращить соціальну складову економічної безпеки.

Третій сценарій – оптимістичний, характеризується захистом внутрішнього ринку і масштабною державною підтримкою експорту вітчизняної продукції та інноваційністю її розвитку. Даний сценарій має низку переваг, так, основний акцент здійснюється саме на підвищення ресурсної складової цукровиробництва. Поряд з високою часткою вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку, забезпечується додатковий обсяг експорту. Це призведе до збільшення обсягів продажів (доходів цукровиробників), податкових відрахувань і зростання економічної безпеки галузі та зниження залежності від внутрішнього ринку). Даний сценарій є звичайно найкращим для розвитку цукрової галузі та забезпечення належного рівня економічної безпеки, проте, із трьох сценаріїв, він найменше відповідає критерію «реалізованості».

Ще одним критерієм вибору сценарію є розрахунок «запасу міцності» системи економічної безпеки конкретної галузі на основі відхилення песимістичних показників рівня економічної безпеки від її раціонального рівня [86]. Мірилом доцільності вибору одного із сценаріїв слугує мінімальне значення розрахованого показника «запасу міцності», що дозволяє виявити напрями позитивних тенденцій у розвитку галузі:

$$\begin{cases} Y_{MS} = Y_{RT} - Y_{PT} \\ Y_{MS} \rightarrow \min \end{cases}, \quad (3.12)$$

де Y_{MS} – запас міцності системи економічної безпеки при реалізації певного сценарію; Y_{RT} – рівень економічної безпеки за сценарієм ймовірної оцінки; Y_{PT} – рівень економічної безпеки за сценарієм песимістичної оцінки.

На основі формули розрахуємо оптимальне значення якісних характеристик системи економічної безпеки цукрової галузі (табл.3.5).

Серед розрахованих значень найбільше відхилення песимістичного сценарію від ймовірного має соціальна складова економічної безпеки та становить 1,76; найменше відхилення є у показника інноваційної складової – 1,15, що свідчить про те, що найменше задіяною у зміцненні економічної

безпеки є саме ця складова. Оскільки, за даним критерієм інноваційна складова має найменше значення серед наявних альтернатив, що дозволяє стверджувати про наявність позитивних тенденцій змінення економічної безпеки цукрової галузі України саме в цьому напрямку.

Таблиця 3.5

Результати визначення «запасу міцності» складових системи економічної безпеки цукрової галузі України у 2014 р.

Складові економічної безпеки	Ймовірний сценарій	Песимістичний сценарій	Запас міцності складових системи економічної безпеки
Ресурсна	11,41	9,95	1,46
Соціальна	13,71	11,95	1,76
Ринкова	13,11	11,43	1,68
Інноваційна	9,01	7,86	1,15

Розраховано авторами за методикою [86]

Отже, здійснене прогнозування узагальненого інтегрального показника економічної безпеки за допомогою трендового аналізу, який дав змогу визначити його значення у наступні 5 років. Так, незважаючи на висхідний тренд рівень економічної безпеки цукрової галузі, перебуватиме у діапазоні «ймовірної небезпеки» 47%-54%.

Розрахована швидкість зміни узагальненого інтегрального показника економічної безпеки свідчить про уповільнення процесу деградації галузі та дозволяє стверджувати, що найбільш ймовірним у 2022 р. є значення показника економічної безпеки на рівні 53%, що є близьким до значення показника за оптимістичним сценарієм. За критерієм «запасу міцності» обґрунтовано, що позитивні тенденції у зміцненні економічної безпеки цукрової галузі спостерігатимуться при підвищенні рівня інноваційної складової.

3.2. Заходи підвищення рівня економічної безпеки цукрової галузі України

Забезпечення економічної безпеки галузі передбачає формування системи дій, які б запобігали виникненню кризових ситуацій або дозволяли

мінімізувати негативні наслідки від їх впливу. Комплексна система забезпечення економічної безпеки цукрової галузі передбачає різний набір заходів для її забезпечення залежно від ієрархії загроз (рис 3.4). Так, для усунення операційних загроз, які є загрозами, що впливають на внутрішньогалузеві ресурси, оптимальним є використання програмно-цільового підходу. Концептуальними особливостями забезпечення економічної безпеки на цьому рівні є створення та впровадження комплексної системи внутрішньогалузевого планування за цілями і результатами діяльності, конкурентного розподілу ресурсів між програмами і проектами, а також контролю за досягненням результатів їх діяльності із визначенням відповідальних за невиконання завдань.

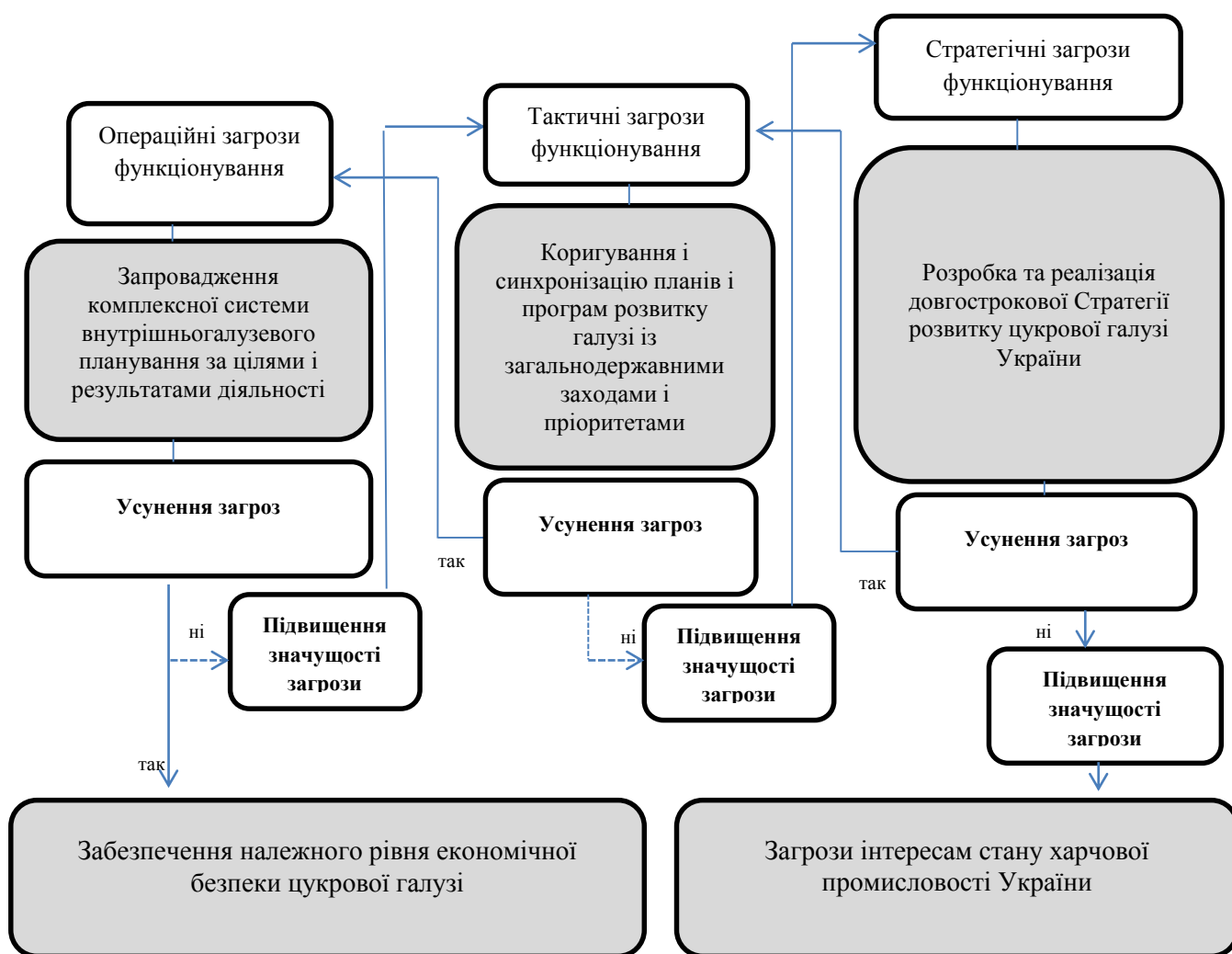

Рис. 3.4. Комплексна система заходів із забезпечення економічної безпеки цукрової галузі в Україні (запропоновано авторами)

Усвідомлення важливості і необхідності забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України в межах загальнодержавної промислової політики формує передумови розробки інструментів (організаційних та економічних), які будуть використані органами державного управління різних рівнів, з метою захисту галузевих інтересів від оперативних загроз. Одним із дієвих інструментів забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України (опираючись вітчизняний та зарубіжний досвід) – є програмно-цільовий підхід, який ґрунтується на методології системного аналізу і планування. Предметом цільових програм є конкретні і пріоритетні проблеми, вирішення яких дасть змогу здійснити ефективне поєднання програмних цілей та шляхів їх досягнення, способами державного і ринкового регулювання.

На нашу думку, забезпечення економічної безпеки за програмно-цільовим підходом здійснюється за наступними етапами:

- 1) аудит стану цукрової галузі та створення системи її моніторингу;
- 2) формування цілей та основних завдань галузі з позиції її сталого функціонування та розвитку;
- 3) визначення ключових вимірних показників економічної безпеки цукрової галузі, які б корелювалися із стратегічними цілями галузі і змінами в зовнішньому середовищі;
- 4) формування кількісних показників оцінки ступеня досягнення поставлених цілей, і виконавців, відповідальних за досягнення поставлених цілей;
- 5) визначення загроз, що перешкоджають досягненню поставлених цілей;
- 6) формування програми протидії визначеним загрозам;
- 7) кількісна оцінка результатів реалізації програми.

Реалізація галузевих цільових програм дозволяє адаптувати функціональні складові економічної безпеки галузі до завдань, що визначаються у програмі. За основу береться система якісних і кількісних показників, що характеризують рівень економічної безпеки галузі (табл. 3.6).

Таблиця 3.6.

Заходи спрямовані на подолання операційних загроз економічної безпеки цукрової галузі України

Стратегічні цілі спрямовані на забезпечення економічної безпеки	Заходи, спрямовані на підвищення рівня безпеки	Функціональна орієнтація програм
ціль № 1 забезпечення основних засад функціонування галузі: <i>Для досягнення цього поставлено такі завдання:</i> 1.1. Забезпечення належного рівня ресурсної безпеки: – підвищити продуктивність праці на цукрових заводах галузі; – підвищити ефективність фонду заробітної плати; – знизити енергомісткість виробництва цукру; – знизити фондомісткість; – оновити основні виробничі фонди галузі; – зменшити вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку; 1.2. Забезпечення належного рівня ринкової безпеки: – підвищення частки національного цукрового ринку країни у загальносвітовому ринку цукру; – підвищення частки продукції цукрової галузі у загальному обсязі експорту країни; – зниження частки тіньової складової на ринку цукру; – підвищення рівня рентабельності виробництва 1.3. Забезпечення належного рівня соціальної безпеки: – підвищення попиту на робочу силу підприємствами галузі; – зростання фізичної доступності до цукру для населення у сільській місцевості. ціль № 2 Розвиток економічного потенціалу галузі: <i>Завдання:</i> – підвищити частку інноваційних продуктів на національному ринку цукрової промисловості – підвищити частку інновацій у виробництві – підвищити частку цукрових заводів, що мають виробничі сертифікати ISO9001 – підвищити частку інвестицій у підприємства галузі – підвищити частку фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості у загальній кількості спеціалістів в Україні	– запровадження субсидування відсоткових ставок та механізмів пільгового оподаткування для юридичних осіб, що задіяні у виробництві цукру та модернізують виробництво; – здійснення дерегуляції ринку цукру; – формування переваг при усуненні бартерних та тіньових операцій;	➤ Організаційно – господарські програми; ➤ Виробничо-технічні
	– проведення гнучкої митно-тарифної політики; – удосконалення механізм квотування виробництва цукру; – встановлення об'єктивної мінімальної ціни на цукор у межах квоти, які б гарантували рентабельність підприємствам галузі – захист внутрішнього ринку від недобросовісного імпорту та масового нерегульованого та неконтрольованого завезення товарів за низькими цінами	➤ Організаційно-економічні
	– збільшення бюджетного фінансування інженерно-технічних спеціальностей у ВНЗ – запровадження механізмів підтримки виробників, що інвестують у інновації та впроваджують їх у виробництво; – запровадження пільг на етапі розробки та впровадження у виробництво інноваційних продуктів	➤ Інвестиційні ➤ Науково-технічні

Важливо, щоб формування цільових програм здійснювалось децентралізовано, та не обмежувалось однією програмою для галузі. Формування організаційно-господарських, виробничо-технічних, організаційно-економічних, інвестиційних тощо програм дозволить більш детально пропрацювати загрози, що супроводжують функціонування галузі, та отримати бажаний результат або досягти поставленої цільової функції.

Забезпечення економічної безпеки галузі на тактичному рівні передбачає формування системи, яка складається із вибору моделі державного регулювання цукровиробництва через виокремлення загроз, підходів і заходів щодо їх усунення (рис.3.5).

Протидія тактичним загрозам полягає у створенні таких умов взаємодії держави/галузі з джерелами їх виникнення, за яких проходить трансформація небезпеки у безпеку шляхом правової взаємодії, спрямовану на зміну середовища функціонування галузі, джерел виникнення або чинників реалізації загроз.

Цілями держави на тактичному рівні в процесі забезпечення економічної безпеки галузі є:

- розробка господарського законодавства, забезпечення правової основи і соціального клімату, для сприяння ефективного функціонування галузевої економіки;
- підтримка конкуренції і збереження ринкових підходів;
- стабілізація економіки в умовах впливу зовнішніх дестабілізуючих чинників;
- стимулювання економічного зростання.

Державний вплив на забезпечення економічної безпеки може визначатися обраною моделлю участі держави у регулюванні розвитку цукрової галузі.

Незавершеність та нестійкість правової та інституційної системи галузі	ЦІЛІ [за: Концепцією Комплексної державної програми реструктуризації і розвитку бурякоцукрової галузі на період до 2010 р.]	ЗАВДАННЯ:	Інформаційна невизначеність щодо майбутнього стану галузі
	подолання кризових явищ у цукровій галузі та забезпечення її подальшого ефективного розвитку;	➤ стимулювання споживання цукру на внутрішньому ринку та завантаження надлишкових потужностей галузі виробництвом біоетанолу;	
	відновлення позицій вітчизняного товаровиробника на зовнішньому ринку цукру;	➤ отримання режиму вільної торгівлі з ЄС та країнами-членами СОТ щодо отримання вітчизняною цукровою промисловістю права на безмитний доступ у рамках встановлених тарифних квот на ринки цих країн;	
	створення привабливого галузевого інвестиційного клімату.	➤ підготовка організаційно-правових основ зміцнення існуючих механізмів формування інвестиційного клімату й запобігання виявлення проявів недобросовісної конкуренції на ринку цукру;	
	МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКБ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ:		
	➤ функціонування на принципах ринкової самоорганізації, максимальної децентралізації влади і лібералізацію ринку; ➤ функціонування в умовах наявності сильного й авторитетного центрального органу; ➤ змішана модель, яка передбачає регулювання функціонування галузі через різні міністерства на рівні відповідних галузевих підрозділів в умовах максимальної децентралізації влади і фінансів		
ЗАХОДИ:			Інформаційна невизначеність щодо майбутнього стану галузі
➤ формування внутрішньої державної політики, направленої на розвиток цукрової галузі із механізмами підтримки галузі у кризових ситуаціях; ➤ гармонізація нормативно-правових актів України, що регулюються функціонування цукрової галузі із вимогами законодавства Європейського союзу (зокрема щодо вимог безпечності харчових продуктів); ➤ сформулювати програму змішаного інвестування в інноваційні програми розвитку вітчизняної цукрової галузі;			
ПРОТИДІЯ ЗАГРОЗАМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ НА ТАКТИЧНОМУ РІВНІ			

Рис. 3.5. Заходи протидії загрозам економічної безпеки цукрової галузі України на тактичному рівні

Світова практика виділяє три моделі державної участі у регулюванні розвитку галузей економіки: перша модель передбачає функціонування галузі на принципах ринкової самоорганізації, максимальної децентралізації влади і лібералізації ринку; друга модель виявляється у наявності сильного й авторитетного центрального органу – міністерства, що контролює діяльність усіх підприємств галузі в країні; третя модель дозволяє регулювати функціонування галузі через різні міністерства на рівні відповідного галузевого підрозділу [47].

Використання першої моделі державної участі в забезпеченні економічної безпеки, описане у працях [202; 204] та є доцільним у випадках неперіоритетності галузі в національній економіці, або коли недержавні галузеві суб'єкти є стійкими та здатними захищати галузеві інтереси без державної участі.

Друга модель – передбачає існування органу державної влади із певними владними повноваженнями управління щодо забезпечення відповідних значень критичних індикаторів економічної безпеки галузі. Саме цими суб'єктами формуються основні організаційно-економічні важелі впливу на рівень економічної безпеки галузі та визначаються перспективи її розвитку. Недоліком цієї моделі її повільна адаптація до змін та формування додаткових бюрократичних перешкод. [174]

Третя модель передбачає обмежену роль держави у забезпеченні економічної безпеки галузі. Вона передбачає, що певний виконавчий орган (відповідальний за розвиток галузі) не приймає безпосередньої участі у забезпеченні економічної безпеки, проте регламентуючи загальні питання розвитку галузі (розробку нормативно-правової бази, збір та обробку статистичної інформації тощо) здійснює опосередкований захист від загроз галузевим інтересам [46].

Вибір однієї із моделей державної участі щодо захисту галузевих інтересів цукровиробництва від тактичних загроз у будь-якому випадку передбачає завдання щодо:

- переходу від епізодичних заходів забезпечення економічної безпеки до створення стабільного організаційно-економічного механізму цільової орієнтації всіх елементів механізму на систематичне виявлення та вирішення всієї сукупності проблем, пов'язаних із захистом галузевих інтересів;

- реалізації довгострокової політики та інтегрованих в неї цільових програм (а також нормативно-правових і методичних засади для їх реалізації), що дають змогу комплексно застосовувати організаційні та економічні важелі управління та інформаційне, організаційно-методичне й ресурсне забезпечення;

- визначення зацікавлених учасників у зміцненні економічної безпеки цукрової галузі та оцінювання їх впливу на функціонування галузі та захист галузевих інтересів;

- формування змін і рекомендацій щодо подолання негативного впливу тактичних загроз на галузеве середовище.

Основними засобами протидії тактичним загрозам економічної безпеки є правове забезпечення економічної безпеки, що досягається через попередження, уникнення чи мінімізацію їх наслідків. Зокрема, на думку експертів [31] такі загрози, як недосконалість законодавчої бази, нелогічні і суперечливі дії державних органів влади та непрозорість розподілу державного фінансування, можуть бути усунені завдяки:

- формуванню ефективної галузевої інфраструктури управління;
- розробці законодавства, що створює умови, гарантії і стимули для підприємництва, конкуренції та структурної перебудови;
- жорсткому контролю за виконанням чинних норм законів;

- прозорому формуванню та громадському контролю за перерозподілом фінансових потоків;
- формуванню механізмів підтримки галузі у кризових ситуаціях.

Сучасний етап розвитку цукрової галузі характеризується динамічністю зовнішнього середовища та зростаючим рівнем впливу глобалізації на її функціонування. Важливу роль відіграє не лише обсяг зовнішньої торгівлі цукром, але й участь галузі в міжнародних економічних процесах, як вагомого гравця.

Основною групою стратегічних загроз інтересам вітчизняної цукрової галузі є економічні загрози, серед яких:

1. Погіршення кон'юнктури на світовому ринку цукру. У перспективі на світовому ринку цукру посиляться конкуренція між країнами-експортерами внаслідок виходу на глобальний рівень нових гравців (зокрема ЄС) і прагнення багатьох країн-імпортерів до власної переробки цукру за рахунок використання цукру-сирцю. Цукрова галузь України сприйнятлива до негативних змін світової ринкової кон'юнктури: падіння ціни на цукор знижує стимули іноземних інвесторів щодо інвестування в українську цукрову галузь, а галузь, своєю чергою, втрачає перспективи розвитку.

2. Відсутність умов і стимулів для розвитку людського капіталу. Проблема нестачі висококваліфікованих кадрів для українських цукроварів зберігає свою актуальність незалежно від економічної ситуації. У міру відновлення економіки галузь буде відчувати все більшу потребу у високопрофесійних спеціалістах.

3. Корупція, що є системною стратегічною загрозою економічній безпеці цукрової галузі України та представляє собою: ринок тіньових послуг між державними службовцями та цукровиробниками, економічні злочини та фінансові махінації.

4. *Непослідовність у здійсненні економічних реформ.* Декларування переходу України на інноваційний тип розвитку без програми трансформації галузей економіки несе у собі великі загрози, що сповільнюють економічне зростання та обмежують інвестиційні можливості у цукровій галузі України. Підготовка і прийняття нових законів і методик в Україні не гарантує успішної реалізації ефективних принципів та механізмів державного управління. Концептуально не опрацьованими залишаються механізми конкурентного розподілу ресурсів за галузевими програмами, не зрозумілі процедури коригування планів і бюджетів при істотній зміні пріоритетів, ресурсних обмежень, ризиків невиконання намічених програм та інші. Загрози некомплектності, непослідовності та імітації реформ вкрай високі.

5. *Глобалізація світової економіки* впливає і на українських виробників цукру. Так, зростання конкурентоспроможності українського цукру іншими країнами-виробниками розглядається як небезпека та загроза їх національним інтересам. Вихід на світові ринки супроводжується протидією зі сторони не лише компаній конкурентів, але й захисним державним регулюванням, протистояти якому компанії нездатні.

Посилення впливу стратегічних загроз на функціонування цукрової галузі змінює і стратегію забезпечення її економічної безпеки. Кризовий стан у якому опинилась цукрова галузь України вимагає зміни пріоритетів у забезпеченні економічної безпеки галузі, які визначатимуть її подальші дії у виявленні та попередженні загроз економічної безпеки будь-якої галузі.

Цілями протидії стратегічним загрозам є готовність і можливість забезпечити економічну стабільність галузі під впливом стратегічних загроз та дестабілізуючих чинників.

Ефективна протидія загрозам стратегічного рівня вимагає формування ефективного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України, який повинен базуватися на принципах:

1) послідовності дій органів державної влади щодо реалізації найважливіших стратегічних орієнтирів розвитку цукровиробників та зацікавленості у створенні економічно стійких і здатних до розвитку цукрових заводів, що дозволять забезпечити не лише внутрішній попит на продукцію, але й бути конкурентоспроможними на міжнародних ринках;

2) передбачуваність державного регулювання, щодо активізації підприємницьких та інноваційних ініціатив, за допомогою механізмів прямого та непрямого регулювання правил функціонування ринку цукру в Україні; державно-приватного партнерства стосовно стратегічних проектів (наприклад виробництво біоетанолу).

Способами забезпечення економічної безпеки на стратегічному рівні є:

1) забезпечення належного рівня економічної безпеки цукрової галузі через попередження впливу стратегічних загроз на галузеві інтереси;

2) протидія негативному впливові загроз, що відбувається через формування та реалізацію заходів забезпечення макроекономічної стабільності цукрової галузі.

Основними діями щодо подолання стратегічних загроз можуть стати заходи по упередженню їх впливу на галузь (табл. 3.7).

Визначені стратегічні загрози володіють значними синергетичним ефектом. Їх реалізація підвищує ймовірність деградації стану галузі або її припинення її функціонування. Оскільки окрім безпосередніх стратегічних загроз, запускаються механізми реалізації існуючих та ймовірних загроз на тактичному та операційному рівнях.

Важливу роль у протидії стратегічним загрозам відіграють заходи забезпечення макроекономічної стабільності (рис.3.6), що полягають у: швидкому формуванні в країні інститутів і механізмів, що відслідковуватимуть макрозагрози економічній безпеці у розрізі галузей; доповненні товарообміну іншими формами співпраці – економічною інтеграцією, науково-технічною кооперацією, виробничою інтеграцією на

основі нової парадигми відносин; збільшенні національного доходу в порівнянні з обумовленими масштабами внутрішнього виробництва на основі зростання міжнародного обігу ресурсів і підвищенні його ефективності; зростанні міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних виробників цукру та посиленні ролі міжнародного обміну як чинника збалансованості економічного зростання.

Таблиця 3.7

Заходи попередження впливу стратегічних загроз у цукровій галузі України

Загрози	Заходи щодо їх попередження														
1	2														
<i>Позіршення кон'юнктури на світовому ринку цукру</i>	1) диверсифікація експортних ринків: ➤ забезпечення поставок українського цукру на ринки Китаю, Японії, Індонезії, країни Близького Сходу та Африки; 2) стимулювання експорту продукції галузей-споживачів вітчизняного цукру: кондитерська, спиртова, молокопереробна тощо;														
<i>Корупція</i>	3) просування інтересів вітчизняного цукровиробництва міжнародній арені: ➤ активна участь у міжнародному переговорному процесі з питань усунення нетарифних бар'єрів між країнами-членами СОТ щодо цукру; ➤ 4) адаптація українського законодавства що регламентує якість продуктів харчування до міжнародних систем управління безпечністю харчових продуктів;														
<i>Відсутність умов і стимулів для розвитку людського капіталу</i>	1) ефективна люстраційна політика держави; <tr> <td><i>Непослідовність у здійсненні економічних реформ</i></td><td> 2) реформування правоохоронних органів і суддівського корпусу.</td></tr> <tr> <td></td><td> 1) розробка плану заходів з покращання демографічної ситуації; <tr> <td></td><td> 2) обґрунтування поточного стану та перспективних прогнозів потреби в кадрах для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі; <tr> <td></td><td> 3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr></td></tr></td></tr></td></tr>	<i>Непослідовність у здійсненні економічних реформ</i>	2) реформування правоохоронних органів і суддівського корпусу.		1) розробка плану заходів з покращання демографічної ситуації; <tr> <td></td><td> 2) обґрунтування поточного стану та перспективних прогнозів потреби в кадрах для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі; <tr> <td></td><td> 3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr></td></tr></td></tr>		2) обґрунтування поточного стану та перспективних прогнозів потреби в кадрах для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі; <tr> <td></td><td> 3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr></td></tr>		3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr>		4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr>		1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr>		2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі.
<i>Непослідовність у здійсненні економічних реформ</i>	2) реформування правоохоронних органів і суддівського корпусу.														
	1) розробка плану заходів з покращання демографічної ситуації; <tr> <td></td><td> 2) обґрунтування поточного стану та перспективних прогнозів потреби в кадрах для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі; <tr> <td></td><td> 3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr></td></tr></td></tr>		2) обґрунтування поточного стану та перспективних прогнозів потреби в кадрах для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі; <tr> <td></td><td> 3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr></td></tr>		3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr>		4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr>		1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr>		2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі.				
	2) обґрунтування поточного стану та перспективних прогнозів потреби в кадрах для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі; <tr> <td></td><td> 3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr></td></tr>		3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr>		4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr>		1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr>		2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі.						
	3) залучення виробників цукру до інвестицій в освіту майбутніх фахівців цукровиробництва; <tr> <td></td><td> 4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr></td></tr>		4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr>		1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr>		2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі.								
	4) розробка освітнього галузевого стандарту з підготовки персоналу, що працює у цукровій галузі <tr> <td></td><td> 1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr></td></tr>		1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr>		2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі.										
	1) максимальна публічність у прийнятті урядових рішень стосовно функціонування галузі; <tr> <td></td><td> 2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі. </td></tr>		2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі.												
	2) залучення громадських ініціатив на всіх етапах прийняття і реалізації урядових рішень стосовно цукрової галузі.														

Отже, для забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України внаслідок негативного впливу стратегічних загроз необхідно розробити довгострокову Стратегію розвитку цукрової галузі України цілями якої є протидія негативного впливу загроз на галузеві інтереси; принципами: послідовність дій органів державної влади щодо реалізації найважливіших стратегічних орієнтирів розвитку цукровиробництва та передбачуваність державного регулювання, щодо активізації підприємницьких та інноваційних ініціатив галузі; способами: попередження впливу стратегічних загроз на галузеві інтереси та протидія негативному їх впливові через формування та реалізацію заходів забезпечення макроекономічної стабільності цукрової галузі; та здійснити гнучку адаптацію Стратегії до зміни зовнішніх умов функціонування галузі.

Рис. 3.6. Заходи забезпечення макроекономічної стабільності цукрової галузі України (запропоновано авторами)

Основним завданням держави у забезпечення економічної безпеки вітчизняної цукрової галузі є формування цілісної комплексної системи заходів забезпечення економічної безпеки, яка повинна складатися із:

- створення стійкої внутрішньогалузевої структури та цільових програм протидії операційним загрозам цукрової галузі. Вирішення цього завдання передбачає внутрішню перебудову галузі, яка спрямована на подолання загроз у виробництві цукру і формуванні основ її інноваційного розвитку. Визначальним для галузі є подолання кризових і посткризових явищ з метою досягнення стійких темпів економічного розвитку, а також використання відкритих в цей період можливостей для якісного оновлення та модернізації українських цукрових заводів.

- формування стабільної та збалансованої (між інтересами держави і галузі) моделі ефективного функціонування цукрової галузі в умовах тактичних загроз. Реалізація цього завдання передбачає коригування і синхронізацію планів і програм розвитку галузі із загальнодержавними заходами і пріоритетами. Визначальним для галузі є розвиток галузевої інфраструктури та завершення формування базових ринкових інститутів, стабільної і ефективної нормативної правової бази та системи державного регулювання для національних виробників цукру.

- розробка довгострокової Стратегії розвитку цукрової галузі України цілями якої є протидія негативного впливу стратегічних загроз на галузеві інтереси через принципи: послідовність дій органів державної влади щодо реалізації найважливіших стратегічних орієнтирів розвитку цукровиробництва та передбачуваності державного регулювання, щодо активізації підприємницьких та інноваційних ініціатив галузі. Реалізація Стратегії розвитку цукрової галузі України може бути досягнута декількома способами: через попередження впливу стратегічних загроз на галузеві інтереси та через протидію негативному їх впливові через формування та реалізацію заходів забезпечення макроекономічної стабільності цукрової галузі.

3.3. Удосконалення організаційно-економічного механізму взаємодії державних і недержавних інституцій для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України

Дослідження основних елементів економічної безпеки цукрової галузі України, засвідчило низку системних проблем, які свідчать про серйозну загрозу функціонуванню цукрової галузі на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Забезпечення економічної безпеки є однією із цілей державного регулювання економіки, а інститути державної влади визначають завдання для її досягнення. Окрім інститутів державної влади у забезпеченні економічної безпеки бере участь і бізнес через галузеві об'єднання підприємств. Зарубіжний досвід галузевої трансформації свідчить про те, що саме галузеві формування (асоціації, спілки, союзи) створюють проміжну ланку взаємодії між державними та ринковими інститутами та стають додатковим суб'єктом у забезпеченні економічної безпеки реального сектору економіки та й її підсистем. На сьогодні в Україні використання інструментів самоорганізації з метою забезпечення економічної безпеки проходить своє становлення. Наприклад, громадські організації об'єднані у громадську платформу Реанімаційний пакет реформ напрацьовують ключові реформи, в т.ч. такі, які матимуть позитивний вплив на забезпечення економічної безпеки держави на усіх її рівнях. З іншого боку, ініціативи напрацьовані громадським сектором без підтримки бізнесу не мають можливості реалізуватися у відповідну державну політику.

У цукровій галузі заходи спрямовані на забезпечення функціонування галузі та її розвиток проводить НАЦУ «Укрцукор». Зокрема Асоціація консультувала та брала участь в розробці понад 70 нормативно-правових актів із захисту внутрішнього ринку цукру та покращенню фінансово-господарської діяльності підприємств галузі та була в числі підписантів Меморандуму про узгодження дій між Кабінетом міністрів України та галузовими формуваннями Міністерства аграрної політики України на ринку цукру [139].

Реалізація організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки цукрової галузі вимагає від галузевих формувань (асоціацій, спілок, союзів) виконання певних функцій. Узагальнення напрацювань українських економістів [96; 145], дає змогу виділити функції безпосереднього та опосередкованого впливу на економічну безпеку цукрової галузі. Так, опосередковані функції полягають у забезпеченні економічної безпеки в межах загальної діяльності інститутів галузевих формувань, та можуть бути поділені на шість груп: економічну, політичну, організаційну, представницьку, контрольну та соціальну (табл.3.8).

Таблиця 3.8

**Функції опосередкованого впливу галузевих формувань у
забезпеченні економічної безпеки цукрової галузі**

Функція	Суть функції	Вияв функції
1	2	3
Економічна	Формування та координація стратегічних напрямів розвитку економіки галузі в умовах забезпечення її економічної безпеки	Економічна функція спрямована на вирішення завдань: 1) прогнозування й досягнення заданих показників функціонування галузі; 2) забезпечення її розширеного відтворення
Політична	Участь, підготовка та сприяння у прийнятті нормативно-правових актів, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки	Протидія у прийнятті нормативно-правових актів, що порушують галузеві інтереси. Та сприяння у прийнятті рішень, які мають позитивний вплив на підприємства галузі
Організаційна	Участь у відносинах з формуванні інструментів забезпечення економічної безпеки цукрової галузі	Асоціації (союзи, спілки) є суб'єктом організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки, впливаючи на формування інструментів щодо захисту галузевих інтересів та є носіями галузевої інформації
Представницька	Делегування повноважень щодо представлення інтересів своїх засновників (учасників)	Виявляється у праві здійснювати зовнішні комунікації від імені галузі при взаємодії з політичними інститутами щодо вираження галузевих інтересів
Контрольна	Контролюють чинники впливу на функціонування галузі	Виконують функцію опосередкованого контролю за діяльністю підприємств галузі та за законодавчими ініціативами, що мають вплив на її функціонування

Продовження табл. 3.8

1	2	3
Соціальна	Регулюванні всієї сукупності соціальних процесів – трудової зайнятості, освітніх програм тощо	Комунікаційна – формує взаємозв'язки між галуззю та громадянами та між галуззю та органами влади Іміджева – громадська підтримка вітчизняної галузі стимулює її розвиток

Запропоновано авторами

Проте, безпосереднє забезпечення економічної безпеки вимагає від недержавного сектору реалізації додаткових функцій: консультативної та захисної.

Активізації інструментів самоорганізації в забезпеченні економічної безпеки, які проявляються у вертикальній інтеграції підприємств галузі; об'єднанні у асоціації, союзи, спілки посилює важливість консультативної функції, яка полягає у тому, що спільні консультації щодо чинників, що впливають на галузеві інтереси (зокрема, з приводу нових подій, які можуть становити загрозу їх безпеці) дозволяють координувати зусилля щодо протидії чи мінімізації їх негативного впливу. Вагомою умовою ефективної реалізації консультативної функції при забезпеченні економічної безпеки галузі є вивчення пропозицій експертного та наукового середовища, поширення знань серед безпосередніх виробників за результатами роботи.

Сьогодні, консультативну та захисну функції тою чи іншою мірою виконуються органи державної влади шляхом державного регулювання та НАЦУ «Укрцукор». Звіти, які публікуються щорічно головою Асоціації цукровиків України та науково-практичні конференції за участі цукровиробників та науковців, щодо стану, проблем та перспектив розвитку галузі, дозволяють ідентифікувати загрози для галузевих інтересів на початкових етапах їх виникнення та вибирати найбільш ефективні засоби їх подолання в реальних умовах. Обстеження стану галузі щорічно публікуються на сайті Міністерства аграрної політики та

продовольства та Державною службою статистики. Однак, ефект від їх реалізації є надзвичайно низький, дослідження не достатньо гармонізовані між собою та, переважно, зорієнтовані на аналіз стану галузі, без окреслення напрямів забезпечення її економічної безпеки.

Функція захисту закладає безпосереднє підґрунтя для можливостей протидіяти галузевим загрозам. Виділимо два основні типи захисту галузевих інтересів від загроз:

- через усунення негативного впливу дестабілізуючих чинників на галузеві процеси;
- через розвиток і зміцнення самої галузі, що мінімізуватиме негативний вплив дестабілізуючих чинників на галузеве середовище.

Усунення негативного впливу дестабілізуючих чинників вимагає від галузеві формування постійної оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз та пошуку оптимальних шляхів їх уникнення або мінімізації нанесених збитків, що потребує пошуку додаткових джерел фінансування.

Зміцнення – ґрунтується на внутрішньому вдосконаленні елементів галузі, що здатне знизити поріг негативного впливу загроз. Одним із способів зміцнення економічної безпеки галузей харчової промисловості є взаємодія між органами влади та галузовими формуваннями через засоби: мотиваційні; лобіювання галузевих інтересів, захисту від цінових коливань та механізми відшкодування шкоди (рис. 3.7).

Так, одним із основних засобів зміцнення економічної безпеки цукрової галузі є мотиваційний механізм. Його реалізація можлива у випадку побудови залежності між рівнем безпеки та результатами роботи підприємств галузі.

Важливим чинником, що впливає на прийняття рішення стосовно проведення виробничого сезону по переробці цукрового буряку та подальших результатів роботи цукрового заводу є виділена квота для реалізації цурку на внутрішньому ринку.

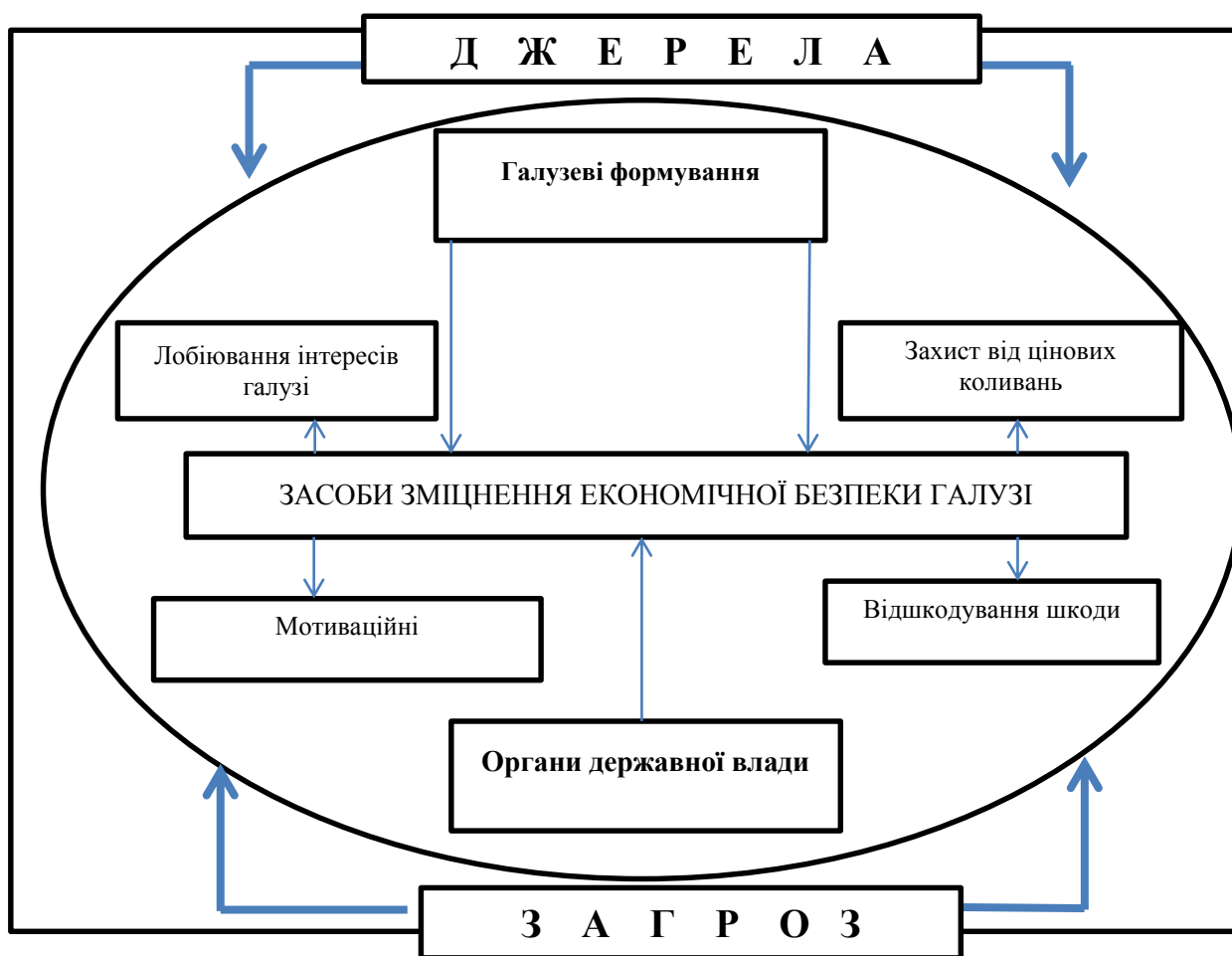

Рис. 3.7. Засоби зміцнення економічної безпеки цукрової галузі державними інституціями та галузевими формуваннями в Україні

Розподіл квот на виробництво цукру для внутрішнього ринку здійснюється Міністерством аграрної політики. Існуючий механізм розподілу квот в Україні українськими та закордонними експертами визнаний неефективним, непрозорим та корупційним. Саме тому, трансформація перерозподілу квот між виробниками через їх викуп на аукціоні, де вартість квоти коливатиметься в залежності від рівня ресурсної складової економічної безпеки підприємства (рис.3.8.), дозволить, підвищуючи ефективність використання виробничих ресурсів, зміцнювати економічну безпеку галузі.

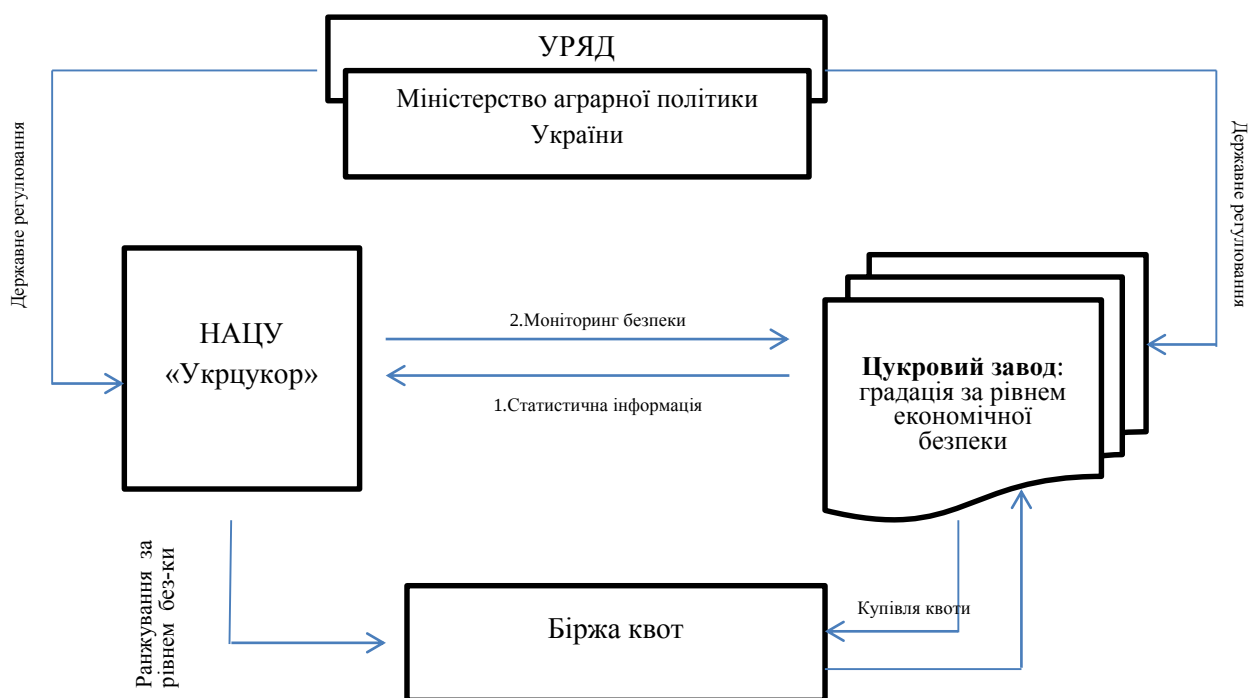

Рис. 3.8. Методичний підхід до розподілу квот за рівнем економічної безпеки між цукровими заводами України (запропоновано авторами)

Переваги від зміненого розподілу квот отримають підприємства, які мають рівень економічної безпеки вищий за середньогалузевий. Передумовами формування цієї схеми є модернізація підприємств та збільшення ефективності їх роботи, оскільки вони зможуть запропонувати внутрішньому споживачеві цукор за більш низькою ціною та будуть спроможні конкурувати на зовнішніх ринках. За досвідом ЄС, перший розподіл квот може базуватися на розумному рекомендаційному історичному періоді з відповідними обсягами виробництва. Після першого розподілу ринковий механізм стимулюватиме необхідний перерозподіл та збільшення продуктивності [11].

В контексті нашого дослідження, лобіювання – є діяльністю галузеві формування, що дозволяє убезпечити або мінімізувати вплив загроз та забезпечити стає функціонування галузі за рахунок довгострокової системи взаємовідносин з профільними для компанії органами державної чи місцевої влади [156]. Лобіювання інтересів галузі є ще одним із засобів забезпечення

економічної безпеки. На практиці схема є достатньо поширена та передбачає наступні етапи (рис.3.9.).

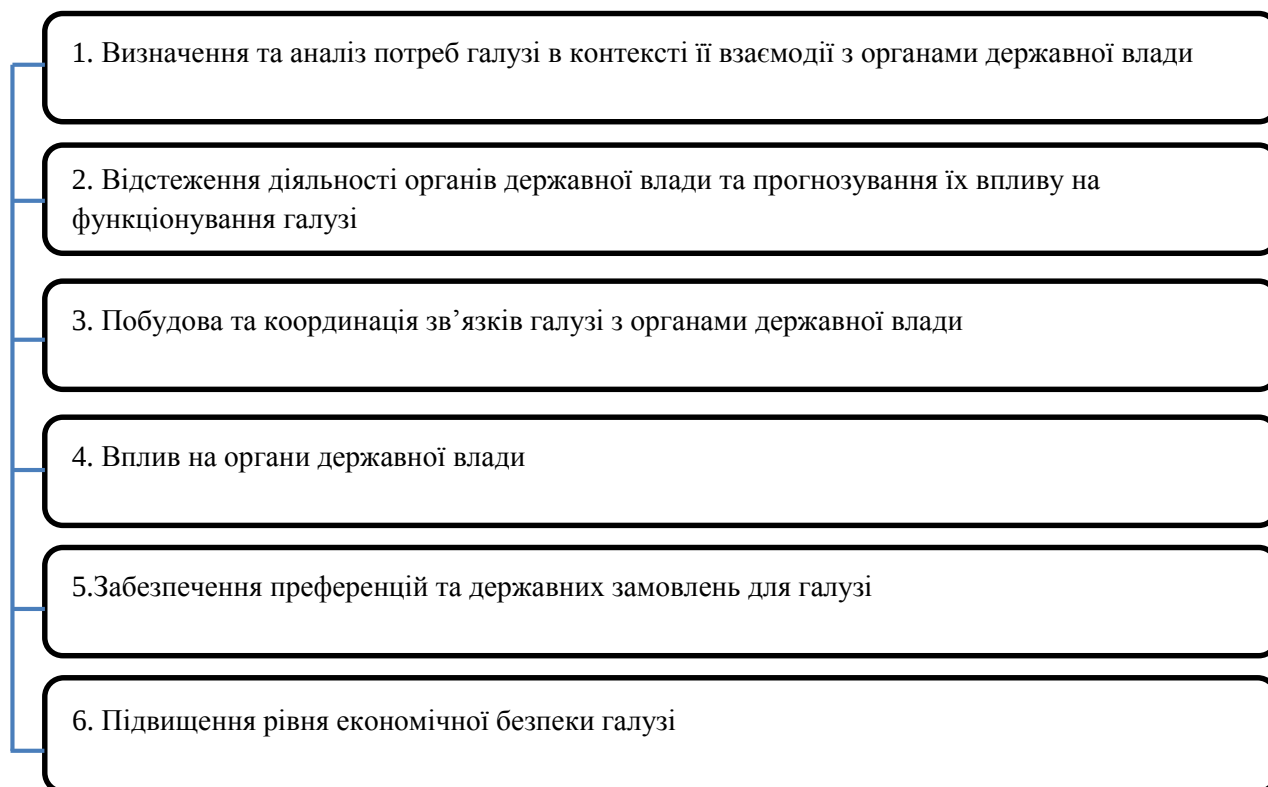

Рис. 3.9.Схема реалізації механізму лобіювання інтересів галузі в контексті підвищення рівня економічної безпеки

Лобіювання інтересів галузі галузовими формуваннями, в контексті підвищення рівня економічної безпеки, передбачає визначення цілей і завдань, які дозволять забезпечити стабільне функціонування галузі, в тому числі аналіз існуючого бюджету та формулювання бажаних його змін, пошук союзників, що передбачає пошук осіб чи організації, що мають подібні інтереси в бюджетному процесі та дозволять отримати певні преференції чи державні замовлення для галузі, що неодмінно сприятиме підвищенню рівню її економічної безпеки. За даними експертів, асоціативне лобіювання є менш схильним до корупції, ніж лобіювання окремих підприємств. Державна влада, беручи до уваги інтереси асоціації, має можливість приймати зважені рішення в інтересах цілої галузі національної промисловості [156]. Тому, необхідність зміцнення економічної безпеки галузі потребує співпраці органів влади та промисловців через систему галузових громадських об'єднань.

Суттєвим чинником зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України є зниження цінової волатильності на внутрішньому ринку цукру. Саме тому взаємодія між Міністерством аграрної політики та продовольства України, ПАТ «Аграрний фонд» та Національною асоціацією цукровиків «Укрцукор», щодо захисту ринку цукру від цінових коливань в Україні може мати наступні завдання:

- розробку спільних законодавчих напрацювань та інформаційної підтримки щодо подолання галузевих схем сформованих на умовах бартеру та давальницької схеми переробки цукрового буряку;
- визначення рекомендованої ціни інтервенції (нижньої межі коливання середніх ринкових цін, яка дає можливість цукровиробникам отримувати мінімальний дохід, достатній для подальшого відтворення);
- посилення контролю за (1) товарними інтервенціями на дефіцитних ринках з метою компенсування надлишкового попиту та формування ціни не нижчої за нижню межу коливання середніх ринкових цін на цукор, (2) операціями з вилучення надлишкових обсягів цукру з внутрішнього ринку;
- долучення галузевих формувань до створення та обслуговування державного резерву цукру, що не дозволить проводити цінові маніпуляції на вітчизняному ринку.

З огляду на те, що Україна лише формує ефективний механізм зміцнення економічної безпеки цукрової галузі нанесення збитків галузевим інтересам має високу ймовірність. Це формує необхідність у механізмі забезпечення економічної безпеки застосовувати засоби, які здатні мінімізувати втрати галузі від негативного впливу дестабілізуючих чинників. Існує два способи відшкодування збитків внаслідок актуалізації загроз економічній безпеці цукрової галузі: через безпосередню фінансову допомогу, або через застосування різноманітних інструментів фінансових ринків.

Функцією галузевих формувань при виборі способу відшкодування збитків внаслідок актуалізації загрози є – організаційна. Тобто, у випадку

необхідності безумовного відшкодування збитків, підприємства-учасники об'єднання можуть створити спільний резерв непередбачуваних витрат чи колективний фонд, який би вирішував проблеми відшкодування збитків у випадку актуалізації загрози.

Певні дії у цьому напрямку Асоціацією «Укрцукор» вже проводяться. Так, у 2015 року Аграрний Фонд України не викупив надлишково виробленого цукру, що неминуче мало б призвести до незбалансованості попиту та пропозиції. За результатами роботи галузі у 2014/2015 МР компанії, що входять до Національної асоціації цукровиробників «Укрцукор», домовилися про створення на кожному українському підприємстві, котре виробляє цукор, спеціального експортного фонду. Його обсяг визначено як 20% від обсягу виробленої продукції [104].

Незважаючи на те, що підґрунтям для створення галузевих формувань є інтереси галузі, їх реалізація можлива лише за сприяння політичних інституцій, оскільки агрегування переваг та уникнення загроз або протидія їх проявам можлива лише на макрорівні за рахунок формування цільових програм. Саме тому, важливо, щоб ініціативи галузевих формувань щодо забезпечення економічної безпеки підтримувалися органами державної влади та створювались варіанти взаємодії між органами влади та Асоціацією «Укрцукор», а також іншими недержавними структурами, що дозволить сформувати та реалізувати цільові програми безпечного функціонування та розвитку галузі (рис.3.10). Взаємодія між органами державної влади та галузевими формуваннями повинна здійснюватись на декількох рівнях:

(1) на рівні оцінки результатів комплексного стану економічної безпеки цукрової галузі через обґрунтування й розробку критеріїв та індикаторів безпеки; створення сучасних методів прогнозування та інтегральної оцінки діагностики ймовірності впливу дестабілізуючих чинників на галузеві інтереси.

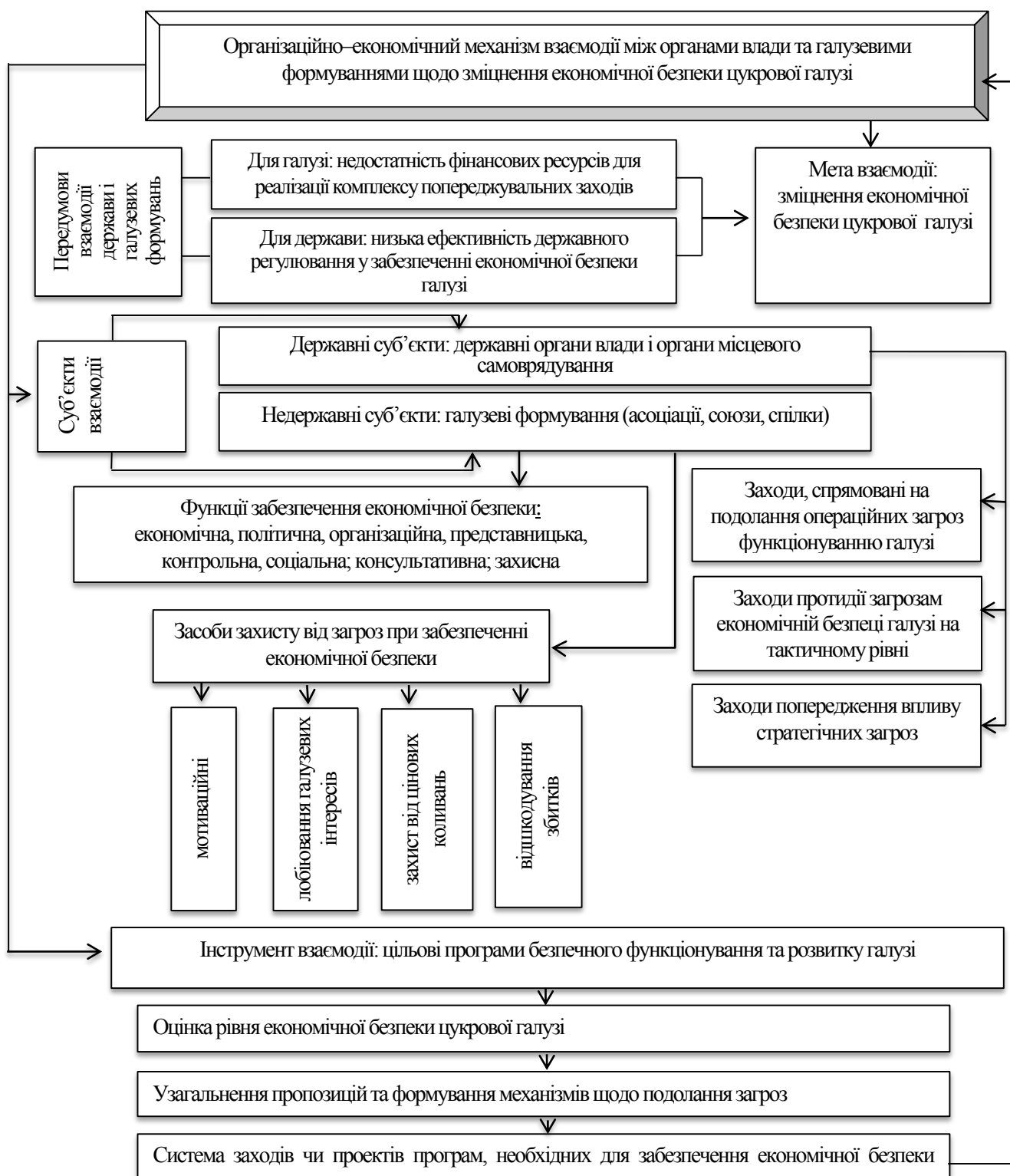

Рис.3.10. Організаційно-економічний механізм взаємодії державних і недержавних галузевих інституцій для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України (розроблено авторами)

(2) на рівні узагальнення пропозицій та формування механізмів щодо подолання загроз через формування нормативно-правових,

адміністративних, економічних та спеціальних інструментів захисту галузевих інтересів та розробку прогнозних моделей оцінки потенційних збитків галузі внаслідок актуалізації дестабілізуючих чинників;

(3) на рівні розробки системи заходів чи проектів програм необхідних для забезпечення економічної безпеки галузі, яка потребує підготовки фахівців здатних вирішувати проблеми зміцнення економічної безпеки галузей харчової промисловості, в т.ч. й цукрової галузі України.

Таким чином, зміцнення економічної безпеки цукрової не можна розглядати як одностороннє розширення прав і функцій галузевих формувань чи держави. Необхідно підвищувати ефективність прийнятих рішень у центральних органах влади, а також проводити децентралізацію в системі функціонування галузі, що матиме на меті зміцнення її економічної безпеки галузі. Формування організаційного механізму взаємодії державних та недержавних галузевих інститутів для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України є складним і тривалим процесом. Проте, вже сьогодні можливо та необхідно здійснити перші практичні заходи, які б давали змогу гармонійно поєднувати інтереси органів влади та бізнесу. Тобто, важливо сформувати нову архітектуру забезпечення економічної безпеки, у якій би відбулося посилення ролі громадських об'єднань, та сформувались тісні інституційні взаємозв'язки між державними і недержавними суб'єктами долученими до забезпечення економічної безпеки харчової промисловості та її підсистем.

ВИСНОВКИ

1. Систематизація та узагальнення теоретичних засад і особливостей трактування забезпечення економічної безпеки національної економіки дає змогу розвинути понятійний апарат у досліджуваній сфері та виокремити два підходи до сутності поняття «економічна безпека реального сектору»: соціально-економічний і технологічний. Використання останнього в монографії створило підстави для дослідження структури і стану підсистем харчової промисловості та розробки організаційно-економічного механізму зміцнення їх економічної безпеки.

Аналіз низки наукових праць дав змогу доповнити класифікацію загроз економічній безпеці харчової промисловості ознакою «ієрархічний рівень впливу», виділяючи операційні, тактичні та стратегічні загрози. Узагальнено, що забезпечення економічної безпеки визначається загальною моделлю державного регулювання економіки. Відповідно до фази економічного циклу роль держави у забезпеченні економічної безпеки харчової промисловості може бути активною, помірною або пасивною з огляду на задіяні інструменти державного впливу.

2. У процесі дослідження сформовано загальну послідовність кроків для оцінювання економічної безпеки галузі, яка передбачає: характеристику об'єкта дослідження; статистичну обробку результатів вимірювання; діагностику та прогнозування рівня економічної безпеки; формування висновків та коригувальних дій для підвищення її рівня. Обґрунтовано, що узагальнюючим критерієм економічної безпеки є захист галузевих інтересів через ефективне використання ресурсів та її розвиток. Саме тому визначено, що узагальнюючий показник економічної безпеки повинен інтегрувати в собі функціональні складники внутрішнього середовища, а саме ресурсну, соціальну, ринкову та інноваційну складові. Це стало основою для обґрунтування заходів протидії внутрішньогалузевим загрозам у комплексній системі заходів із забезпечення економічної безпеки галузі.

3. Доведено, що забезпечення економічної безпеки галузі можливе лише через ефективний організаційно-економічний механізм її функціонування, найважливіші складові якого залежать від багатьох чинників та перебувають у перманентній динаміці. За результатами дослідження умов функціонування цукрової галузі виявлено, що адміністративні методи є визначальними в організаційно-економічному механізмі забезпечення економічної безпеки. Нормативно-правові та економічні методи є нестійкими, недосконалими і фрагментарними. Спеціальні методи базуються на суб'єктивних інтересах представників галузі, спонукаючи їх вести діяльність поза межами легальної економіки.

4. Комплексний аналіз галузевих показників розвитку дав змогу виокремити основні загрози та напрями зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України як однієї з підсистем харчової промисловості за функціональними складниками внутрішнього середовища. Обґрунтовано, що загальні напрями зміцнення економічної безпеки цукрової галузі базуються на: підвищенні ефективності використання трудових ресурсів; поступовому технічному переоснащенні галузі; започаткуванні інтеграційних відносин із виробниками сировини; поліпшенні якості цукру та скороченні частки недоброякісної продукції; високому рівні фізичної та економічної доступності цукру, а також достатності його споживання у раціоні українців; наявності інноваційних продуктів у галузі; модернізації виробництва цукру через зростання частки інновацій у виробництві, частки цукрових заводів, що володіють міжнародними виробничими сертифікатами ISO, та збільшення капітальних інвестицій у галузь.

За результатами аналізу встановлено, що основними чинниками дестабілізації цукрової галузі є вихідні умови її функціонування: застарілі енергомісткі технології, задіяні у виробництві цукру; висока вартість кредитних ресурсів; неефективність прогнозування запасів цукру на початок року; висока цінова волатильність на ринку цукру; скорочення попиту на

робочу силу з боку підприємств галузі; скорочення фізичної доступності до цукру для населення у сільській місцевості; низька інтенсивність у нарощенні експорту цукру; зростання рівня тінізації галузі; низькі значення показника рентабельності виробництва цукру; екстенсивний характер розвитку; скорочення частки фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості, які здійснювали навчання у вищих та професійно-технічних навчальних закладах.

5. На підставі дослідження динаміки показників розвитку цукрової галузі України обґрунтовано, що необхідність зміцнення її економічної безпеки зумовлена зовнішніми дестабілізуючими чинниками, які виникають внаслідок еволюції загальносвітового ринку цукру, реформ в цукровиробництві ЄС та зобов'язань, щодо побудови зони вільної торгівлі (в т.ч. і лібералізації ринку цукру) між Україною і ЄС. Порівняльна оцінка організаційно-економічних механізмів забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України, Польщі, Німеччини і Франції дала змогу визначити, що суб'єкти вітчизняного цукровиробництва для захисту галузевих інтересів почали застосовувати аналогічні європейським організаційні та економічні інструменти: митні тарифи, тарифні квоти, цінове регулювання, оптимізацію, модернізацію, диверсифікацію виробництва та його структурно-інноваційну трансформацію. Визначено, що для забезпечення економічної безпеки цукрової галузі України вищезгадані інструменти потребують глибшої адаптації до особливостей вітчизняного ринку цукру.

Результати компаративного аналізу показників роботи цукрової галузі України, Польщі, Німеччини та Франції у 2014 р. створюють підстави для виокремлення внутрішньогалузевих чинників, що актуалізують загрози для української цукрової галузі у разі повної лібералізації вітчизняного та європейського ринків цукру та узагальнення і адаптації заходів їх подолання, використовуючи досвід країн-лідерів ЄС у цукровиробництві.

6. Використання сучасного економіко-математичного апарату

уможливило визначення функціональної залежності між вхідними та вихідним параметрами моделі узагальнюючого показника економічної безпеки галузі та кількісної оцінки рівня економічної безпеки цукрової галузі України за окремими компонентами. Отримане значення рівня економічної безпеки цукрової галузі дає підстави для висновку про перебування галузі у зоні ймовірної небезпеки, що відображає інтенсивне систематичне її руйнування та потребує невідкладних заходів, спрямованих на відновлення нормального стану індикаторів безпеки.

7. Прогнозування інтегрального показника рівня економічної безпеки за допомогою методу екстраполяції тренду та швидкості зміни показника, засвідчило уповільнення процесу деградації цукрової галузі України та дало змогу визначити, вірогідний рівень даного показника у 2020 р. (орієнтовно 53%), тобто близько до значення показника за оптимістичним сценарієм.

Обґрунтовано, що для зміцнення економічної безпеки цукрової галузі України доцільно підвищити рівень інноваційної складової, що передбачає розширення можливостей галузі до розвитку в умовах мінливого зовнішнього середовища. Критерієм доцільності вибору обрано коефіцієнт «запасу міцності», який дає змогу виявити напрями позитивних тенденцій у функціонуванні галузі.

8. Із використанням набору різноманітних заходів залежно від рівня ієрархії загроз доведена необхідність формування комплексної системи забезпечення економічної безпеки цукрової галузі. Основним завданням держави є формування цілісної інституційної системи забезпечення економічної безпеки в цукровій галузі, яка повинна складатися із: створення стійкої внутрішньогалузевої структури через формування цільових програм протидії операційним загрозам цукрової галузі; формування стабільної та збалансованої моделі ефективного функціонування цукрової галузі через коригування і синхронізацію планів і програм розвитку галузі із загальнодержавними стратегічними документами; формування Стратегії

розвитку цукрової галузі України з врахуваннями необхідності попередження впливу стратегічних загроз.

9. Зважаючи на низький рівень економічної безпеки цукрової галузі України доведено необхідність доповнення структури організаційно-економічного механізму взаємодією органів влади з галузевими формуваннями (асоціаціями, союзами, спілками), де передумовами взаємодії для галузі є недостатність фінансових ресурсів для реалізації комплексу попереджувальних заходів; для держави – низька ефективність інститутів державної влади. Предметом взаємодії між державними суб'єктами та галузевими формуваннями є обмін ресурсами, що дає змогу попередити, виявити та запобігти загрозам функціонуванню цукрової галузі. Засобами взаємодії є: мотиваційні механізми; лобіювання галузевих інтересів; захист від цінових коливань; відшкодування завданих збитків.

ДОДАТКИ

Додаток А

СУТНІСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА»

Таблиця А.1

Узагальнення поглядів учених щодо визначення поняття «економічна безпека» з позиції захисту національних інтересів

Автори	Трактування поняття	Джерело
В. Білоус	надійна захищеність національних інтересів у сфері економіки від реальних та потенційних внутрішніх загроз, і в першу чергу – від прямих та опосередкованих економічних збитків	[8]
І.О. Губарева	стан захищеності національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах, що забезпечує незалежність національної економіки, її стабільність, стійкість, спроможність до постійного оновлення та саморозвитку	[25]
В.К. Сенчагов	стан економіки та інститутів влади, при яких забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально орієнтований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть при найнесприятливіших умовах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів	[146]
В. Кір'янов	стан захищеності економічних інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який заснований на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності країни	[59]
Є. Олейніков	це стан економіки та інститутів влади, коли забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально направлений розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал, навіть за найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів	[100]

Продовження додатку А

Таблиця А.2

Узагальнення поглядів учених щодо визначення поняття «економічна безпека» з позиції стійкості економіки країни

Автори	Трактування поняття	Джерело
М. Єрмошенко	Такий стан економічного механізму країни, що характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних інтересів стабільний і ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери»	[42]
Б. Губський	здатність економіки країни зберігати або, принаймні, швидко поновлювати критичний рівень суспільного відтворення в умовах критичного зменшення (припинення) поставок ресурсів (товарів, послуг, технологій тощо) або кризових ситуацій внутрішнього характеру	[26]
А. Ілларіонов	поєднання економічних, політичних та правових умов, яке забезпечить у майбутньому стійке виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом	[53]
О. Грунін	стан народного господарства, що дозволяє задовольнити всю сукупність реальних, дійсних економічних потреб суспільства, забезпечує його економічну незалежність, сталий розвиток, прогрес, гідне рівноправне положення у світовому господарстві, надійну, тобто таку, що не дозволяє перейти критичну межу, захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз і впливу непередбачених та важкопрогнозованих чинників	[24]
С. Лишкіна; А.Свинаренко	економічна безпека – це стан можливості та готовності економіки забезпечити стійкість економічного становища суспільства в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз та впливів	[85]
І. Бінько; В. Шлемко	такий стан національної економіки, який дозволяє зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особистості, родини, держави	[167]
В. Паньков	це такий стан національної економіки, який характеризується її стійкістю, «іммунітетом» до впливу внутрішніх та зовнішніх чинників	[108]
Б. Бузан	такий стан економіки, коли економічне благополуччя учасників відповідних суспільних відносин, стабільність внутрішнього ринку даної країни хоча і залежить від дії зовнішніх чинників, проте негативний вплив останніх нейтралізується резервами господарюючого суб'єкта, що дозволяє зберегти його стабільність	[176]

Продовження додатку А

Таблиця А.3

Узагальнення поглядів учених щодо визначення поняття «економічна безпека» (з позиції незалежності від зовнішнього впливу)

Автори	Трактування поняття	Джерело
Г. Дарнопих	стан національної економіки, що забезпечує здійснення економічного суверенітету, економічного зростання в умовах міжнародної економічної взаємозалежності;	[30]
О. Шнипко	стан національної економіки, при якому країна залишається самостійною у прийнятті та реалізації стратегічних рішень в інтересах власної стабільності та прогресу;	[168]
Л. Абалкін	сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення;	[1]
Я. Тімберген	головним елементом економічної безпеки є ймовірний рівень незалежності країни або її суверенітет;	[181]
Т. Білокінь	сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення.	[26]

Продовження додатку А

Таблиця А.4

Узагальнення поглядів учених щодо визначення поняття «економічна безпека» з позиції економічного розвитку національної економіки

Автори	Трактування поняття	Джерело
Г. Пастернак-Таранушенко	стан держави, в якому всі потреби забезпечені повністю і вчасно, що дозволяє вести нормальну життєдіяльність та розвиватися системі та кожному її елементу;	[109]
М. Флейчук	стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобами належного використання внутрішніх і зовнішніх чинників та з урахуванням інтересів майбутніх поколінь, а також здатність до результативної протидії негативним внутрішнім і зовнішнім впливам;	[163]
В. Мунтіян	це загальнонаціональний комплекс заходів, який направлений на постійний та стабільний розвиток економіки держави та включає механізм протидії загрозам;	[97]
А. Степаненко	характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення;	[153]
В. Ткач	базисом національної економічної безпеки є стала та розвинена економіка. Національна економіка не може вважатися діючою в умовах спаду виробництва, відсутності економічного зростання в окремих галузях.	[158]

Додаток Б

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РОБОТИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Таблиця Б.1

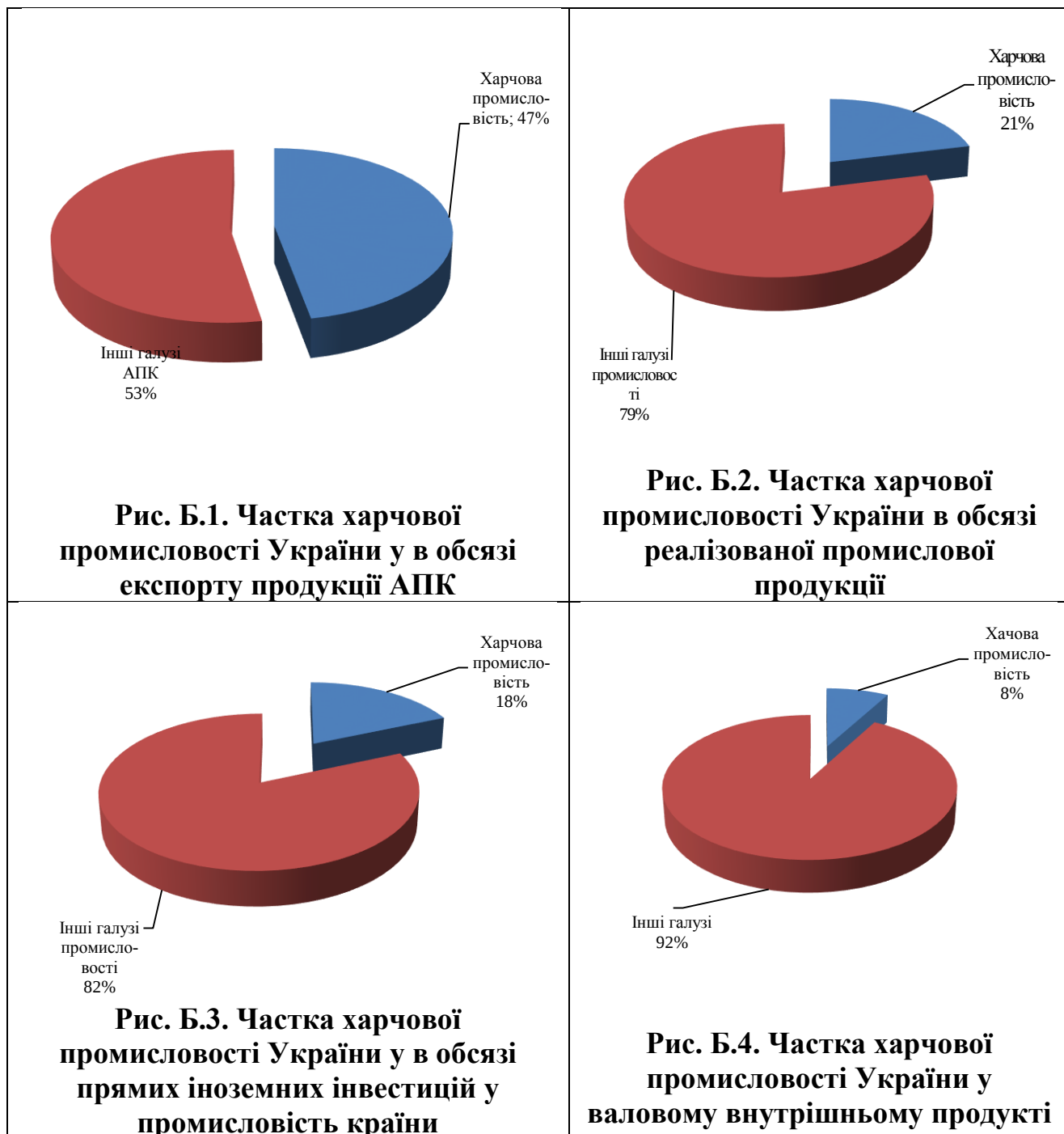
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2014 роках

Вид промислової діяльності	2010		2011		2012		2013		2014	
	млн.грн.	у % до підсумку	млн.грн.	у % до підсумку	млн.грн.	у % до підсумку	млн.грн.	у % до підсумку	млн.грн.	у % до підсумку
Промисловість	1043110,8	100,0	1305308,0	100,0	1367925,5	100,0	1322408,4	100,0	1428839,1	100,0
Добувна промисловість	104081,5	10,0	143747,7	11,0	143941,9	10,5	151575,3	11,5	154700,8	10,8
Переробна промисловість	703340,0	67,4	852537,4	65,3	871146,6	63,7	817734,3	61,8	903735,3	63,3
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	187522,0	18,0	216454,0	16,6	245869,7	18,0	253439,0	19,2	302391,9	21,2
текстильне виробництво	8348,6	0,8	9676,2	0,7	9763,6	0,7	9606,0	0,7	11510,0	0,8
виготвлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	26987,3	2,6	31613,1	2,4	34103,9	2,5	35934,9	2,7	43816,7	3,1
виробництво коксу та продуктів нафто-перероблення	75102,4	7,2	77891,3	6,0	63056,1	4,6	48864,5	3,7	47126,1	3,3
виробництво хімічної продукції	32420,4	3,1	52674,3	4,0	55966,7	4,1	48508,1	3,7	49808,2	3,5
виробництво основних фармацевтичних продуктів	7396,7	0,7	8860,0	0,7	10457,3	0,8	12202,9	0,9	14595,8	1,0
виробництво неметалевої мінеральної продукції	45791,8	4,4	55583,0	4,2	58714,8	4,3	58386,8	4,4	64212,5	4,5
металургійне виробництво,	200001,9	19,1	241884,7	18,5	223294,1	16,3	207305,3	15,7	237393,0	16,6
машинобудування	97056,9	9,3	130847,9	10,1	140539,3	10,3	113926,6	8,6	101924,7	7,2
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	6691,4	0,7	11529,0	0,9	7876,8	0,6	7508,7	0,6	8133,4	0,6
виробництво електричного устаткування	15755,2	1,5	16715,6	1,3	22141,3	1,6	21832,4	1,6	21005,7	1,5
виробництво машин і устаткування	30608,7	2,9	37622,8	2,9	37567,8	2,8	34782,4	2,6	33524,8	2,3
виробництво транспортних засобів	44001,6	4,2	64980,5	5,0	72953,4	5,3	49803,1	3,8	39260,8	2,8
виробництво меблів	22712,0	2,2	27052,9	2,1	29381,1	2,1	29560,2	2,2	30956,4	2,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	217430,1	20,8	289016,2	22,2	333248,2	24,4	333400,6	25,2	351803,2	24,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	18259,2	1,8	20006,7	1,5	19588,8	1,4	19698,2	1,5	18599,8	1,3

Джерело: [104]

Продовження додатку Б

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Джерело:[105]

Продовження додатку Б

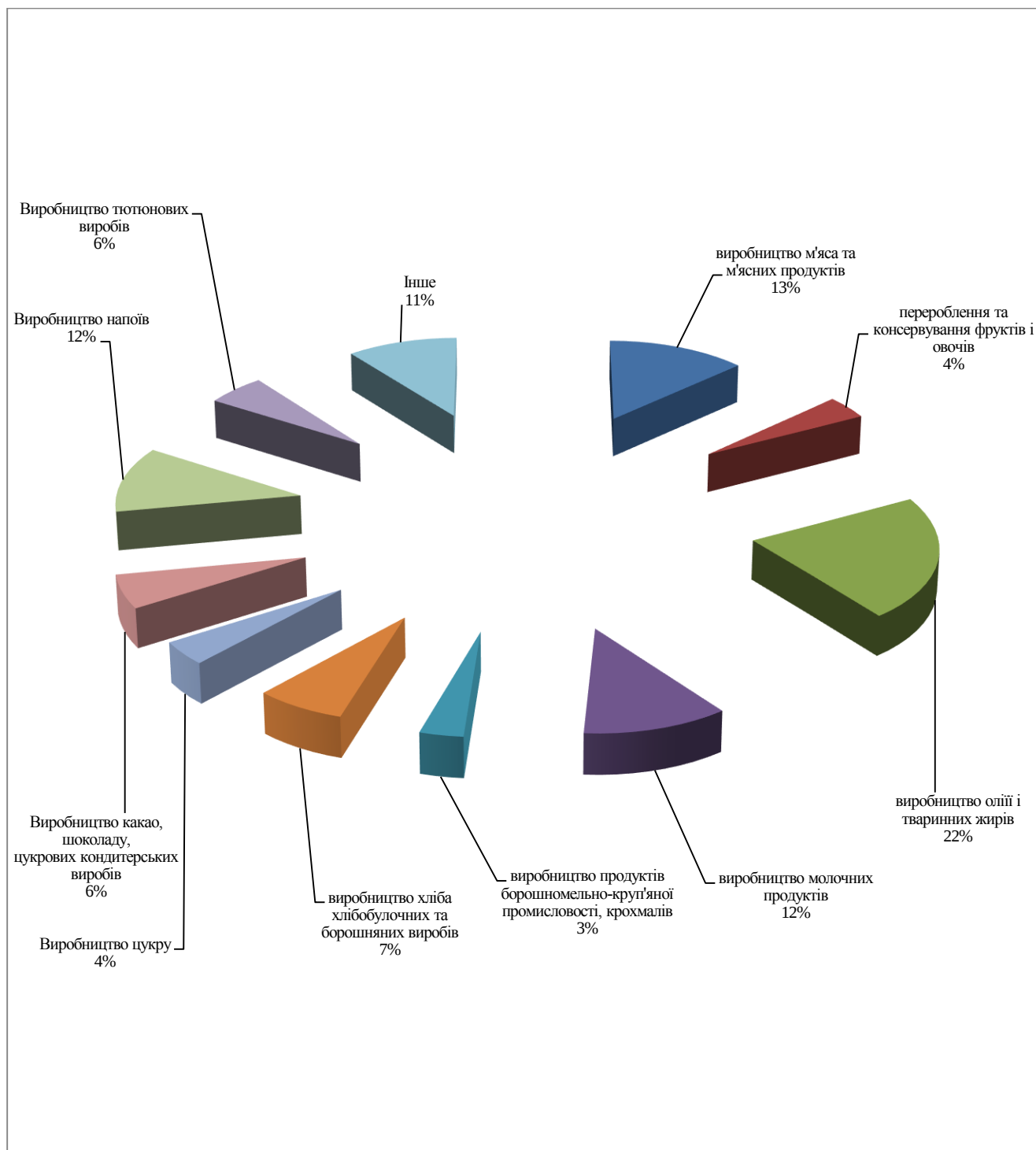

Рис. Б.5. Структура реалізованої продукції харчової промисловості у 2014 рік, %

Побудовано за даними: [105]

Додаток В**Обсяги формування державного інтервенційного фонду цукром**

Маркетинговий рік	Обсяг державних інтервенцій, тис. тонн	
	Відповідно до нормативно-правових актів	Фактично
2007/2008	180	25,2
2008/2009	278	68
2009/2010	314	0
2010/2011	368	78,8
2011/2012	247,6	191,4
2012/2013	366,6	176,0
2013/2014	355,6	150
2014/2015	70	0

Побудовано автором за даними: [105]

Додаток Д
ДИНАМІКА МІНІМАЛЬНИХ ЦІН ТА ЦІНИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЦУКОР БІЛИЙ

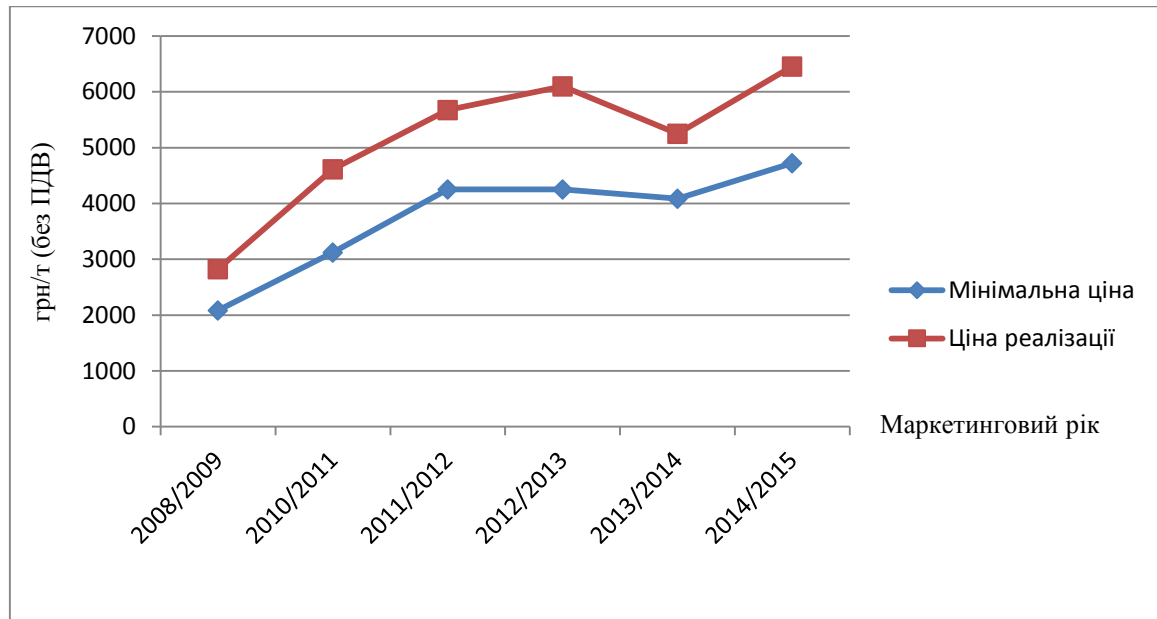

Рис. Д. 1. Динаміка мінімальних цін та ціни реалізації та цукор білий у 2008-2015рр, грн./т (без ПДВ)

Побудовано автором за даними [105]

Таблиця Д.1.

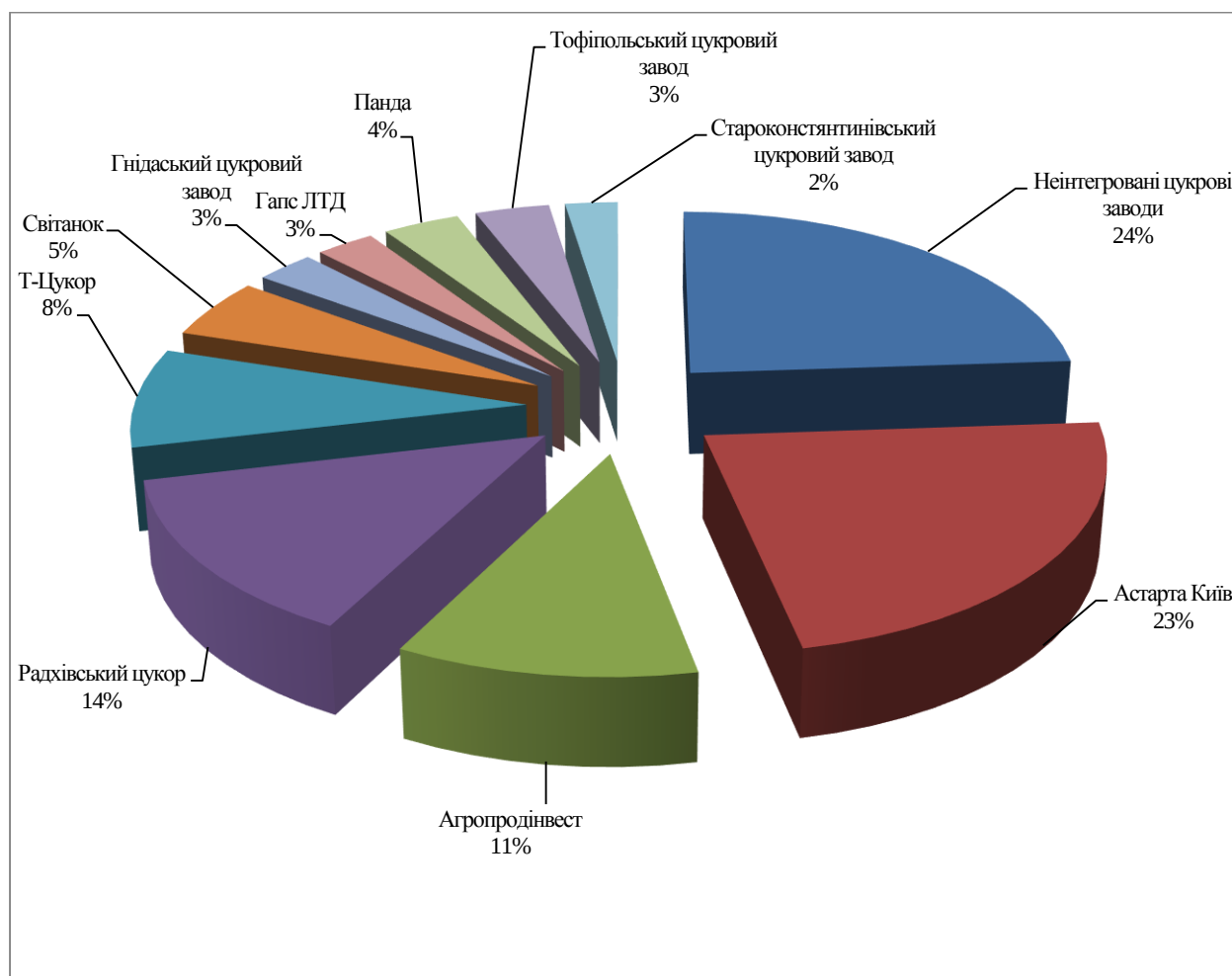
Мінімальні ціни на цукор квоти „А”

Маркетинговий рік	Мінімальна ціна на цукор, грн. без ПДВ
2009/2010	3125
2010/2011	4250
2011/2012	4250
2012/2013	4083
2013/2014	4678
2014/2015	4723

Складено автором за: [118-120]

Додаток Е

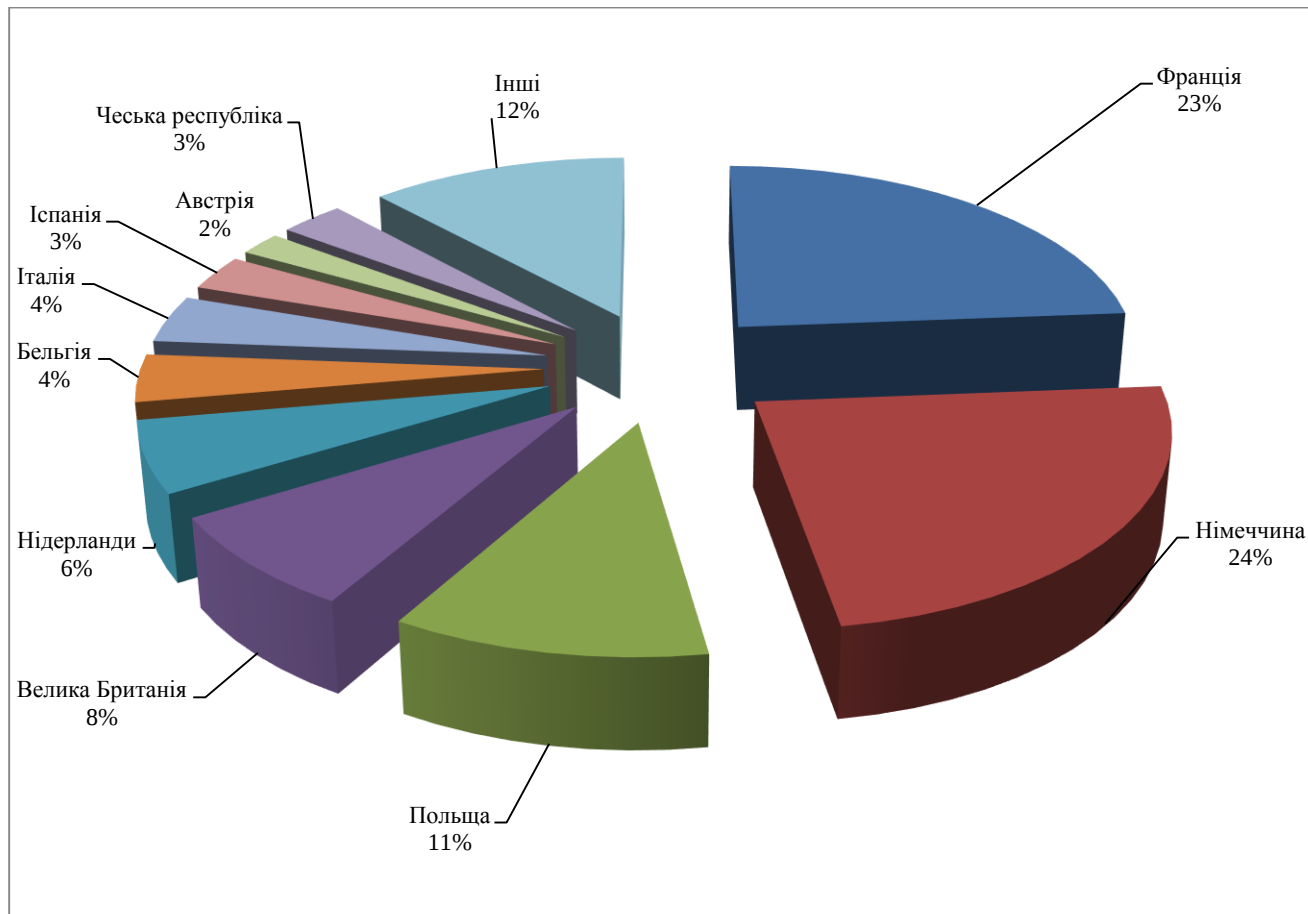
СТРУКТУРА ВИРОБНИКІВ ЦУКРУ З ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ В УКРАЇНІ ТА ЗА КРАЇНАМИ ЄС

**Рис. Е.1. Структура виробників цукру з цукрових буряків в Україні
у 2015-2016 р., %**

За даними: [106]

Продовження додатку Е

**Рис. Е.2. Структура виробництва цукру країнами ЄС у
2015-2016 р., %**

За даними: [102]

Додаток Ж

ВИХІДНІ ДАНІ ДЛЯ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Таблиця Ж.1

Динаміка показників ресурсної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2001-2016рр.

Показники	Роки									Відхилення 2016/2012 (+;-)	
	Середнє 2001- 2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Абсолютне	Відносне, %
Середня кількість зайнятих працівників галузі у розрахунку на 1 цукровий завод, осіб	336	296	326	338	314	300	326	340	395	+81,00	+26
Продуктивність праці на цукрових заводах кг/особу	114	204	200	281	356	778	717	571	306	-50,00	-14,04
Ефективність фонду заробітної плати цукровиків, %	14,2	15,7	15,9	16,09	18,17	31,49	28,22	19,7	20,8	+2,63	x
Матеріаломісткість, коп./грн.	18	11	19	25	48	50	39	40	30	-18,00	-37,5
Енергомісткість, %	25	25,8	26,2	27,8	27	26,6	26,4	26,1	27	0	x
Фондомісткість, грн./грн	0,38	0,26	0,33	0,81	0,78	0,87	0,7	0,75	0,9	+0,12	+15,38
Ступінь зносу основних виробничих фондів галузі, %	80	79	75	72	71,8	72,4	70,4	68,7	65	-6,8	x
Технологічна якість цукрового буряку, т/га	7,17	10,1	15,8	16,05	16,85	15,3	16,63	16,1	16,4	-0,45	-2,67
Вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку, %	40,3	15,4	14,4	17,7	25,6	24	19	21	25	-0,6	x
Відсоток перехідних заасів, %	6,1	5	35	18	10,1	7	2,2	3,6	2,3	+12,9	x
Індекс ціни виробників на цукор	1,08	1,26	1,16	1,8	1,06	1,35	0,69	0,95	1,08	+0,02	x
Частка виробництва цукру цукровими холдингами в загальній структурі галузі, %	25	44	50	53	60	62	66,3	70,6	83,7	+23,7	x
Тривалість виробничого циклу, днів	56,5	78,10	59,5	61,5	53,97	63,7	75,1	80,7	64,8	+10,83	+5,37
Забезпеченість сировиною, %	н/д	н/д	н/д	61,75	50,99	71,7	67,9	60	64	+13,01	x

За даними: [106]

Таблиця Ж.2

Вихідні дані для визначення індикаторів стану соціальної складової економічної безпеки цукрової галузі України у 2001-2016 рр.

Показники	Роки									Відхилення показника 2016 року до 2011, %
	2001-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Показник достатності споживання цукру, кг	н/д	н/д	н/д	6,4	9,57	7,55	7,71	8,3	9	-0,57
Частка недоброякісної продукції, %	20	15	15	13	12	12	12	4	2	-10,00
Індекс фізичної доступності цукру для населення	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,00
Показник економічної доступності цукру для населення, %	92,3	97,4	97,6	90,4	95,1	93,2	92,2	92,9	98	+2,9
Частка зайнятих у цукровій галузі у загальній кількості зайнятих по Україні, %	0,17	0,14	0,11	0,09	0,08	0,07	0,12	0,11	0,06	-0,02

За даними: [104; 106]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.3

**Вихідні дані для визначення індикаторів безпеки ринкової складової цукрової галузі України
у 2001-2016 рр.**

Показники	Роки									Відхилення показника (+,-) 2016/2011р.
	2001- 2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Частка нац.. цукрового ринку країни у загальносвітовому ринку цукру, %	1,22	1,56	1,11	0,84	0,97	1,1	1,39	1,03	1	-0,03
Частка цукру у загальному обсязі експорту країни, %	0,1	0,6	0,1	0	0,42	0,40	0,04	0,50	0,1	-0,32
Відношення ехр/імп на ринку цукру в Україні	1,1	0,58	0,31	0,19	0,001	0,03	69,8	42,2	35	+35
Експорту цукру на одну особу, дол. США	0,002	0,19	0,05	0,07	0,07	0,04	0,02	0,08	1,5	+0,8
Частку тіньової складової у галузі, %	42,6	40,2	36,2	32,4	40,8	37	38	34	46	+5,2
Рівень рентабельності виробництва, %	5,5	7	2,4	-2	2,3	3,1	-0,3	-8,5	-2,5	-4,8
Індекс порівняльних переваг	1,29	1,7	2,6	1,85	1,89	1,93	1,81	1,8	1,93	+0,08

За даними: [104; 106]

Таблиця Ж.4

**Вихідні дані для визначення індикаторів інноваційної складової економічної безпеки цукрової галузі
у 2001-2016 рр.**

Показники	Роки									Відхилення показника 2016 року до 2011, %
	2001-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Частка інноваційних продуктів у національній цукровій галузі, %	0	0	0	0	0	0	0	0,01	0,01	+0,01
Частка інновацій у виробництві, %	н/д	н/д	5	8,38	16,4	26,97	21,4	12,2	21,17	+12,79
Частка цукрових заводів, що мають виробничі сертифікати ISO9001, %	н/д	н/д	н/д	15	17	19,5	20	23	30	+15
Капітальні інвестиції у галузі до загального обсягу капітальних інвестицій, %	н/д	н/д	н/д	4,5	3,2	4,8	4,4	4,4	5,7	+1,2
Частка фахівців усіх спеціальностей для цукрової промисловості у загальній кількості спеціалістів в Україні, %	0,9	0,5	0,4	0,4	0,38	0,36	0,37	0,36	0,3	-0,1

За даними: [104; 106]

ДОДАТОК 3

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ МІЖ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ ТА ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

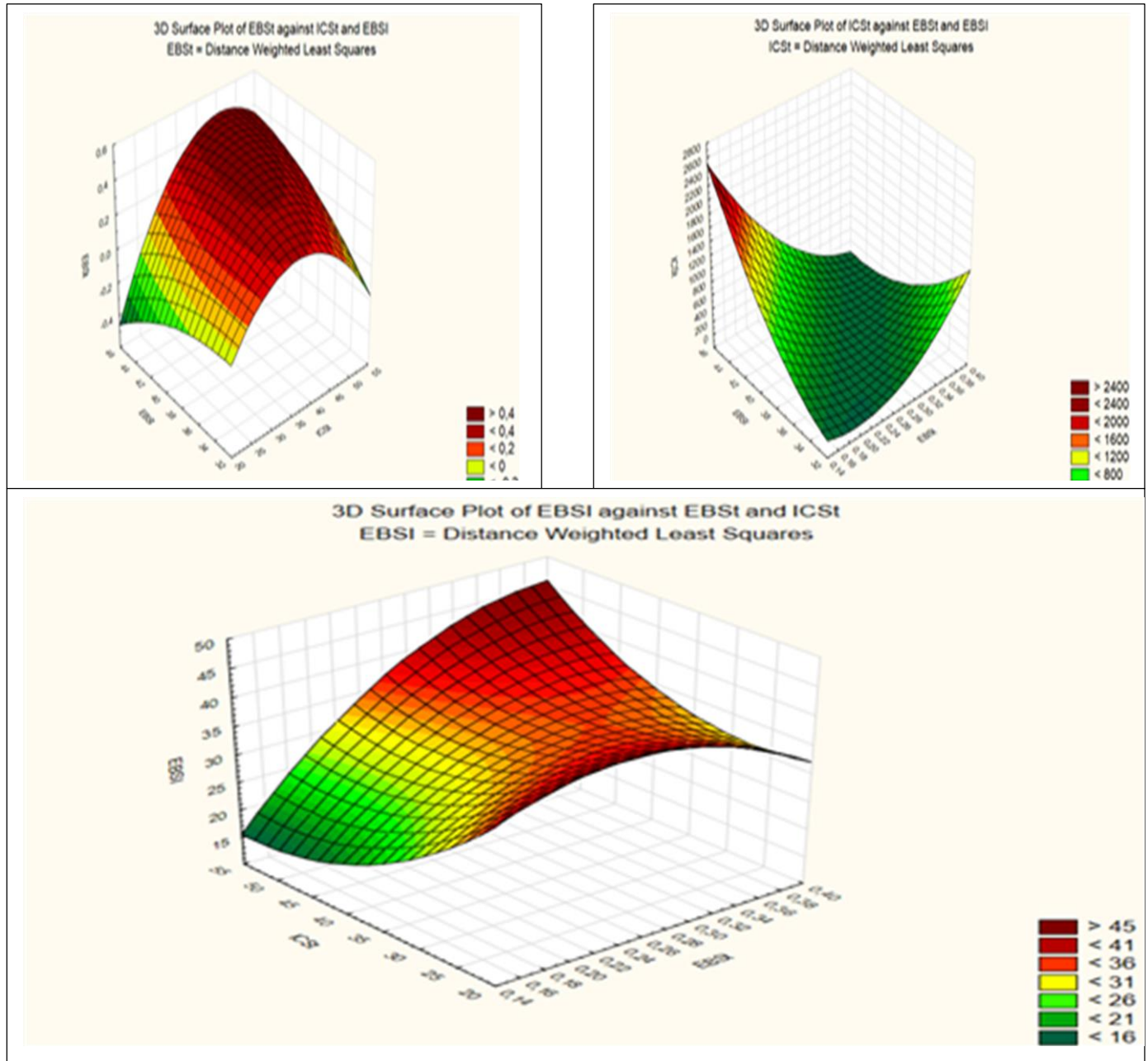

Рис. 3.1. Взаємозв'язок між рівнем економічної безпеки цукрової галузі (EBSI), рівнем економічної безпеки держави (EBSt) та індексом конкурентоспроможності національної економіки (ICSt) в Україні. (метод нечітких множин)

Розраховано за: [104; 106]

ДОДАТОК І
ІНДЕКС КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФЕЛЬДМАНА ДЛЯ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ, НІМЕЧЧИНИ, ФРАНЦІЇ,
ПОЛЬЩІ, НІДЕРЛАНДІВ, США, АРГЕНТИНИ

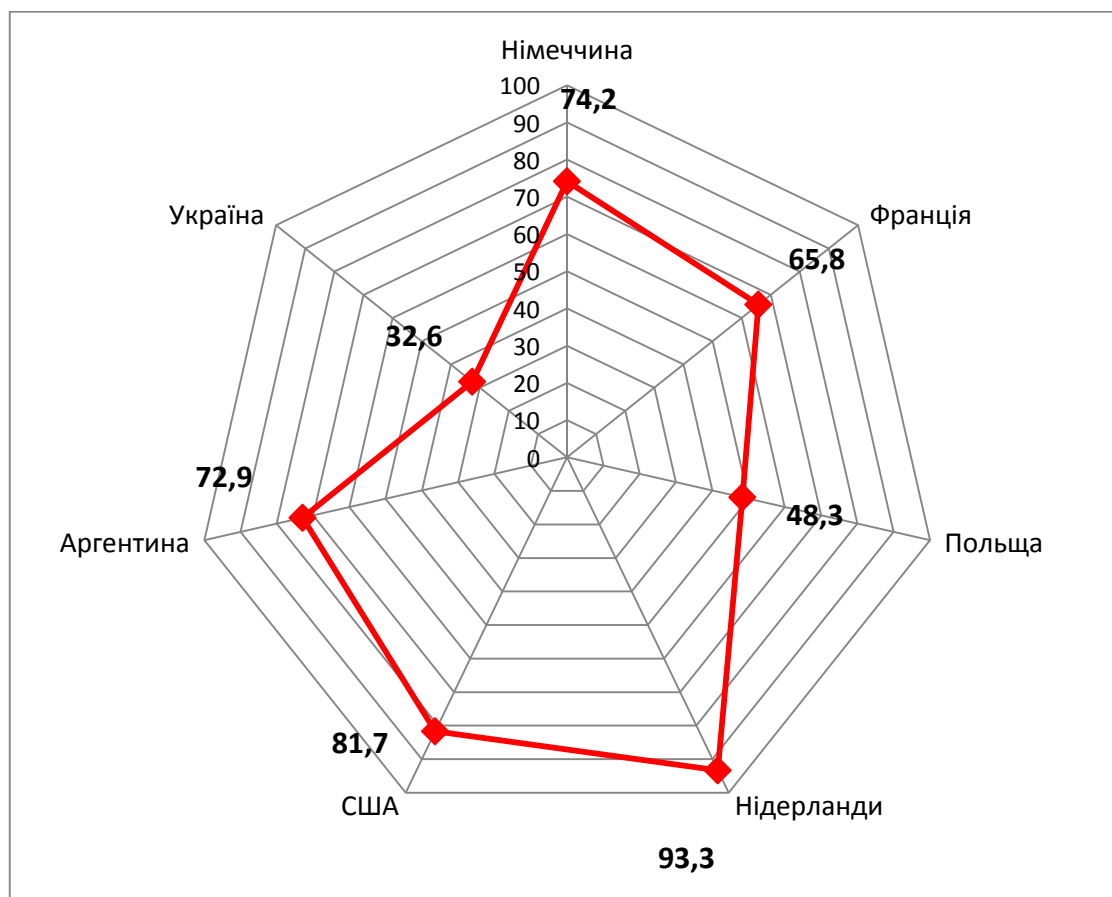

Рис. І.1. Індекс конкурентоспроможності Фельдмана для харчової промисловості за показниками розвитку цукрової галузі у 2015 р.
Розраховано за: [104; 106]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4-13.
2. Азарова А.О. Математична модель та метод оцінки рівня ризику структури капіталу засобами нейронної мережі Хопфілда / А. О. Азарова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 245-253.
3. Апопій В. Трансформація механізму економічної взаємодії аграрної сфери і торгівлі / В. Апопій, І. Лопашук // Аграрна економіка. – 2010. – № 1-2. – С. 3-8.
4. Асоціація Союз бірж України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sabu.org.ua>.
5. Атаманова О. В. Инструменты оценки экономической безопасности предприятий молокоперерабатывающей промышленности на основе построения многофакторных моделей [Електронний ресурс] / О. В. Атаманова. – Кисловодск: Управление экономическими системами. – 2012. – Режим доступа: <http://uecs.ru/ru/ekonomicheskiiy-analiz/item/1162-2012-03-24-05-58-10>.
6. Балабанова Л. В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід: монографія / Л. В. Балабанова, В. В. Холод. – К.: Професіонал, 2006. – 448 с.
7. Берестнева О. Г. Компьютерный анализ данных / О. Г. Берестнева, Е. А. Муратова. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2010. – 228 с.
8. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : монографія / В. Т. Білоус. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – 51 с.

9. Бондаренко О. В. Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської економічної ментальності: монографія / О. В. Бондаренко. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2005. – 253 с.
10. Бородин Д. В. Совершенствование организационно-экономического механизма хозяйствования предприятий рыбной промышленности: автореф. дис. канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Д. В. Бородин. – Москва, 2012. – 21 с.
11. Борщевский П. П. Эффективность свеклосахарного производства / П. П. Борщевский. – К.: Техника, 1977. – 184с.
12. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України : стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал 2008. – 386 с.
13. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность: учеб. для вузов / Г. С. Вечканов. – СПб: Питер, 2007. – 384 с.
14. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48с.
15. Внутрішня торгівля України: проблеми і перспективи розвитку : монографія / І. М. Копич, О. О. Нестуля, В. В. Апопій. – Львів: Новий світ, 2014. – 564 с.
16. Воронкова Т. Економічна безпека суб'єктів господарювання в системі ієрархії економічної безпеки / Т. Воронкова // Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі: матеріали Міжнар. наук.-пр. конф., (7-8 трав. 2015р., Тернопіль) : зб. тез доп. – Тернопіль, 2015. – С. 181-183.
17. Гармашова О. П. Пріоритетні напрями інноваційного забезпечення конкурентоспроможності України / О. П. Гармашова // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – 2012. – № 130. – С. 48-55.

18. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія : [у 2 ч. Ч. 1] / за ред. В. М. Геєця, А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ , 2008. – 389 с.

19. Герасименко І. С. Державні пріоритети управління інвестиційними процесами в комплексному регіональному розвитку [Електронний ресурс] / І. С. Герасименко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2011. – №. 11 – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=439>.

20. Гладченко Т. М. Економічна безпека підприємницької діяльності / Т. М. Гладченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К.: ВПЦ «Київський університет», Інститут міжнародних відносин, 2001. – Вип. 26. – С. 295–299.

21. Голованова Н. Б. Формирование подходов к оценке экономической безопасности субъекта хозяйствования / Н. Б. Голованова // Доклады ТУСУР. – 2014. – № 2. – С. 294-300.

22. Голомша Н. Є. Оцінка міжнародної конкурентоспроможності українського цукру / Н. Є. Голомша, О. М. Файчук // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 151-156.

23. Гордієнко С. Г. Забезпечення економічної безпеки України Службою безпеки / С. Г. Гордієнко // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. – К. , 2001. – 121 с.

24. Грунин О. А. Экономическая безопасность организаций / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб.: Питер , 2002. – 160 с.

25. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України: монографія / І. О. Губарева. – Х.: ВД «ІНЖЕК» , 2015. – 443 с.

26. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. / Б. В. Губський. – К.: ДП «Укрархбудінфор», 2001. – 122 с.

27. Гуляев В. В. Социальные механизмы предупреждения и разрешения социально-трудовых конфликтов: дис. ... канд. социол. Наук : 22.00.04 «специальные и отраслевые социологии» / В. В. Гуляев. – К. , 2004 . – 194с.
28. Гуревич А. Экономическая безопасность Украины: лишнее зачеркнуть / А. Гуревич // Зеркало недели. – 1997. – № 13 . – С. 9.
29. Данькевич О. Г. Перспективи бурякоцукрового виробництва в Україні // О. Г. Данькевич // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2007. – № 23 . – С. 13-16.
30. Дарнопых Г. Классификация факторов экономической безопасности государства / Г. Дарнопых // Бизнес-Информ . – 1999. – № 9-10. – С. 55-57.
31. Дейнеко Л. В. Наукові засади формування державної стратегії інноваційного розвитку харчової промисловості / Л. В. Дейнеко, П. М. Купчак, Е. І. Шелудько // Фінансово-економічні проблеми розвитку підприємництва в Україні: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф., (6-7 жовт.2005р.). – Житомир: Ред.- вид відділ ІПСТ, 2005. – С. 52-55.
32. Дейнеко Л. В. Організаційно-економічний механізм активізації промислового розвитку [Електронний ресурс] / Л. В. Дейнеко, В. І. Барканов // Національне господарство України : теорія та практика управління : зб. наук. праць / ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К. , 2011. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/NacGosp/index.html.
33. Дейнеко Л. В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень (проблеми теорії і практики) / Л. В. Дейнеко. – К.: Знання, 1999. – 331 с.
34. Державне регулювання економіки / І. Р. Михасюк, А. Ф. Мельник, М. І. Крупка, З. М. Залога; за ред. І. Р. Михасюка; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: Українські технології, 1999. – 640 с.

35. Деякі питання торгівлі окремими видами цукрової продукції : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2006 р. № 670 [Електронний ресурс / Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/670-2006-%D0%BF>

36. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні: монографія / О. В. Дзера. – К. : Вентурі, 1996. – 272 с.

37. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К.: Знання, 2006. – 213с.

38. Довбня С. Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88–97. Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського. – 2006. – 294 с.

39. Духновська Л. М. Світовий та вітчизняний досвід державного регулювання виробництва та реалізації цукру / Л. М. Духновська // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2006 . – № 19. – С. 89-92.

40. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1/ Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

41. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування: Навч. посіб. / А. М. Єріна . – К.: Київ. нац. екон. ун-т, 2001. – 170 с.

42. Єрмошенко М. М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – №1-2. – С. 18-24.

43. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.

44. Жаліло Я. А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / Я. А. Жаліло // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: Київський ун-т: Інститут міжнародних відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 24-27.

45. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 224 с.

46. Жихор О. Б. Модель державного регулювання розвитку регіону: стратегічні, тактичні та операційні напрями / О. Б. Жихор, Н. В. Кузьминчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1 . – С. 21-25.

47. Жукова М. А. Управление индустрией туризма в современных условиях: дис. ... докт. эк. наук: 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / М. А. Жукова. – Москва: Государственный Университет Управления, 2003. – 354 с.

48. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2014р. [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – К. , 2015. – 30 с. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6d4dea98-c4b3-4642-a383-edbadbf60e73>.

49. Загальні тенденції тіньової економіки у I кварталі 2012 року [Електронний ресурс] // Управління макроекономічного прогнозування. – К. , 2015. – 28 с. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_Ikv2012.doc.

50. Загальні тенденції тіньової економіки України за 9 місяців 2015 року [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2015. – 19 с. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_IIIkv2015.doc.

51. Загашвили В. Экономическая безопасность / В. Загашвили. – М.: Юрист, 1997. – 364 с.

52. Заєць О. С. Ринок цукру в Україні: Проблеми створення, функціонування та розвитку / О. С. Заєць. – К.: Наук. думка, 1999. – 385 с.

53. Илларионов А. Критерии экономической безопасности / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 2000. – № 10. – С. 34-58.

54. Іляш Н. І. Системні ризики і загрози інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі економіки України / Н. І. Іляш // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 4. – Т.1. – С. 76-86.

55. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ. [В. Г. Гребенникова ... [та ін.] ; общ. ред. А. Г. Милейковского и И. М. Осадчей. – М.: Прогресс, 1978. – С. 494.

56. Киржецкая М. С. Негосударственные некоммерческие организации в процессе обеспечения экономической безопасности отрасли / М. С. Киржецкая, Ю. И. Киржецкий // Wspolczesne Problemy Bezpieczenstwa i Marketingu. Tom II Bezpieczenstwo publiczne / Pod red. Naukowa Zbigniewa Grzymny. – Katowice, 2015. – 597 s. – S. 169-188.

57. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : автореф. дис. ... докт. ек. наук: 08.01.01 «економічна теорія» / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2006. – 36 с.

58. Кириллова О. В. Сбор и агрегирование экспертных оценок для ранжирования научных журналов [Электронный ресурс] / О. В. Кириллова, О. В. Федорец // Информационные технологии, компьютерные системы и издательская продукция для библиотек: Доклады и тез. докладов. – М.: ВИНТИ, 2008. – С. 1-4. – Режим доступа : <http://www.gpntb.ru/libcom8/22.pdf>.

59. Кирьянов В. Ничто не действует так эффективно, как наказание рублем / В. Кирьянов // Сегодня. – 2005. – 26 января. – С. 15.

60. Кіндрацька Г. І. Оцінювання рівня розвитку системи / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик. // Вісник Національного університету «Львівська

політехніка» «Проблеми економіки і управління». – 2009. – № 640. – С. 290-297.

61. Кіржецька М. С. Адаптація зарубіжного досвіду трансформації цукрової галузі України в контексті забезпечення її економічної безпеки / М. С. Кіржецька // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 213-217.

62. Кіржецька М. С. Алгоритм оцінки рівня економічної безпеки галузі народного господарства / М. С. Кіржецька, Ю. І. Кіржецький // Теорія та практика протидії злочинності в сучасних умовах: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовт. 2014 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – С. 145-149.

63. Кіржецька М. С. Загрози економічній безпеці національної економіки України / М. С. Кіржецька, Ю. І. Кіржецький // Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (16 жовт. 2015р.) – Львів: Видавництво: ЛьвДУВС, 2015. – С.168-169.

64. Кіржецька М. С. Інвестиційна складова економічної безпеки України / М. С. Кіржецька, Ю. І. Кіржецький, Л. І.Ріжко // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури : європейський вектор – нові виклики та можливості: тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (14-16 трав. 2015р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 168-169.

65. Кіржецька М. С. Інституційно-організаційний механізм функціонування цукрової галузі України / М. С. Кіржецька // Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30-31 січ. 2015 р.) / Університет економіки і підприємництва: у 2-х частинах. – Хмельницький, Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч.1. – С. 56-60.

66. Кіржецька М. С. Критеріальний апарат для оцінки економічної безпеки цукрової галузі / М. С. Кіржецька, Ю. І. Кіржецький // Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд: зб. матер. VII міжнар. нак.-практ. конф. (10-11 квіт. 2015 р.) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2015. – С. 34-38.

67. Кіржецька М. С. Методичні засади статистичного аналізу стану галузі в контексті визначення рівня її економічної безпеки / Ю.І. Кіржецький, М. С. Кіржецька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – Вип. 2. – С. 250-260. – (Серія «Економічна»).

68. Кіржецька М. С. Методологічні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки на прикладі цукрової галузі / Ю. І. Кіржецький, М. С. Кіржецька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – Вип. 1. – С. 198-211. – (Серія «Економічна»).

69. Кіржецька М. С. Організаційно-економічний механізм функціонування цукрової галузі України / М. С. Кіржецька // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип.9. – Ч6. – С. 24-26 (Серія «Економічні науки»).

70. Кіржецька М. С. Особливості оцінювання економічної безпеки галузі / Ю. І. Кіржецький, М. С. Кіржецька // Соціально-економічний розвиток країн: досвід та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30-31 трав. 2014 р.) / ГО «Львівська економічна фундація»: у 3-х частинах. – Львів : ЛЕФ, 2014. – Ч. 3. – С. 33-35.

71. Кіржецька М. С. Оцінка рівня економічної безпеки цукрової галузі України / М. С. Кіржецька // Науково-практичний журнал «Регіональна економіка та управління». – Запоріжжя, 2014. – Ч1. – С. 24-26.

72. Кіржецька М. С. Оцінювання впливу корупції на макроекономічну безпеку України за допомогою компонентного підходу / Ю. І. Кіржецький, М. С. Кіржецька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – Вип. 2. – 408 с. – С. 41-48. – (Серія «Економічна»).

73. Кіржецька М. С. Функції недержавних некомерційних організацій у процесі забезпечення економічної безпеки цукрової галузі / М. С. Кіржецька, І. О. Ревак // Розвиток національної економіки: теорія і практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (3-4 квіт. 2015 р.) / Прикарпатський національний університет ім. В.Стуса : у 3-х частинах. – Ів.Франківськ: Крок, 2015. – Ч1. – С. 269-271.

74. Ковальчук С. С. Національні економічні інтереси: монографія / С. С. Ковальчук. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 317 с.

75. Колодій А. Права людини і громадянина в Україні / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К.: ЮрінкомІнтер, 2003. – 336 с.

76. Концепція економічної безпеки України / Ін-т економічного прогнозування; кер. проекту В. М. Геєць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.

77. Кузьменко С. В. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку цукру в Україні / С. В. Кузьменко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Полтава, 2013. – Вип. 2. – 355 с. – С. 166-171. – (Серія «Економічна»).

78. Кулагина Н. А. Диагностика финансовой компоненты при оценке экономической безопасности хозяйствующих субъектов аграрной сферы / Н. А. Кулагина // Экономические науки. – 2012. – №3. – С.132-137.

79. Кулясов Н. С. Развитие механизма обеспечения экономической безопасности национальной нефтегазохимической промышленности: автореф. дис. ... канд. эк. наук: 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Н. С. Кулясов. – Москва, 2013. – 23 с.

80. Лист Ф. Национальная система политической экономии: Пер. с нем. / Ф. Лист, д-р.; пер. под ред.: Трубников К. В. – СПб: А. Э. Мартенс – 1891. – 486 с.

81. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України : монографія / В. А. Ліпкан. – К.: Текст, 2005. – 350 с.

82. Лужанська Т. Професійні громадські організації в аграрному секторі економіки України: проблеми розвитку / Т. Лужанська // Проект «Аграрна політика для людського розвитку». – К.: АПЛР, 2010. – 42 с.

83. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: теоретико-методологічний аспект / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 3–12.

84. Лучик М. В. Методико-методологічні підходи до забезпечення економічної безпеки аграрної галузі / М. В. Лучик // Збірник наукових праць Економічні науки. – Луцьк: Луцький НТУ, 2013. – Вип. 10. – Ч. 3. – С. 456-464. – (Серія «Облік і фінанси»).

85. Лышкин С. Развитие экономики России и ее реструктуризация как гарантия экономической безопасности / С. Лышкин, А. Свинаренко // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 45-53.

86. Маслак О. І. Підходи до прогнозування змін показників економічної безпеки підприємства на довготривалий період / О. І. Маслак, Н. Є. Гришко // Економіка та держава. – 2012. – № 12. – С. 8-13.

87. Мацієвський Ю. Інволюція конституціоналізму та квазі-авторитарний режим в Україні / Ю. Мацієвський // Вибори та демократія. – 2011. – № 3. –

88. Менеджмент безпеки держави, регіону, підприємства: проблеми і виклики сьогодення: монографія / М. С. Кіржецька, В. Г. Алькема, І. Г. Бабець, З. Б. Живко – Львів: Ліга-Прес, 2015. – 346 с. – С.143-155.

89. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 2.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс] / Міністерстві економіки України. – Режим доступа: me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id

90. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України за ред. академіка НАН України С. І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2003. – 42с.

91. Митяков Е. С. Разработка математических методов анализа и прогнозирования поведения индикаторов экономической безопасности: автореф. дис. ... канд. эк. наук: 08.00.13 «математические и инструментальные методы экономики» / Е. С. Митяков; Нижегородский нац.ун-т – Нижний Новгород, 2012. – 23 с.

92. Митяков, Е. С. К вопросу о выборе весов при нахождении интегральных показателей экономической динамики / Е. С. Митяков, Д. А. Корнилов // Труды НГТУ им. Р.Е. Алексеева. – 2011. – №3. – С. 289-299.

93. Мізюк С. Г. Напрямки забезпечення економічної безпеки фармацевтичної галузі / С. Г. Мізюк, А. О. Кавун. // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Зб.наук.пр.. – Київ: НАУ, 2011. – С. 233-239.

94. Многовариантные методы интегральной оценки развития человеческого потенциала в регионах РФ / [Н. В. Зубаревич, В. В. Крепец, В. В. Стрижов и др.] // ИнтерКарто-7: ГИС для устойчивого развития территорий. – Петропавловск-Камчатский, 2001. – С. 84-104.

95. Мойсеєнко І. П. Особливості формування економічної безпеки України в умовах кризи / І. П. Мойсеєнко // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право) [Електронний ресурс]. – Ірпінь: Нац. ун-т держ. податкової служби Укр., 2013. – № 2. – Режим доступу <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Znprudps/index.html>.

96. Мордвінов О. Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації: монографія / О. Г. Мордвінов. – К.: УАДУ, 2000. – 344 с.
97. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія / В. І. Мунтіян. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
98. Національна безпека України: історія і сучасність / О. С. Бодрук, О. М. Гончаренко, Е. М. Лісичин, М. А. Горелов. – К.: ІСЕМВ НАН України, 1993. – 120 с.
99. Національні рахунки України за 2014 рік: статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 23 с.
100. Олейников Е. А. Экономическая безопасность и инвестиции (теория и практика): монография / Е. А. Олейников. – М. : Бизнес-школа, 2000. – 233 с.
101. Осипов Ю. М. Основы теории хозяйственного механизма / Ю. Осипов. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 351 с.
102. Офіційна сторінка статистичної служби Євросоюзу Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eurostat.com.
103. Офіційна сторінка ТОВ «Укрселко» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrselko.com/market-potential/analytics>.
104. Офіційний сайт Держстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
105. Офіційні дані Міністерства Аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/regulatory?nid=12047&add=ria>.
106. Офіційні дані Національної Асоціації Цукровиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sugarua.com>.

107. Осташко Т. О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / [Осташко Т. О., Волощенко Л. Ю., Ленінова Г. В.] ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К., 2009. – 208 с.

108. Паньков В. Экономическая безопасность: мирохозяйственный и внутренний аспект / В. Паньков // Внешнеэкономические связи. – 1992. – Вып.8. – С. 5-18.

109. Пастернак-Таранушенко Г. А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екосистейту) / Г. А. Пастернак-Таранушенко // Вісник НАН України. – 1994. – № 5. – С. 23-28.

110. Перский Ю. К. Иерархический анализ : методы и модели : монография / Ю. К. Перский, Д. Н Шульц ; Институт экономики УрО РАН. – Екатеринбург: И.Э, 2005. – 192 с.

111. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 459 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>.

112. Плюта В. Порівняльний багатовимірний аналіз в економічному моделюванні: пер. з польск. В. В. Іванова / В. Плюта. – М.: Фінанси і статистика, 1989. – 175 с.

113. Похильченко О. А. Аналіз можливостей та загроз розвитку деревообробної промисловості / О. А. Похильченко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – 2009. – № 649. – С. 245-252.

114. Про виробництво і поставку цукру на внутрішній ринок: Наказ Міністерства аграрної політики України № 655 від 12 вересня 2007 р. [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1073-07.

115. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції ринку цукру в Україні: Проект Закону України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: minagro.gov.ua/node/19641.

116. Про внесення змін до Закону України «Про податок на додану вартість щодо оподаткування сільськогосподарських товаровиробників: Закон України від 31 травня 2007р. № 1112-V / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 44. – С. 513.

117. Про встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини: Закон України від 30 листопада 2006 р. № 404-16 / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 4. – С. 39.

118. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру: Закон України: від 09 грудня 2012 р. № 758-XIV / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – С. 243.

119. Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2013 р. до 1 вересня 2014 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2013 р. № 223 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2013-п.

120. Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2014 р. до 1 вересня 2015 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2013 р. №912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/912-2013-п.

121. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р., № 1877-IV / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – С. 527.

122. Про деякі питання державного регулювання виробництва і реалізації цукру : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002

р. № 1977 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1977-2002-%D0%BF>.

123. Про додаткові заходи матеріального стимулювання виробників цукрових буряків і цукру в 1992 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 1992 р. № 158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-92-п.

124. Про забезпечення переробки цукрових буряків урожаю 1997 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 1997 р. № 1063 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1063-97-%D0%BF>.

125. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ від 29 жовтня 2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – К.: Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

126. Про затвердження порядків розподілу обсягів виробництва цукру та вирощування цукрових буряків для виробництва цукру в межах квоти «А» на конкурсних засадах між цукровими заводами та між бурякосіючими господарствами: Наказ Міністерства аграрної політики України від 28 серпня 2007р. № 624 [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України . – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0996-07>.

127. Про заходи щодо захисту внутрішнього ринку від імпорту цукру білого, цукрових сиропів та насіння цукрових буряків: Постанова Верховної Ради України від 23 березня 2004р. № 1653-IV / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – С. 359.

128. Про механізм економічного стимулювання укладання договорів контрактації сільськогосподарської продукції на 1992 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 1991р. № 395 [Електронний

ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/395-91-%D0%BF>.

129. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. зі змінами та доповненнями № 964-15 / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351.

130. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 р. № 771/97-вр / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – С. 98.

131. Про порядок видачі ліцензій на імпорт цукру-сирцю тростинного: Наказ Міністерства аграрної політики України від 16.07.2001р. №146 [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-09.

132. Про приватизацію державного майна : Закон України від 4 березня 1992 р. № 1005-19 / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – С. 348.

133. Про приватизацію невеликих державних підприємств : Закон України від 06.03.1992 р. № 2171-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2171-12>.

134. Про регулювання ринку цукру: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. № 490 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/490-97-%D0%BF>.

135. Про розподіл між суб'єктами господарювання обсягів виробництва та поставки цукру квоти «А» на внутрішній ринок у період з 01 вересня 2015 року до 01 вересня 2016 року: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 15 червня 2015 р. № 219 [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=17591>.

136. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України від 06 вересня 2012 р. № 5205-VI / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – С. 410.

137. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 / Президент України. – Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – С.389.

138. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента від 26 травня 2015 р. № 287/2015 / Президент України. – Офіційний вісник України. – 2015. – 43. – С.14.

139. Про узгодження дій між Кабінетом Міністрів України і професійними об'єднаннями агропромислового комплексу на ринку цукру: Меморандум від 25 березня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrsugar.kiev.ua/news/68>.

140. Рижова К. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рибогосподарського комплексу України / К. Рижова // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2011. – № 2011. – С. 179-184.

141. Ринок цукру: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу. – К.: Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2009. – 109 с.

142. Саати Т. Аналитическое планирование. Организация систем / Т.Саати, К. Кернс – М.: Радио и связь, 1991. – 224 с.

143. Сацик В. І. Антициклічне регулювання за умов глобалізації: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.01.01 «економічна теорія» / В. І. Сацик. – К.: Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана, 2006. – 18 с.

144. Селезньова О. О. Організаційно-економічний механізм управління ринковою діяльністю роздрібних торговельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 «економіка та управління підприємствами (за

видами економічної діяльності)» / О. О. Селезньова; ВНЗ Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі». – Полтава, 2011. – 20 с.

145. Сенишин О. С. Прогностична оцінка нарощування експортного потенціалу продовольчого комплексу України / О. С. Сенишин // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2014. – Вип. 5. – С. 260-264.

146. Сенчагов В. О. Сущности и основа стратегии экономической безопасности России / В. О. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 97-106.

147. Система економічної безпеки держави / за заг. ред. А. І. Сухорукова / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. РНБО України. – К.: Стило, 2009. – 685с.

148. Скидельски Р. Кейнс. Возвращение Мастера / Р. Скидельски; пер. с англ.; науч. ред. О.Замулин. – М.: ООО „Юнайтед Пресс“, 2011. – 253 с.

149. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sum.in.ua/s/mekhanizm>.

150. Соскін О. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив [Електронний ресурс] / О. Соскін. – Режим доступу: <http://kibit.com.ua/ru/press/articles/?view=301>

151. Соскін О. Моделі влади в Україні: спроба політико-економічного аналізу / О. Соскін // Економічний часопис. – 1997. – № 1. – С. 3-6.

152. Стасіневич С. А. Механізм державного цінового регулювання в цукробуряковому комплексі України / С. А. Стасіневич // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 172-177.

153. Степаненко А. В. Глобалізація, конкурентоспроможність й економічна безпека : проблеми взаємодії та взаємозв'язку / А. В. Степаненко // Продуктивні сили України. – 2007. – № 1. – С.71-83.

154. Стрижов В. В. Построение интегральных индикаторов: экспертно-статистический метод [Электронный ресурс] / В. В. Стрижов, В. В. Шакин . – М.: Центр ситуационного анализа и прогнозирования ЦЭМИ РАН, 2010. – 18с. – Режим доступа: [http://sphaera.cemi.rssi.ru/ In_Ind/Metio_ru.htm](http://sphaera.cemi.rssi.ru/In_Ind/Metio_ru.htm).

155. Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення: монографія / А. Ф. Мельник., А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, О. П. Дудкіна. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. – 532 с.

156. Сулакшин С. С. Как национальной промышленности защищать свои интересы : (О создании системы цивилизованного лоббизма в России) / С. С. Сулакшин, А. В. Романихин // Экономика и организация промышленного производства. – 2002. – №10. – С. 27-43.

157. Сухороков А. І. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А. І. Сухороков, Ю. М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №3. – С. 5-15.

158. Ткач В. О. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій / О. В. Ткач // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 228-234.

159. Толочко П. П. Археология и древняя история (В защиту исторического марксизма) / П. П. Толочко. – К.: Академперіодика , 2007. – 104 с.

160. Тищенко О. П. Структуризація національної економіки та теоретичні підходи до управління її регіональним розвитком / О. П. Тищенко // Ефективна економіка : електронне наукове видання [Електронний ресурс]. – 2013. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2081>

161. Удальцова Н. Л. Организационно-экономический механизм функционирования отрасли национальной экономики / Н. Л. Удальцова // Экон. науки. – М., 2012. – №6. – С. 94-98.
162. Федоренко В. Г. Політична економія : Підручник / За нак. ред. д.е.н. проф. В. Г. Федоренка. – К. : Алерта, 2008. – 487с.
163. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук . – Львів: Ахілл , 2008. – 660 с.
164. Чечель О. М. Принципи та механізм державного регулювання економіки / О. М. Чечель // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. – 2013. – № 2. – С. 103-111.
165. Чистов С. М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та [ін.] – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
166. Шелухін М. Л. Загрози економічної безпеки економічної безпеки в транспортній сфері: визначення та класифікація / М. Л. Шелухін // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 12. – С. 1-6.
167. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
168. Шнипко О. С. Місце економічної безпеки у підприємницькій діяльності // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: матеріали Круглого столу / відп. ред. С .І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков. – К.: Нац. ін-т українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 2001. – 121 с.

169. Шульц Д. Н. Иерархическая экономика : анализ уровней и межуровневых связей / Д. Н. Шульц // Известия Росс. гос. педагогического ун-та им. А. И. Герцена. – 2011. – № 130. – С. 73-79.

170. Шуренок В. А. Застосування теорій нечітких множин та функціональної стійкості доуправління багаторівневим ієрархічним інформаційним процесом / В. А. Шуренок // Проблеми створення, випробування, застосування та експлуатації складних інформаційних систем. – Житомир: ЖВІ НАУ, 2012. – Вип. 6. – С. 40 –47.

171. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія / Н. Я. Юрків. – Львів: ПАІС, 2012. – 400 с.

172. Юрків Н. Я. Загрози економічній безпеці реального сектора економіки [Електронний ресурс] / Н. Я. Юрків – Режим доступу до ресурсу: http://ibtb.ubs.edu.ua/files/680_files_1/Yurkiv._Zagrozy_ekonom_bezpeci.pdf

173. Юрків Н. Я. Концептуальні моделі економічної безпеки соціально-економічних систем в умовах інноваційно-інвестиційної модернізації / Н. Я. Юрків // Проблеми науки: Міжгалузевий науково-практичний журнал. – 2012. – № 6. – С. 2-8.

174. Atamanova O. V. Analysis and Evaluation of the Economic Security of the Large Enterprises of the Dairy Industry of Bryansk Region / O. V. Atamanova // Eastren European Scirntific Journal. – 2014. – №1. – P.59-62.

175. Burton J. Generic theory: The basis of conflict resolution / J. Burton, D. Sandole // Negotiation Journal. – 1986. – Vol. 2. – №. 4. – P. 333-344.

176. Buzan B. People, states and Fear:the national security problem in international relations / B. Buzan. // Brighton Sussex : Wheatsheaf Books, 1983. – 14 p.

177. Cable V. What is international economic security? / Vincent Cable // International Affairs (Royal Institute of International Affairs). – 1995. – Vol. 71. – No 2. – P. 305–324.

178. Collins A. Contemporary Security Studies / A. Collins – Oxford: Oxford University Press, 2007. – s. 210.

179. Council regulation (EC) No 1234/2007 of 22 October 2007 establishing a common organisation of agricultural markets and on specific provisions for certain agricultural products (Single CMO Regulation) // OJ L 299. – 2007. – 149 p.

180. Dopfer K. Micro–Meso–Macro / K. Dopfer, J. Foster, J. Potts // Journal of Evolutionary Economics. – 2004. – Vol. 14. – P. 3–11.

181. General Assembly UN Documentation [Electronic resourc]. – External links <http://research.un.org/en/docs/ga/>

182. Greer B. Europe an economic security. Securing Europe's future / B. Greer // Ed. By Flanagan St., Hampson F., 2008. – P. 221–244.

183. Hacker J. S. The Insecure American: Economic Experiences, Financial Worries, and Policy Attitudes / J. S. Hacker, P. Rehm, M. Schlesinger // Perspectives on Politics. – 2013. – Vol. 11. – P. 23–49

184. Inglehart R. Economic security and value change / R. Inglehart, P. Abramson // American Political Science Review. – 1994. – Vol. 88. – P. 336–354.

185. Kirzhetska M. Forecast level of economic security and its components for the sugar industry in Ukraine / M. Kirzhetska // Journal «L' Association 1901 «SEPIKE». – Norderstedt, 2015. – P. 262-265.

186. Książkowski K. M. Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa: metody i środki przeciwdziałania / K. M. Książkowski. – Warszawa, 2004. – s. 54

187. Luciani J. The Economic Content of Security / J. Luciani // Journal of Public Policy, 1988. – Vol. 8.– P. 151–173. doi: <http://dx.doi.org/10.1017/S0143814X00006966>

188. Marsh P. The New Industrial Revolution: Consumers, Globalization and the End of Mass Production / Peter Marsh. – Yale University Press, 2012. – 320 p.

189. Meyer A. The roosevelt years and the rise of the american welfare State [Electronic resource] / Alix Meyer. – 2014. – External links: <http://www.cercles.com/n32/meyer.pdf>.

190. Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security and vulnerability / C.Murdoch, K. Knorr, F. Trager // Economics interests and national security. – Lawrence, 2001. – 867 p.

191. Nelson R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis. – Oxford University Press, 1993. – 560p.

192. Ocepek A. Economic Security and the European Dream [electronic resource] / Anthony Louis Ocepek. – Marquette University [Електронний ресурс]. – External links: <http://www.anselm.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topics>

193. Pettersen P.A. The welfare state: the security dimension // The scope of government . – 1995. – P. 198-233

194. Poirson H. Economic security, private investment, and growth in developing countries / Helene Poirson. – Washington : International Monetary Fund, African Dept., 1998. – 31 p.

195. Sandholtz W. The Highest Stakes: The Economic Foundations of the Next Security System / W. Sandholtz, M. Borrus, J. Zysman, K. Conca, J. Stowsky, S. Vogel. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 262 p.

196. Seabury P. Power, Freedom and Diplomacy / P. Seabury. – NY: Random House, 1963. – 24 p.

197. Sheehan M. National and International Security / Michael Sheehan . – Dartmouth: Ashgate, 2007. – 483 c.

198. Stachowiak Z. Bezpieczeństwo ekonomiczne / Z. Stachowiak // *Ekonomika obrony* / [pod red. W. Stankiewicza]. – Warszawa, 1994. — S. 187–188
199. Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa : [podreczniki szkolne] / Z. Stachowiak. – Akademia Obrony Narodowej, 2012. – 220s.
200. Thakur R. The United Nations, Peace and Security: from Collective Security to the Responsibility to Protect / R. Thakur. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – s. 230.
201. Timbergen J. Warfare and welfare / J. Timbergen, D. Fischer. – N.Y.: St. Martin's Press, 1987. – 189 c.
202. Williams C. A. Economic and social security: social insurance and other approaches / C. A. Williams, J. G. Turnbull, E. Frank Cheit. – New York: John Wiley & Sons Inc, 1982. – 608 p.
203. Wren. D. A. The Foundation of Henri Fayol's Administrative Theory [Electronic resourc] / D. A. Wren, A. G. Bedelan, J. D. Breeze. – *Management Decisions*, 2002. – External links: <http://www.journal-archieves14.webs.com/367-379.pdf>
204. Wrzaszcz W. Research for agri committee – the post-quotas EU sugar sector [Електронний ресурс] / W. Wrzaszcz, P. Szajner, B. Wieliczko // *European Parliament's Committee on Agriculture and*. – 2016. – External links: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/573446/IPOL_STU\(2016\)573446_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/573446/IPOL_STU(2016)573446_EN.pdf)
205. Young J. Economic security: Redressing imbalance/ J. Young // *China Security*. – 2007. – Т. 3. – № 2. – P.66-82

Наукове видання

КІРЖЕЦЬКА МАРІЯ СЕРГІЇВНА

кандидат економічних наук

КІРЖЕЦЬКИЙ ЮРІЙ ІГОРОВИЧ

кандидат економічних наук, доцент

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДСИСТЕМ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ ЗМІЦНЕННЯ
МОНОГРАФІЯ**

Редагування

М.С. Клемпоуз

Формат 60/84/16

Папір офсетний. Друк офсетний

Ум. Друк. Арк. 12,45

Наклад 300 прим.